

PARADOKS EKONOMİ, SOSYOLOJİ VE POLİTİKA DERGİSİ

PARADOKS ECONOMICS, SOCIOLOGY AND POLICY JOURNAL

ISSN: 1305-7979

Yıl: 2021, Cilt/Vol: 17, Sayı/Issue: 1, Page: 1-16

Editörler / Editors in Chief

Baş Editör

Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN

Alan Editörü

Prof. Dr. Sema AY

Teknik Editör

Doç. Dr. Hilal YILDIRIR KESER

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.

Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors. None of the contents published cannot be used without being cited.

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof.Dr.Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr.Elif KARAKURT TOSUN
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Mariah EHMKE (University of Wyoming)
Doç.Dr. Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Doç.Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ahmet MUTLU (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof.Dr.Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Doç.Dr.Rasim AKPINAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül ATANUR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülin ASLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr.Mustafa KOCAOĞLU (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Işın KIRIŞKAN (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Burcu ÖNGEN BİLİR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersoy SOYDAN (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZALTIN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)
Dr. Enes Battal KESKİN (Uludağ Üniversitesi)

Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi

Yıl: 2021, Cilt/Vol: 17 Sayı/Issue: 1

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Meryem ATİK	Akdeniz Üniversitesi
Prof.Dr. Rabia Vildan İYİGÜNGÖR	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Serpil AYTAÇ	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç.Dr. Anıl AKIN TANRIÖVER	Bursa Teknik Üniversitesi
Doç.Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç.Dr. Zafer DURDU	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç.Dr. Salih BATAL	Yalova Üniversitesi
Doç.Dr. Elvettin AKMAN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Mert GÖKIRMAK	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç.Dr. İbrahim KAMİL	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Sibel AKGÜN	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Sevcan GÜLEÇ SOLAK	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç.Dr. Sefa USTA	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç.Dr. Ahmet UÇAR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan CANDAN	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Çiğdem AKMAN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arzu ÖZSOY ÖZMEN	Kocaeli Üniversitesi

TRANSFORMATION IN CHINA'S GLOBAL COMPETITIVENESS: FACTOR DENSITY AND PRODUCT-BASED APPROACH

ÇİN'İN KÜRESEL REKABET GÜCÜNDEKİ DÖNÜŞÜM: FAKTÖR YOĞUNLUĞU VE ÜRÜN BAZLI YAKLAŞIM

Prof. Dr. Birol ERKAN

*İskenderun Teknik Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi
Ekonomi Bölümü*

ÖZET

Çin dünyada yarattığı katma değerle son yıllarda küresel bağlamda önemli bir güç haline gelmiştir. Bu perspektifte Çin, başta ABD ve AB olmak üzere tüm gelişmiş ve gelişen ülkeler için küresel pazarlarda önemli bir ekonomik tehdit unsuru olmuştur. İhracatı her geçen yıl büyüyen Çin, ihracatındaki kantitatif gelişmeleri kalitatif alana da yansıtmaktadır. Çalışmada, Çin'in küresel pazarlardaki ihracat rekabet gücü analiz edilmiştir. Bu bağlamda, hem ürün grubu hem de faktör yoğunluğu bazında rekabet gücü analizi yapılmıştır. Analizlerde Balassa'nın ve Vollrath'ın açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük (AKÜ) katsayıları kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar, Çin'in son yıllarda sadece emek yoğun ürün gruplarının değil, teknoloji ve ar-ge yoğun ürün gruplarının ihracatında da rekabet gücüne sahip olmayı başardığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Rekabet Gücü, Balassa Endeksi, Vollrath Endeksi, Faktör Yoğunluğu, Çin

ABSTRACT

China has become an important power in the global context in recent years with the added value it creates in the world. In this perspective, China has been an important economic threat in global markets for all developed and developing countries, particularly the United States and the EU. China, whose exports have grown year by year, also reflects quantitative developments in its exports to the qualitative field. I analyze China's export competitiveness in global markets in the study. In this context, I conduct the competitiveness analysis on the basis of both product group and factor density. I use the Balassa's and Vollrath's revealed comparative advantage (RCA) coefficients in the analyses. The results show that China has managed to have competitiveness not only in the export of labor-intensive product groups, but also in the export of technology and R & D-intensive product groups in recent years.

Keywords: Competitiveness, Balassa Index, Vollrath Index, Factor Density, China

1. INTRODUCTION

The 2008 Global Economic Crisis revealed the recession in the overall economy of developed country economies. That's why the 2008 Global Economic Crisis has revealed that the top markets like the EU, the US and Japan have lost their old strengths in international markets. In this context, BRICS countries and other emerging economies where China is locomotive have become increasingly strong, and the share of countries in question in the global trade has also increased. Indeed, projections made in relation to the coming years indicate that the mentioned developing countries will gain more share in world added value and increase their global competitiveness. As a matter of fact, such developments posed a serious have threatened to developed countries.

As high as the value of exports of countries is important; the product intensity of the exported product, the added value created, technology equipment, international competitiveness, export product and market composition are also extremely important. Likewise, with the rise of global trade wars and the intensification of the competitive environment; in terms of countries, it has become compulsory to increase the export competitiveness.

In this perspective, I aim to determine China's export competitiveness in global markets between 2000-2019 in the study. I analyze the indicators about the Chinese economy in the first part of the study. I calculate the Balassa Index and Vollrath Index which are used for measuring export competitiveness in the second part. Then, I analyze and interpreted the export competitiveness of China along with the calculation of the mentioned indices.

1.1. Export and Balance of Foreign Trade of China

China's export which was ranked seventh in the early 2000s has begun to rise in the following years. In addition, after 2009, China has become the leader of the world in terms of export leaving behind the USA and Germany (Table 1).

The leading countries of global exports were the USA, Germany and even Japan Until 2009 but after that date China has surpassed all of the mentioned countries. Nevertheless, China has been continuing its global export leadership without interruption since 2009.

Table 1: World Export Ranking (Top 10, 2000-2019)

Rank	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1	US	US	US	Germany	Germany	Germany	Germany	Germany	Germany	<i>China</i>
2	Germany	Germany	Germany	US	US	US	<i>China</i>	<i>China</i>	<i>China</i>	Germany
3	Japan	Japan	Japan	Japan	<i>China</i>	<i>China</i>	US	US	US	US
4	France	France	<i>China</i>	<i>China</i>	Japan	Japan	Japan	Japan	Japan	Japan
5	UK	UK	France	France	France	France	France	France	France	France
6	Canada	<i>China</i>	UK	UK	UK	UK	UK	Italy	Holland	Holland
7	<i>China</i>	Italy	Italy	Italy	Italy	Italy	Italy	Holland	Italy	Italy
8	Italy	Canada	Canada	Canada	Holland	Holland	Holland	UK	UK	Belgium
9	Holland	Holland	Holland	Holland	Belgium	Canada	Belgium	Belgium	Belgium	Korea
10	Belgium	Belgium	Belgium	Belgium	Canada	Belgium	Canada	Canada	Russia	UK
Rank	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	<i>China</i>	<i>China</i>	<i>China</i>	<i>China</i>	<i>China</i>	<i>China</i>	<i>China</i>	<i>China</i>	<i>China</i>	<i>China</i>
2	Germany	Germany	Germany	Germany	Germany	Germany	Germany	US	US	US
3	US	US	US	US	US	US	US	Germany	Germany	Germany
4	Japan	Japan	Japan	Japan	Japan	Japan	Japan	Japan	Japan	Japan
5	France	France	France	France	Holland	Korea	Korea	Holland	Holland	France
6	Holland	Holland	Korea	Holland	France	Holland	France	Korea	Korea	UK
7	Italy	Korea	Holland	Korea	Korea	France	Italy	France	France	Holland
8	Belgium	Italy	Italy	Russia	UK	Italy	Holland	Italy	Hong Kong	Korea
9	Korea	UK	UK	Italy	Russia	UK	UK	UK	Italy	Hong Kong
10	UK	Belgium	Russia	UK	Belgium	Russia	Belgium	Belgium	UK	Singapore

Source: Edited by me with data from <https://data.worldbank.org/country/china?view=chart>

When China's high added value export is examined (<https://data.worldbank.org/country/china?view=chart>), it's seen that exports of high-tech products have steadily increased. However, the share of high-tech product exports in total exports of manufacturing goods does not rise overall. This means that China's exports of high-tech products regularly increase, while exports of medium-and low-tech products are rising in a similar way. When China's foreign trade is analyzed, it is observed that the increase in exports is especially above the increase in imports. In other words, China's foreign trade surplus has increased in general over the years.

2. LITERATURE REVIEW AND THEORETICAL FRAMEWORK

When the literature is examined, it is seen that there are studies on China's export competitiveness. However, in order to measure competitiveness, some of the studies used the coefficients of revealed comparative advantages (RCA), while others benefited from different criteria. For example, Voon (1998) examined export competitiveness of China and ASEAN in the U.S. market. He used changes in ASEAN-China's relative real exchange rate, export composition, as well as changes in their trade patterns in his study. He concluded that China performed better than the other ASEAN-4 countries in the U.S. import market (Voon, 1998). In addition, Shioji (2012) analyzed export competitiveness of the Japanese, Korean, and Chinese Automobile Industries. He used Trade Specialization Index in his analysis. He concluded that Japan's and Korea's automobile industries were highly competitive, while

China's was not. Chinese manufacturers were heavily dependent on the Chinese domestic market and also they were very weak in terms of exports and overseas production (Shioji, 2012). Wu and Thomson (2003) used the Balassa index to examine China's export competitiveness in some major food products over the period since 1985. It was found that China had competitiveness in the export of meat products but disadvantages in cereals (Wu & Thomson, 2003). Zhang and Zhang (2005) investigated the competitiveness of China's manufacturing sector and its impacts on the neighbouring countries. They used the panel data analysis, based on a Solow–Swan type growth model on China's 37 manufacturing industries from 1991 to 2002. They concluded that there were negative correlations between China and most of its neighbouring countries, but there was no evidence of negative impacts of China's increasing competitiveness on well-developed countries such as U.S. and Japan (Zhang & Zhang, 2005). Liu et al. (2017) examined the export competitiveness of high-tech industries in northeast China through principal component analysis and location quotient method. They concluded that the scale of high-tech industry in Northeast China as a whole was small, and presented a decreasing trend for the proportion in the country (Lei Liu1, Wang, Xiao, & Gao, 2017). Schoot (2004) studied the export competitiveness of China against selected countries such as U.S. and countries in Latin Maerica and the OECD. He used export price similarity, market share and product penetration in his analysis. According the result, China has competitiveness in exports of products that are relatively low in price compared to other countries, and this is a key role in the context of China's global competitiveness (Schoot, 2006).

In the study, it is aimed to find out Chiness competitiveness according to the product groups that are exported. First, the revealed comparative advantage (RCA) coefficients (The Balassa Index and Vollrath Index) are calculated for the purpose of measuring the export competitiveness of China between 2000-2016. The RCA coefficients are calculated using UN Statistics Office and Standard International Trade Classification (SITC) 2 digit data (UN Comtrade data).

The RCA coefficients for China's sectoral exports are calculated on the basis of "appropriate average" values. The appropriate average refers to taking the arithmetic average of the remaining series by eliminating the highest and lowest values in a series (<http://www.statistics.com/resources/glossary/t/trimmean.php>). If an arithmetic mean is used, the export figures of some sectors (and thus the revealed comparative advantage coefficients calculated by us) may be periodically very low or too high. For this reason, "appropriate average" values of the series are calculated so that the assessment can be healthier.

In the next step, the coefficients of variation (CV) of the Balassa and Vollrath indices are calculated in order to be able to analyze the progress of the comparative advantages/disadvantages according to years in more detail and to be able to draw deviations from the appropriate mean.

2.1. The Concept of Competitiveness

There is no definitive definition of competitiveness that is acceptable to everyone. In this context, the concept of competitiveness needs to be interpreted according to the subject, needs and purpose (Saxena & Director, 2010). Companies that compete with each other in the goods markets are not individual countries or nations. For this reason, it is meaningless to take competitiveness at the country level. Likewise, the competitiveness of firms and sectors of that country in terms of countries and governments is very important for specialization in production, employment and balance of foreign trade (Kibritçiöğlü, 1996).

The EU Commission has also defined the global competitiveness (Sarıçoban, 2016). The EU Commission has defined international competitiveness as the ability to provide a high and rising standard of

living and a sustainable high level of employment for citizens of a country (Commission of The European Communities, 2002).

Although international competitiveness is sourced from large scale firms, The continuity of competitiveness depends on innovations and inventions which in particular need to interact with the external environment. The vast majority of non-market effects are publicly funded (Bakımlı, 2011). In this context, in addition to being influenced by the performance and qualitative size of firms, international competitiveness is also significantly affecting policies and other coincidental factors that the state has followed.

Michael E. Porter has developed the concept of comparative advantages to explain how developed countries can sustain their economic success (Porter, 1991). Porter has also talked about the concept of competitiveness with the notion of comparative advantage and has expressed that both are in essence comparative costs. In this perspective, It can be said that the comparative advantage of an country in international markets also means the presence of competitiveness.

2.2. China's Global Export Competitiveness

For a given year and for certain products, the RCA Coefficients (Indices) are used to measure the export competitiveness of countries in global markets. The most popular of these coefficients is the Balassa Index. The Vollrath Index and other indices are also used.

2.2.1. Analysis by the Balassa Index

The RCA was first introduced by Liesner (1958) and operationalized by Balassa (1965) to measure export competitiveness of any country (Balassa, 1965). The RCA can be described as the ratio of a country's exports in a particular commodity category to its share in total merchandise exports (Balassa & Nordan, 1989):

$$RCA_{kt}^j = \frac{X_k^j / X_t^j}{X_k^w / X_t^w}$$

In the formula, where X represents export of k goods, j and w refer to product group of country and world respectively (Erkan & Sariçoban, 2014). The numerator of the RCA index represents the share of the products (industries) in national exports (%). The denominator of the index, on the other hand, shows the share of the products (industries) in the world total exports (Mykhnenko, 2005).

Table 2: China's Global Export Competitiveness (Analysis by Balassa Index, 2000-2019)

Exported Product	2000-2009 average	2010-2019 average	Average	CV	Grade of Superiority	Factor Density
Fish and other seafood	1,46	1,12	1,28	20	weak	raw material
Inorganic chemical products	1,42	1,18	1,30	18	weak	eisbc
Fertilizers	0,90	1,18	1,03	28	weak	raw material
Fungi and wooden articles	1,29	1,42	1,37	9	weak	labour
Textile yarn, fabric	2,48	2,75	2,70	16	medium	labour
Other non-metallic articles	0,94	1,21	1,07	14	weak	labour
Manufactures from mining	1,54	1,63	1,63	15	weak	labour
Office and automatic data processing machine	2,90	3,23	3,12	21	medium	eisbc
Communication, audio device	2,62	3,13	2,90	13	medium	eisbc
Electric machines, appliances	1,20	1,56	1,42	23	weak	hisbc
Prefabricated structures; sanitary water installations, heating and fixed lighting devices	2,63	3,12	2,77	28	medium	labour
Furniture; bedding, pillows	2,13	2,64	2,39	15	medium	labour
Travel goods, handbags	12,03	3,57	4,51	190	strong	labour
Apparel and accessories	3,29	2,81	3,09	20	medium	labour
Shoes	3,65	2,83	3,23	24	medium	labour
Scientific, control devices	0,93	1,11	1,04	22	weak	hisbc
Camera, optical article, clock	1,82	1,06	1,11	103	weak	hisbc
Miscellaneous manufactured goods	1,76	1,91	1,90	25	weak	labour

Source: It was created by me by using Comtrade data set

eisbc: easy to imitate science-based, hisbc: hard to imitate science-based, CV: Coefficient of Variance

A more detailed analysis, in order to display the power of export competitiveness, the Balassa's index may be classified into four stages (Hinloopen, 2001). If the RCA is between 0 and 1 there is not any export competitiveness, if the RCA is between 1 and 2 there is a weak export competitiveness, if the RCA is between 2 and 4 there is a moderate export competitiveness, if the RCA higher than 4 there is a strong export competitiveness.

If we want to demonstrate logarithms to the index, we must use $\ln RCA$. So, when the $\ln RCA > 0$; then there is export competitiveness in the country. By contrast, when the $\ln RCA < 0$; there is not any competitiveness in the export of the country (Faustino, 2008).

The results of China's Global Export Competitiveness analyzed by the Balassa Index are shown in Table 3. Data on the calculation of the index is obtained from COMTRADE (<http://wits.worldbank.org/WITS/WITS/AdvanceQuery/RawTradeData/QueryDefinition.aspx?Page=RawTradeData>, 2021). China has a competitive advantage in the export of 18 of the 66 product related to SITC Rev3 2 digit classification. China has strong competitive advantage in 1, moderate competitive advantage in 7 and weak competitive advantage in 10 of 18 products in question.

The only product group that China has comparative advantage strongly is travel goods, handbags (code 82). Nevertheless, China's superiority in the export of related product is very unstable (CV= 184). Moreover, China's exports of this product group have decreased relatively in recent years (Table 2).

According to the results of the Balassa index, most of the products in which China has a competitive advantage are labor-intensive. However, the R & D-based products with which China has a competitive advantage are 6. This indicates that China is increasingly paying attention to innovation and technology in its production and exports.

2.2.2. Analysis by the Vollrath Index

Vollrath identified the shortcomings of the Balassa index and developed a new set of alternatives to the Balassa's RCA (Vollrath, 1991). Vollrath, in his RCA index, prevented the data of the country from being calculated twice. In addition, Vollrath's RCA is based on measuring net exports which allow the RCA considered intra-industry trade (Lederman, Olarreaga, & Rubiano, 2006).

$$RCA_{kt}^j = \frac{X_k^j / X_{-k}^j}{X_k^{-j} / X_{-k}^{-j}}$$

The counterparts of the symbols in the formula are as follows:

X_{kt}^j : The exports of product "k" in country "j" in period "t", X_{-kt}^j : Total exports of country "j" excluding "k" in the period "t", X_{kt}^{-j} : World exports in the product "k" except X_{kt}^j in the period "t", X_{-kt}^{-j} : The world total exports in the period "t" except X_{kt}^j ve X_{-kt}^j (Erkan, 2016).

The Balassa index scores regarding Chinese export are generally lower than of the Vollrath index. It results from the lack of double counting in Vollrath index. The fact that China plays a crucial role in the export of many products within the total world with reference to the same products has demonstrated the Vollrath index much higher (Kara, Erdoğan, & Erkan, 2018).

The results of China's Global Export Competitiveness analyzed by the Vollrath Index are shown in Table 3. Unlike the Balassa index, China has a competitive advantage in the export of 19 of the 66 product related to SITC Rev3 2 digit classification in the results of the Vollrath index. However, China has strong competitive advantage in 5, moderate competitive advantage in 4 and weak competitive advantage in 10 of 19 products in question according to the results of the Vollrath index.

Table 3: China's Global Export Competitiveness (Analysis by Vollrath Index, 2000-2019)

Exported Product	2000-2009 average	2010-2019 average	Average	CV	Grade of Superiority	Factor Density
Fish and other seafood	1,52	1,14	1,32	18	weak	raw material
Stone, coke and charcoal	2,04	0,17	1,03	93	weak	raw material
Inorganic chemical products	1,59	1,22	1,39	19	weak	eisbc
Fertilizers	0,83	1,23	1,01	33	weak	raw material
Fungi and wooden articles	1,35	1,52	1,44	8	weak	labour
Textile yarn, fabric	3,23	3,89	3,56	11	medium	labour
Other non-metallic articles	0,96	1,26	1,10	16	weak	labour
Manufactures from mining	1,77	1,84	1,80	5	weak	labour
Office and automatic data processing machine	4,09	5,42	4,83	31	strong	eisbc
Communication, audio device	3,36	5,20	4,30	27	strong	eisbc
Electric machines, appliances	1,36	1,84	1,60	21	weak	hisbc
Prefabricated structures; sanitary water installations, heating and fixed lighting devices	2,62	4,81	3,63	36	medium	labour
Furniture; bedding, pillows	2,44	3,57	3,00	22	medium	labour
Travel goods, handbags	8,48	5,90	7,14	28	strong	labour
Apparel and accessories	4,99	4,12	4,54	15	strong	labour
Shoes	5,35	3,95	4,59	22	strong	labour
Scientific, control devices	0,89	1,14	1,03	27	weak	hisbc
Camera, optical article, clock	1,22	1,07	1,13	17	weak	hisbc
Miscellaneous manufactured goods	2,29	2,32	2,29	15	medium	labour

Source: It was created by me by using Comtrade data set

eisbc: easy to imitate science-based, hisbc: hard to imitate science-based, CV: Coefficient of Variance

As it is seen, compared to the results of the Balassa index, the stronger advantages in China's export competitiveness in the results of the Vollrath index is more. In addition, the instability (CV values) in the export competitiveness of products which China has advantages strongly is relatively low.

According to the Vollrath index results, some of China's export competitive advantages are based on innovation and technology. Especially, it is striking that 2 out of 5 products that China has strong competitive advantage are innovative, high value added and technological. In addition, it is flashy that the RCA scores of the products in question tend to increase in recent years. This suggests that China has gradually changed its production and export profile in favor of products based on research and development (R&D).

2.3. Export Competitiveness by Factor Density

I calculate the levels of export specialization and competition on the basis of factor intensity of the goods between 2000-2019. I calculate the RCA indices of Chinese on SITC Technology Classification. Furthermore, I classified the products into the following five groups according to SITC Technology Classification (Hufbauer, 1974) (Hufbauer and Chilas, 1974):

Raw material-intensive goods (RMIG) → SITC: 0, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 32, 33, 34, 4, 56

Labour-intensive goods (LIG) → SITC: 26, 61, 63, 64, 65, 66, 69, 81, 82, 83, 84, 85, 89

Capital-intensive goods (CIG) → SITC: 1, 35, 53, 55, 62, 67, 68, 78

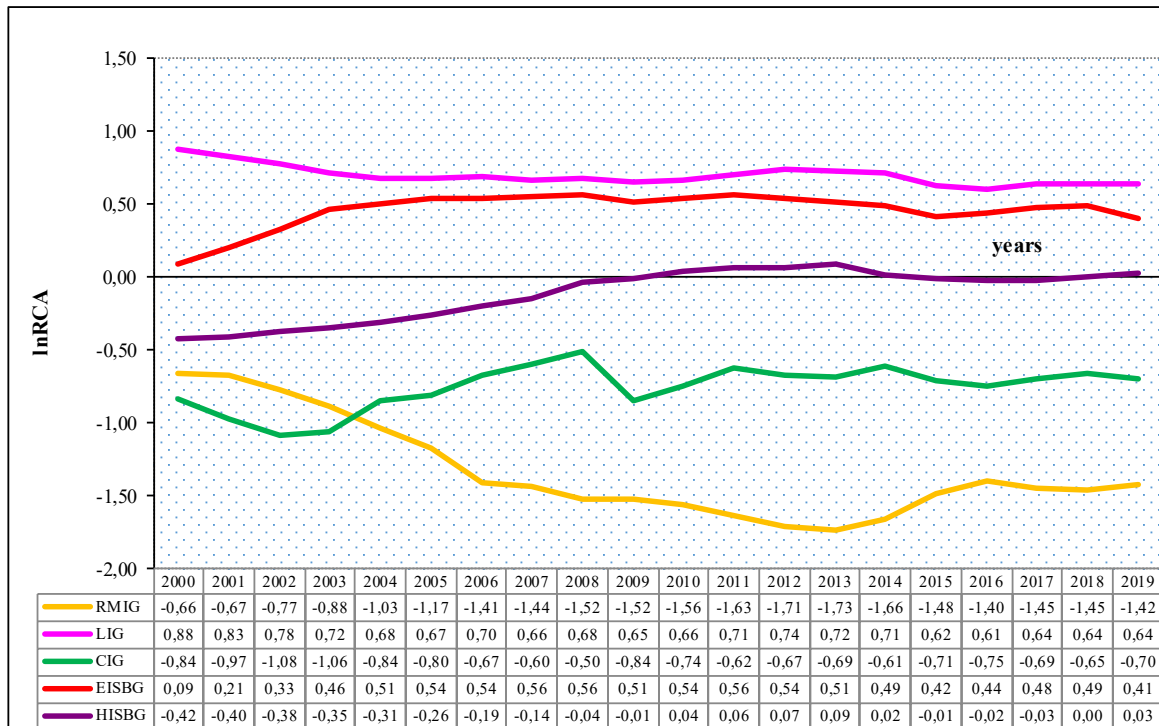
Easy to imitate science-based goods (EISBG) → SITC: 51, 52, 54, 58, 59, 75, 76

Hard to imitate science-based goods (HISBG) → SITC: 57, 71, 72, 73, 74, 77, 79, 87

The results of China's Global Export Competitiveness analyzed according to SITC Technology Classification are shown in Figure 1¹. As it can be seen from the Figure, China maintains its competitiveness in the export of labor-intensive goods in global markets. Nevertheless, the supremacy in the export of labor-intensive goods of China has been relatively reduced in recent years.

The most striking aspect of the graph is that China's export competitiveness in the innovative products has been increasing steadily. China has a continuing competitive advantage in the exports of easy to imitate science-based goods. At the same time, China has begun to gain a competitive advantage in the exports of hard to imitate science-based goods which are more innovative especially after 2010. It is seen that China not only has been a labor-intensive production and export profile based on cheap labor, but also globally has been a superiority in the exports of innovative and R&D based products in recent years (Figure 1). This is also an indication of China's increasingly export competitiveness in global markets.

Figure 1: China's Global Export Competitiveness (lnRCA, SITC Technology Classification, 2000-2019)

Source: It was created by me using the World Bank dataset.

1 In the figure, the ln values of the RCA scores are used. The Positive lnRCA values indicate competitive advantage, vice versa.

3. CONCLUSION

In this study covering the period of 2000-2019, I analyze the export competitiveness of China which plays a leading role in the global scale. I obtain the striking results with the calculation of the RCA coefficients (The Balassa Index and Vollrath Index).

China which has rapidly increased its global power and dominance has gained more share in global GDP and exports in recent years. Likewise, China is second in the GDP rankings (after the US) and the first in the export rankings considering 2019. At the same time, China's per capita income and global competitiveness index have ben on the rise.

The positive outlook in macroeconomic indicators has also reflected in China's product-based export competitiveness scores. When China's product-based RCA coefficients have been taken into account, the number of products that have export competitiveness has been increasing steadily. More importantly, the hardware of products exported by China has shifted in favor of technology. China which has been recognized as specializing in exports of labor intensive products for many years, now has the global competitiveness in the export of innovative and high value added products. In other words, China has gradually changed its production and export profile in favor of technology and research and development (R&D).

China's export competitiveness in the technological and innovative products has been increasing steadily. China has a continuing competitive advantage in the exports of easy to imitate science-based goods. In addition, especially after 2010, China has begun to gain a competitive advantage in the exports of hard to imitate science-based goods which are more innovative. This indicates that the density of factors in China's production and exports has changed in favor of technology. In other words, China's exports to the world provide more added value (returns) to the country every year. The rise of China's international competitiveness leads to an increasingly global power. For this reason, the United States has recently been endeavoring with protective policies to reduce foreign trade deficits against China by importing fewer products. As a result, it is obvious that China will be a greater threat to both developed and developing countries in the coming years. In short, China's global leadership will be inevitable.

REFERENCES

- Bakımlı, E. (2011). Türkiye İmalat Sanayi ve Alt Sektörlerinin Uluslararası Rekabet Gücü: Mevcut Durum ve Potansiyel Analizi. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balassa, B. (1965). Trade Liberalization and Revealed Comparative Advantage. *The Manchester School of Economic and Social Studies*, 33(2), 99-123.
- Balassa, B., & Nordan, M. (1989). Revealed Comparative Advantage in Japan and the United States. *Journal of International Economic Integration*, 4(2), 8-22.
- Commission of The European Communities. (2002). *Industrial Policy in an Enlarged Europe*. Brussels: The Economic And Social Committee and the Committee of the Regions.
- Erkan, B. (2016). Türkiye'nin Canlı Hayvan, Et ve Deniz Ürünleri İhracatındaki Rekabet Gücünün Analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 1843-1864.
- Erkan, B., & Sarıçoban, K. (2014). Comparative Analysis of the Competitiveness in the Export of Science-Based Goods Regarding Turkey and the EU+13 Countries. *Journal of Business and Social Science*, 5(8), 117-130.
- Faustino, H. (2008). *Intra-Industry Trade and Revealed Comparative Advantage: An Inverted-U Relationship*. SOCIUS Working Paper.
- Hinloopen, J. (2001). On the empirical distribution of the Balassa Index. *Review of World Economics*, 137(1), 1-49.
- Hufbauer, G.J., & Chilas, J.G. (1974). Specialization by Industrial Countries: Extent and Consequences, The International Division of Labour: Problems and Perspectives-International Symposium, Germany, 3-38.
<http://www.statistics.com/resources/glossary/t/trimmean.php>. (15.03.2021).
- <http://wits.worldbank.org/WITS/WITS/AdvanceQuery/Raw-TradeData/QueryDefinition.aspx?Page=RawTradeData>, (15.03.2021).
- <https://data.worldbank.org/country/china?view=chart>. (15.03.2021).
- Kara, O., Erdoğan, N., & Erkan, B. (2018). The Power of Competitiveness of the Toy Sector in Turkey and the Necessity of Specialized Toy Organised Industrial Zones. A. Oğuz, *Global and Regional Studies in Terms of Economical and Social Issues I* (s. 10-30). Almaty: Al-Farabi Kazakh National University.
- Kibritçiöğlü, A. (1996). Uluslararası Rekabet Gücü'ne Kavramsal Bir Yaklaşım. *MPM Verimlilik Dergisi*, 96(3), 109-122.
- Lederman, D., Olarreaga, M., & Rubiano, E. (2006). *Latin America's trade specialization and China and India's growth*. <http://siteresources.worldbank.org/INTLACOF-FICEOFCE/Resources/LACspecializationpattern.pdf>
- Lei Liu1, Y. W., Wang, M.-Q., Xiao, Y.-B., & Gao, M. (2017). Research on the competitiveness of high-tech industries in northeast China . *3rd International Conference on Advances in Energy, Environment and Chemical Engineering* . Guangzhou: AEIC.
- Mykhnenko, V. (2005). What Type of Capitalism in Eastern Europe?Institutional. *Conference on Varieties of Capitalism in Post Communist Countries*, (s. 1-39). Paisley, Scotland: Centre for Contemporary European Studies.
- Porter, M. E. (1991). Towards a dynamic theory of strategy. *Strategic Management Journal*, 12, 95-117.
- Sarıçoban, K. (2016). Ülkelerin ihracat rekabet güçlerinin belirlenmesi: Türkiye ve G-20 ülkelerinin karşılaştırmalı analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Doktora Tezi*, 1-433. Isparta, Türkiye: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Saxena, S. B., & Director, A. (2010). *Competitiveness in the Garment and Textile Industry: Creating a Supportive Environment: A Case Study of Bangladesh*. The Asian Foundation.
- Schoot, P. K. (2006). *The Relative Competitiveness of China's Export to the United States vis a vis Other Countries in Asia, the Caribbean, Latin America and the OECD*. Buenos Aires: INTER-American Development Bank.
- Shioji, H. (2012). Competitiveness of the Japanese, Korean, and Chinese Automobile Industries. *The Kyoto Economic Review*, 81(1), 48-63.
- Vollrath, T. (1991). A Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage. *Review of World Economics*, 127(2), 265-280.
- Voon, J. P. (1998). Export Competitiveness of China and ASEAN in the U.S. Market. *ASEAN Economic Bulletin*, 14(3), 273-291.
- Wu, Z., & Thomson, K. (2003). Changes in Chinese Competitiveness in Major Food Products: Implications for WTO Membership. *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, 1(1), 117-130.
- Zhang, W., & Zhang, T. (2005). Competitiveness of China's Manufacturing Industry and its Impacts on the Neighbouring Countries. *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, 3(3), 205-229.

PARADOKS EKONOMİ, SOSYOLOJİ VE POLİTİKA DERGİSİ

PARADOKS ECONOMICS, SOCIOLOGY AND POLICY JOURNAL

ISSN: 1305-7979

Yıl: 2021, Cilt/Vol: 17, Sayı/Issue: 1, Page: 17-34

Editörler / Editors in Chief

Baş Editör

Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN

Alan Editörü

Prof. Dr. Sema AY

Teknik Editör

Doç. Dr. Hilal YILDIRIR KESER

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.

Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors. None of the contents published cannot be used without being cited.

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof.Dr.Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr.Elif KARAKURT TOSUN
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Mariah EHMKE (University of Wyoming)
Doç.Dr. Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Doç.Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ahmet MUTLU (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof.Dr.Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Doç.Dr.Rasim AKPINAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül ATANUR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülin ASLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr.Mustafa KOCALOĞLU (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Işın KIRIŞKAN (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Burcu ÖNGEN BİLİR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersoy SOYDAN (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZALTIN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)
Dr. Enes Battal KESKİN (Uludağ Üniversitesi)

Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi

Yıl: 2021, Cilt/Vol: 17 Sayı/Issue: 1

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Meryem ATİK	Akdeniz Üniversitesi
Prof.Dr. Rabia Vildan İYİGÜNGÖR	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Serpil AYTAÇ	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç.Dr. Anıl AKIN TANRIÖVER	Bursa Teknik Üniversitesi
Doç.Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç.Dr. Zafer DURDU	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç.Dr. Salih BATAL	Yalova Üniversitesi
Doç.Dr. Elvettin AKMAN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Mert GÖKIRMAK	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç.Dr. İbrahim KAMİL	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Sibel AKGÜN	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Sevcan GÜLEÇ SOLAK	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç.Dr. Sefa USTA	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç.Dr. Ahmet UÇAR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan CANDAN	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Çiğdem AKMAN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arzu ÖZSOY ÖZMEN	Kocaeli Üniversitesi

KENTLEŞMENİN BİREYLERİN YÖNETİM HAKKINI ZEDELEMESİ AÇISINDAN KAT MÜLKİYETİ KANUNUNUN BAZI HÜKÜMLERİNE ELEŐTİREL YAKLAŞIM

CRITICAL APPROACH FOR SOME PROVISIONS OF THE CONDOMINIUM LAW FOR THE DAMAGE OF THE MANAGEMENT RIGHT OF THE INDIVIDUALS RELATED URBANIZATION

Dr. Fatih GÜLER

Çanakkale 18 Mart Üniversitesi

fatih.guler@comu.edu.tr

ÖZET

Toplu yapılar, kentleşmenin doğal bir sonucu olup gün geçtikçe hayatımızda daha fazla yer almaktadırlar. Mevzuatımız kat maliklerine kendilerini yönetme ve yapı müteahhidinin ayıplı ifasından korunma gibi haklar tanımıştır. Kanun hükümlerinin ortaya çıkardığı sonuçların incelenmesi ve değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Bu değerlendirmeler kanun koyucunun amacı ile uygulamadaki sonuçları karşılaştırma imkânı vermektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 2007'de kabul edilen düzenlemeler ile 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu, inşası yeni biten yapılarda günlük hayatın bir an önce başlaması için bazı tedbirler almıştır. Tedbirler bu amaçları sağlamasına rağmen kat maliklerinin bazı haklarını zedelemektedir. Kat Mülkiyeti Kanunu'nda yapılacak birtakım düzenlemeler, kat maliklerinin bu sıfatlarından kaynaklı hakları ile yeni yapılarda günlük yaşamın sağlıklı bir şekilde devam etmesi arasındaki dengeyi sağlayabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kentleşme, Kat Mülkiyeti Kanunu, Yönetim Planı, Geçici Yönetim, Ayıplı İfa

ABSTRACT

Collective structures are a natural result of urbanization and they take place more and more in our lives day by day. The condominium law gives possessors the right to manage themselves and to be protected from the defective fulfilment of the contractor. It is very important to examine and evaluate the results of the provisions of the law. These evaluations provide the opportunity to compare the purpose of the legislator with the results in practice. In addition, with The Grand National Assembly of Turkey regulations adopted in 2007, the condominium law takes some precautions to start the daily life as soon as possible in the finished buildings. Although the measures provide these goals, they damage some rights of possessors. A number of arrangements to be made in the condominium law can provide the balance between the rights of the possessors and the healthy continuation of daily life in new buildings.

Keywords: Urbanization, Condominium Law, Management Plan, Temporary Management, Defective Fulfilment

GİRİŞ

Dünyadaki sanayileşme süreciyle birlikte kırdan kente doğru gözle görülebilir bir nüfus hareketliliği yaşanmıştır. Küreselleşme süreci ise malların, sermayenin ve bireylerin hareketliliğini arttırmıştır. (Karakurt Tosun, 2019:69) Bu hareketliliğinin oluşturduğu konut talebini karşılayacak bir konut arzı gereksinimi ve daha fonksiyonel bir çözüm arayışı toplu yapılara olan ihtiyaç ve zorunluluğu ortaya çıkarmıştır.

Kanun koyucu birtakım ihtiyaçları göz önünde bulundurarak yasal düzenlemeler yapmaktadır. Kanun koyucunun iradesinin daha sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesini sağlamak amacıyla bu düzenlemelerin uygulamada beklenen amaçları gerçekleştirip gerçekleştirmediğini ya da öngörülme-yen birtakım sonuçlarının olup olmadığının ortaya konması oldukça önemlidir.

Çalışmada kat maliklerinin anagayrimenkulü yönetim hakkı, yapı müteahhidinin ayıplı ifasından korunma hakkının önemi ve içeriği ele alınmıştır. Bu çerçevede Kat Mülkiyeti Kanunu'nda toplu yapılarda günlük hayatın sağlıklı bir şekilde bir an önce başlaması ve devamı için düzenlenen “geçici yönetim” kurulu öngören yönetim planına ilişkin bazı hükümlerinin kat maliklerinin anagayrimenkulü yönetme hakkını ve yapı müteahhidinin anagayrimenkulün ortak yerlerindeki ayıplı ifasından korunma hakkını nasıl zedeleyebileceği ortaya konulmuştur. Yine çalışmada kanun koyucunun beklediği faydayı sağlayarak yukarıda ifade edilen olumsuzlukları bertaraf etmek için ne gibi düzenlemeler yapılması gerektiği ifade edilmiştir.

Şehir merkezlerinde arsa fiyatlarının diğer yerleşim yerlerine göre daha yüksek olması ve şehir merkezlerinde yeni yapı inşa etmeye uygun arsaların sınırlılığı dikey mimariye yönelmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu gerçekler, bir veya birden çok imar parseli üzerinde, belli bir onaylı yerleşim plânına göre yapılmış veya yapılacak alt yapı tesisleri, ortak kullanım yerleri, sosyal tesis ve hizmetler ile bunların yönetimi bakımından birbirleriyle bağlantılı birden çok yapıyı ifade eden toplu yapıların sayısını ve önemini arttırmaktadır.

Toplu yapıların sayısının artması, anagayrimenkulün bağımsız bölümleri dışında kalıp, korunma ve ortaklaşa kullanma veya faydalanmaya yarayan yerler olan ortak yerlerin ortak giderlerinin nitelik ve nicelik anlamında artması ve çeşitlenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu çerçevede, anagayrimenkulün

yönetimi, toplu yapılar için oldukça farklılaşmaktadır. Kat mülkiyeti mevzuatındaki bazı düzenlemeler de bu süreci daha da hızlandırmıştır.

Örneğin kanun koyucu, kentleşmenin neden olduğu muhtemel çevre sorunlarını minimize etmek, kaynakları tasarruflu kullanmak, dışa bağımlılığı azaltmak ve tüketiciyi korumak gibi amaçlarla belirli büyüklükteki binalarda merkezi ısıtma sistemini zorunlu hale getirmiştir. (Güler, 2019: 49) Kat Mülkiyeti Kanunu'nun 42. maddesinde 18/4/2007 tarih ve 5627 sayılı Enerji Verimliliği Kanunu'nun 16. maddesi ile yapılan değişikliğe göre toplam inşaat alanı iki bin metrekare ve üzeri olan binalarda merkezi ısıtma sisteminin ferdi ısıtma sistemine dönüştürülmesi, kat maliklerinin sayı ve arsa payı olarak oy birliği ile verecekleri karar üzerine yapılır. Merkezi ısıtma sisteminin varlığı, merkezi ısıtma giderlerinin Merkezi Isıtma ve Sıhhi Sıcak Su Sistemlerinde Isınma ve Sıcak Su Giderlerinin Paylaştırılmasına İlişkin Yönetmelik hükümlerine göre yetkilendirilmiş ölçüm şirketleri tarafından paylaştırılması, paylaştırılan giderlerin yönetim tarafından kat maliklerinden tahsil edilip gaz dağıtım şirketine ödenmesi, merkezi ısıtma sisteminin arızalanması durumunda müdahale etmesi, bakım ve onarım işlerini takip edilmesi amacıyla bir apartman görevlisi istihdam edilmesi zorunluluğu gibi sonuçlar doğurmaktadır.

Plan, fen, sağlık ve sürdürülebilir çevre şartlarına uygun yapı ve yapılaşma ile projelendirmeye ve denetime ilişkin usul ve esasları düzenleyen Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği'ne göre konut kullanımlı binalar için kapıcı dairesi, bekçi odası ve kontrol kulübeleri yapılacak binalar ve yapı stokları detaylıca belirtilmiştir (bkz, 44. madde.). Yine Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği'ne göre kat adedi dört ve daha fazla olan binalarda ise asansör tesisi zorunlu olup Asansör Periyodik Kontrol Yönetmeliği'ne göre yapıda sürekli olarak kullanılan asansörün periyodik kontrolü, yönetici tarafından yılda en az bir defa, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yetkilendirilen ve ilgili idare ile protokol imzalayan A tipi muayene kuruluşuna yaptırılır.

Bunlar gibi düzenlemeler toplu yapılarda, kat maliklerinin bu sıfatlarından kaynaklı en temel hakları olan yönetim hakkını kendileri arasında seçebilecekleri yöneticiler eliyle değil, kâr odaklı profesyonel yönetim şirketleri aracılığıyla kullanması zorunluluğunu doğurmuştur. Fakat bu zorunluluğun toplu yapılarda anagayrimenkulün yönetiminin demokratik değerlerle uyumlu olmasını engelleyici bir niteliğe kavuşturulması gerekir. Demokratik işleyişin temelini katılım olduğu göz önünde bulundurularak (Gürses, 2015:55), yönetilenlerin bir paydaş olarak sürece katılımının sağlandığı yönetim perspektifinin kat mülkiyeti hukukunun ruhuna hâkim olması gerekliliği bu anlamda ifade edilmelidir (Uysal & Atmaca, 2018:414).

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kentleşme farklı kültürlerden ve farklı şartlardan gelen kişilerin günlük hayatlarını idame ettikleri coğrafi mekânda bir arada yaşamaları olarak tanımlanabilir. (Karakurt Tosun, Kentleşme, Güven, Dayanışma Kavramları Bağlamında Sosyal Sermaye ve Musahiplik Geleneğinin Analizi, 2018:28) Kentlerin tarihsel süreç kazandıkları değer ve olgular görsel/fiziksel çıktılar oluşturur. (Mecek & Uyar, 2016: 148) Kentleşmenin güncel manada en önemli görsel/fiziksel çıktılardan birinin apartman, site vb. olguların öneminin artması olduğu söylenebilir. Kat mülkiyeti hukuku açısından bu tanımlamada kullanılan kişi/ birey kavramının kat maliki, apartman/sitenin anagayrimenkul kavramına karşılık geldiği ifade edilmelidir.

Kat maliklerinin en temel hakkı olan anagayrimenkulu yönetim hakkı ise, kat maliklerinin kendi konutlarının gereksinimlerini saptama, sorunlarını giderme, karar verme, toplanma, işletme bütçesi hazırlama ve yapılan harcamaları denetleme gibi kat mülkiyeti hukukundan kaynaklanan temel ve vazgeçilmez nitelikte hakları kapsamaktadır (Yargıtay 3. Hukuk Dairesi, 2004).

Anagayrimenkulü yönetme hakkının en önemli argümanlarından olan yönetim planı, bütün kat maliklerini bağlayan bir sözleşme hükmünde olup, ana taşınmazın yönetim tarzını, kullanma maksat ve şeklini yönetici ve denetçilerin alacakları ücreti ve yönetime ait diğer hususları düzenler.

Geçici yönetim ise, toplu yapılarda, kanunun gösterdiği azami süreler içinde görev yapabilecek, nasıl oluşacağı ve hangi sürelerde görev yapacağı yönetim planında belirlenen, yapı temsilciler kurulu oluşuncaya kadar, bu kurulun görevlerini üstlenmek, yetkilerini kullanmak ve kurulun oluşması için gerekli girişim ve çağrılarda bulunmak üzere görevli olan geçici kurul olarak tanımlanabilir.

Ayıplı ifa “yüklenicinin dürüstlük kuralı gereği olması gereken veya sözleşmede taahhüt edilerek bulunması gereken vasıfların, niteliklerinin bulunmaması, eserin kanun veya sözleşme ile öngörülen nitelikleri taşımasıdır”. (Özcan, 2018: 323) İnşaat sözleşmesi bakımından yüklenicinin ayıplı ifası halinde sorumlu olduğu süre Türk Borçlar Kanunu’nun 478. Maddesi uyarınca beş yıldır. Bu çerçevede yapı müteahhitleri ana taşınmazın tamamlanmasının ardından beş yıl süreyle ana taşınmazın ortak yerlerindeki ayıplı ifalardan sorumlu olmaktadır.

2. KAT MALİKLERİNİN ANAGAYRİMENKULÜ YÖNETİM HAKKI

Bir yapıda ayrı ayrı ve başlı başına kullanılmaya müsait bağımsız bölümler olan konutlar, günlük yaşamın yaklaşık üçte ikisinin geçtiği mekânlardır. Bu sürelerde uyulması gereken kuralların tespiti, günlük hayatın devamı için kararların alınması ve yürütülmesi üzerinde kat maliklerinin münhasıran sahip olduğu hak “kat maliklerinin anagayrimenkulü yönetim hakkı” olarak tanımlanabilir.

Kat mülkiyeti hukukunun uygulamasında, ana taşınmazın temel düzenleyici metni Kat Mülkiyeti Kanunu’dur. Bütün paydaşları bağlayan bir diğer kurucu unsur yönetim planı iken, yasama organı kat malikleri kurulu, yürütme organı yönetici, yargı organı ise deneticidir.

Kat Mülkiyeti Kanunu, anagayrimenkulün yönetimi hakkını, kat malikleri kurulu ve yönetim planı aracılığıyla kat maliklerine vermiştir. Şüphesiz kanun koyucunun buradaki en temel amaçlarından birisi anagayrimenkulün yönetiminde demokratik ilke ve esasları hâkim kılmaktır.

İlk olarak kat malikleri, olağan veya olağanüstü kat malikleri kurulunda, gerek kendileri arasından gerekse kendileri dışından seçebilecekleri, bir gerçek veya tüzel kişiden oluşan yöneticiyle veya üç gerçek veya tüzel kişiden oluşan yönetim kurulu eliyle, anagayrimenkulün yönetim hakkını kullanmaktadır.

İkinci olarak kat malikleri, olağan veya olağanüstü kat malikleri kurulunda, değiştirilmesi daha güç çoğunluklara bırakılmış yönetim planı marifetiyle anagayrimenkulün yönetimine ilişkin daha uzun süreli düzenlemeler yapma hakkını kullanmaktadır.

Kat malikleri gerek kendileri, gerekse de kat malikleri birliği arasındaki hak ve yükümlülükleri esasen Kat Mülkiyeti Kanunu’nda ayrıntılı olarak düzenlenmesine rağmen kat mülkiyetine konu olan gayrimenkullerdeki her bir yapı için farklı özel durumların tamamını öngörmek mümkün olmadığından bu eksiliğin giderilmesi amacıyla her bir yapı için kendine özel ayrıca bir yönetim planı hazırlanması zorunluluğu bizzat Kat Mülkiyeti Kanunu’nda öngörülmüştür (Öztrak, 1967:113).

3. KAT MALİKLERİNİN ANAGAYRİMENKULÜN YÖNETİM HAKKINI ZEDELEYEN HÜKÜMLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Yukarıda ifade edildiği gibi kat mülkiyeti kanunu, anagayrimenkulün yönetimi hakkını, kat malikleri kurulu ve yönetim planı aracılığıyla kat maliklerine vermiştir. Kat maliklerinin anagayrimenkulü yönetim hakkını zedelenmesi esas itibarıyla Kat Mülkiyeti Kanunu'nun yönetim planı ile ilgili bazı hükümlerinden kaynaklanmaktadır.

Yönetim planının kural olarak daha toplu yapı ortaya çıkmadan kurulan kat irtifakı aşamasından önce hazırlanarak tapu idaresine teslim edilmesi gerekir. Kat Mülkiyeti Kanunu'nun 12. Maddesine göre yönetim planının tüm kat maliklerinin iradesiyle yani oybirliği ile oluşturulması gerektiği anlaşılmaktadır. Nitekim Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'nün genelgelerinde de yönetim planında bütün kat maliklerinin imzasının bulunması ve bunun tapu müdürlüklerince aranması gerektiği ifade edilmiştir. (Çeliker, 2012: 68) Bu çerçevede yönetim planına imzadan imtina eden kat malikleri olması halinde diğer kat maliklerinin hâkimin müdahalesini isteyerek bu oybirliğini sağlamaları gerekmektedir. Nitekim Yargıtay yönetim planının kat mülkiyetinin kurulması esnasında ibraz edilmesi gereken belgelerden olduğuna işaret ederek, imzaların herhangi bir sebeple eksik kalması halinde, mahkemenin imzadan kaçınan paydaşlar adına yönetim planının imzalanmış sayılmasına karar vermesi gerektiğini içtihat etmiştir (Bozkurt, 2010: 50).

Bu hükümler çerçevesinde Kat Mülkiyeti Kanunu'nun ilk halinde yönetim planını değiştirmek için bütün kat maliklerinin oy birliği şartı aranmışken 13/4/1983 tarih ve 2814 sayılı kanunun 11. maddesi ile Kat Mülkiyeti Kanunu'nda yapılan değişikliklerle yönetim planının değiştirilmesi için bütün kat maliklerinin beşte dördünün oyu yeterli kabul edilmiştir.

Bunun yanında yönetim planı ve bunda yapılan değişiklikler, bütün kat malikleriyle onların külli ve cüzi haleflerini, bağımsız bölümlerdeki kiracıları, oturma (sükna) hakkı sahiplerini, bağımsız bölümlerden herhangi bir suretle devamlı olarak faydalananları, yönetici ve denetçileri bağlamaktadır. Yönetim planı ve sonrasında yapılan değişikliklerin tarihi kat mülkiyeti kütüğünde beyanlar hanesinde gösterilir. Beyanlar hanesine yapılan bu kayıtla birlikte, yönetim planının üçüncü kişilere karşı etkili olması hususu sağlanmış olmaktadır. (Çevik , 2010: 72) Böylece ilgili bağımsız bölümü iktisap edecek olan müstakbel malik yönetim planında yapılmış olan değişiklikler hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Tüm bunların yanında Yargıtay yönetim planındaki hükme aykırı kat malikleri kurulu kararının geçerli olmayacağına da hükmetmiştir (Çeliker, 2012: 36).

Yukarıda ifade edilen hususlar yönetim planı hükümlerinin önemi ve kat malikleri üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır. Yönetim planına bu kadar ayrı bir önem veren ve kısmi hiyerarşik güç tanıyan kanun koyucunun göz ardı ettiği hususlar bulunmaktadır.

Ekonomik gerçeklikler ışığında ülkemizde yeni bir yapının inşası için iki farklı yol benimsenmektedir. Bunların ikisinin de müstakbel kat malikleri açısından önemli sonuçlar doğuracağı açıktır.

Birincisi arsanın yapı müteahhidi tarafından satın alınarak yeni bir yapı üretilmesi sürecidir. Bu tür konut üretimlerinde yapı müteahhitleri kat irtifakını kurarken yönetim planını hazırlamaktadır. Bu süreçte teknik olarak bütün bağımsız bölümlerin maliki yapı müteahhidi olduğundan yapı müteahhidi on yıllarca birçok insanın yaşam süreceği bir yerleşim yerinde dilediği gibi yönetim planını oluşturabilmektedir. Bu tür yönetim planlarında, yapı müteahhitlerinin kendi aleyhlerine sonuç doğurabilecek hükümlere yer vereceğini düşünmek ise oldukça iyimser bir yaklaşım olacaktır.

İkincisi ise kat karşılığı veya arsa payı inşaat sözleşmesi ile yeni bir yapı üretilmesi sürecidir. Günümüzde nüfus artışı, şehirleşme düzeyinin artması, ekonomik koşullar yanında, arsa sahiplerinin inşaat yapacak sermaye, teknik donanım ve organizasyona sahip olmamaları, yapı müteahhitleri ile anlaşma yoluna giderek, kat karşılığında inşaat yapılması tercihlerini arttırmaktadır. (Uğur, Baykan, & Güneş, 2017: 123) Bu sözleşmeler yeni bir yapı inşa etmeye müsait bir arsanın maliki olan fakat bu arsaya yeni bir yapı inşa etmek için yeterli kaynağa sahip olmayan arsa malikleri ile yeni bir yapı inşa etmek için yeterli kaynağa sahip olan fakat bu yapıyı inşa edeceği arsayı satın almak için yeterli kaynağı olmayan yapı müteahhitlerinin karşılıklı iradeleri ile ortaya çıkmaktadır. Bu sözleşmeler, Medenî Kanun'un 706. maddesi, Türk Borçlar Kanunu'nun 237. maddesi, Tapu Kanunu'nun 26. maddesi ve Noterlik Kanunu'nun 60. ve 89. maddeleri gereği noterliklerde hazırlandığı için çoğunlukla arsa malikleri yönetim planını hazırlama konusunda yetkilerini yapı müteahhitlerine devretmektedirler. Bu durum ise bir önceki fıkrada ifade edilen durumu ortaya çıkmaktadır. Kısmen biraz bilinçli olan arsa malikleri ise bu yetkiyi yapı müteahhitlerine vermemekte, yönetim planını kendileri hazırlamaktadır. Arsa payı inşaat sözleşmesine göre arsa payına karşılık konutların belirli bir oranına malik olacak olan arsa malikleri ya tamamen kendilerini koruyacak bir yönetim planı düzenlemekte ya da bu ayrıcalığı yapı müteahhitleri ile paylaşmaktadır. Bu çerçevede yapı sona erdiğinde sadece belli oranda bağımsız bölüme malik olacak arsa malikleri, yapının tamamı için geçerli olacak ve değişmesi için beşte dört oy çokluğu aranması sebebiyle, arsa maliklerinin iradesi dışında değişmesi ihtimali kalmayan yönetim planını münhasıran düzenleme hakkına sahip olmaktadır.

Bir örnekle yardımıyla konu daha somut olarak ifade edilebilir. Üzerinde her katta beş dairenin olacağı dört katlı asansörlü bir binanın inşa edileceği arsanın maliki ile yapı müteahhidi arasında %25 arsa payı oranıyla arsa payı inşaat sözleşmesi akdedilmiş olsun. Yapı tamamen bittiğinde arsa maliki bağımsız bölümlerden sadece örneğin zemin kattaki beş dairenin yani %25'nin maliki olacak olmasına rağmen bağımsız bölümlerinin tamamı için geçerli olacak olan yönetim planını tek başına hazırlayacaktır. Çünkü teorik olarak ilk başta tüm bağımsız bölümlerin maliki arsa maliki olmaktadır. Arsa maliki kendisinin mülkiyetinde olan dairelerin zemin katta olması sebebiyle, zemin kattaki dairelerin asansör giderlerinden muaf olmasını öngören hükümleri pekâlâ yönetim planına koyabilir ve bu hükümler arsa maliki kabul etmedikçe hiçbir şekilde değiştirilemez.

Her ne kadar Yargıtay, önüne gelen davalarda hukuka aykırı bulup iptal etse de, yönetim planlarında, bazı ortak yerlerin sadece belli kat malikleri tarafından kullanılacağı (Yargıtay 5.Hukuk Dairesi, 1980), sadece bazı kat malikleri lehine aynı hak oluşturma (Yargıtay 18.Hukuk Dairesi, 1999), örneğin tabela asma yetkisi gibi ayrı bir özellik gerektirmeyen yetkilerin, diğer kat maliklerine yasaklanarak sadece bir kat malikine tanınması (Çeliker, 2012: 83) gibi hükümlere yer verildiği görülmektedir.

Kanun koyucunun göz ardı ettiği bu hususla o yapıda hiç yaşamayacak olan kişiler tarafından hazırlanan ve değişmesi çok zor şartlara bağlı olan yönetim planı müstakbel kat malikleri için geçerli olmasının yanında "geçici yönetim" kurumu ile bu yük kat malikleri açısından ağırlaşmaktadır.

648 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu'na 14.11.2007 tarih ve 5711 sayılı kanunun 22. maddesi ile eklenen 73. madde hükümlere göre "Yönetim plânında toplu yapı temsilciler kurulu oluşuncaya kadar, bu kurulun görevlerini üstlenmek, yetkilerini kullanmak ve kurulun oluşması için gerekli girişim ve çağrılarda bulunmak üzere, bir geçici yönetim kurulması öngörülebilir. Bu takdirde yönetim plânında geçici yönetimin nasıl oluşacağına ve ne zamana kadar devam edeceğine ilişkin hükümlere yer verilir. Geçici yönetim en geç toplu yapının bitimini izleyen bir yıl sonrasına kadar devam edebilir. Bu süre, her halde toplu yapı kapsamındaki ilk yapı ruhsatının alınmasından itibaren on yıl geçmesiyle sona erer".

Bu çerçevede geçici yönetimin yetkileri şunlardır:

- Toplu yapı temsilciler kurulu oluşuncaya kadar, bu kurulun görevlerini üstlenmek,
- Toplu yapı temsilciler kurulu oluşuncaya kadar, bu kurulun yetkilerini kullanmak
- Toplu yapı temsilciler kurulunun oluşması için gerekli girişim ve çağrılarda bulunmak

Tüm bu yetkiler ayrıntılı olarak incelendiğinde bu yönetim her ne kadar geçici yönetim olarak isimlendirilmiş ve konumlandırılmış olsa da aslında bu yönetimin olağan veya olağanüstü kat malikleri kurulunda seçilmiş yönetimden daha yetkili olduğu açıkça görülmektedir.

Almanya'da uygulanan Kat Mülkiyeti Kanunu'nun 2007 reformunda, inşaat yapıcının aynı zamanda yönetici belirlemiş olması sebebiyle kat malikleri aleyhine çıkabilecek menfaat çatışmalarını dikkate almış olmasına rağmen (Saruhan, 2007: 94), 2007'de Kat Mülkiyeti Kanunu'muzda toplu yapılarla ilgili düzenlemeler yapılması esnasında, gerek Türkiye Büyük Millet Meclisi Adalet Komisyonu görüşmelerinde gerekse de Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu görüşmelerinde geçici yönetim ile ilgili hiçbir önerge verilmemiş, geçici yönetimin oluşturabileceği sakıncalar hakkında hiçbir tartışma yapılmamış olması oldukça dikkat çekicidir.

Geçici yönetimin azami görev süresinin ilk yapı ruhsatının alınmasından itibaren on yıl olarak belirlenmesi somut ve öngörülebilir bir kriterdir. Zira inşaatın başlaması için yapı ruhsatının alınmasının teknik ve hukuki zorunluluk olduğu göz önüne alındığında durum daha açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Fakat "topluların bitimi" ibaresi, belirsiz ve suiistimale açık bir kavram olması sebebiyle eleştiriye açıktır. "Toplu yapının bitimi" ifadesinden anlaşılması gereken toplu yapının tüm unsurlarıyla bitip fiili olarak yaşamın başladığı zaman mı yoksa ilgili idare tarafından bittiğinin tespit ve tescil edildiği zaman mı olduğu düşünülmelidir.

Toplu yapının bitimi ifadesinin İmar Kanunu hükümleri çerçevesinde projeye uygun olarak inşaatın tam anlamıyla bitmesi ve yapı kullanım izin belgesinin yapının tamamı için alınmış olması anlamına geldiği ifade edilmektedir. (Tuzcuoğlu, 2013 : 2704)

Fakat Yargıtay, ilgili idare tarafından yapı kullanım izin belgesinin düzenlenme tarihinin toplu yapının bitimi olarak kabul edilip edilmeyeceği konusunda eski tarihli içtihatlarında yapı kullanım izin belgesi düzenlenmesi ile toplu yapının bittiği kanaatinde iken, yeni tarihli bir içtihadında ise bu fikrini değiştirmiş, yapı kullanım izin belgesinin düzenlenme tarihinin kesinlikle eserin teslim tarihi olmayacağı fikrini kabul etmiştir (Turanboy, 1990: 155).

Eğer toplu yapının bitiminden yapının fiilen bitmesi anlaşılıyorsa, bu fiili durum kim tarafından ve nasıl tespit edilecektir? Toplu yapının bitimi yapı kullanım izin belgesinin tanzimi olarak kabul edilmesi halinde birkaç ilave sorun ortaya çıkmaktadır. Yapı kullanım izin belgesi yapı müteahhitlerinin birtakım idari, teknik ve mali gereklilikleri yerine getirmelerinin ardından tanzim edilebilmektedir.

Birinci grup belediyeler her bir bağımsız bölüm için ferdi olarak yapı kullanım izni alınmasına müsaade etmektedirler. Bu tür durumlarda toplu yapının ne zaman biteceği ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci grup belediyeler yapı kullanım izin belgesini tüm bağımsız bölümler ve ana taşınmaz için toplu olarak ve bir defaya mahsus olarak vermektedir.

Bu çerçevede her iki durumda da yapı müteahhitlerinin yapı kullanım izin belgesinin tanzim edileceği zamanı belirleme konusunda takdir yetkileri olduğu göz önünde bulundurulduğunda, yapı müteahhitlerinin geçici yönetimin görev süresini belirleme konusunda da dolaylı olarak takdir yetkisinin olduğu görülmektedir.

Kat mülkiyeti kanununun sağladığı bu kolaylıklarla “*toplu yapı temsilciler kurulu ile yönetim kurulu için öngörülen tüm hak, görev ve yetkiler, 10 yıl süreyle ‘a bırakılmıştır.’*” (Yargıtay 3. Hukuk Dairesi, 2004) gibi hükümler yönetim planlarına eklenmektedir.

Bunların yanında “*konutların tesliminden itibaren, Kat Mülkiyeti Kanunu’na göre gerekli yönetim organları oluşuncaya kadar konutların yönetim ve işletmesi yapı müteahhidi tarafından tespit edilecek kişiler tarafından yürütülmesine, ayrıca yönetim yetkisini bir veya birkaç gerçek veya tüzel kişiye devredebileceğine*” (Yargıtay 3. Hukuk Dairesi, 2005) cevaz verdiğine dair satış vaadi sözleşmelerine hükümler eklendiği de gözlemlenmektedir.

Geçici yönetim büyük ölçekli yapılarda günlük hayatın bir an önce başlaması ve ardından da devamı için gerekli ve yerinde bir düzenlemedir. Fakat geçici yönetim kat maliklerinin çoğunluğunun ikamete başlamasıyla anlamını, önem ve değerini yitirmekte, kat malikleri açısından gereksiz bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Kat Mülkiyeti Kanunu’nun genel sistematığı kat maliklerinin salt çoğunluğuna yöneticiyi belirleme hakkı vermişken, kat mülkiyeti kanunu geçici yönetimin ancak beşte dört çoğunlukla değiştirebileceği ilkesini benimsemiştir. Beşte dört çoğunluğu sağlamanın güçlüğü bilincinde olan geçici yöneticiler ise kat maliklerinin talep ve isteklerine duyarsız kalabilmektedirler. (Kamu Denetçiliği Kurumu, 2014) Bu konuda yapılan kısıtlı alan araştırmaları da bu hususu doğrulamaktadır (Karasu & Gültekin, 2012: 397).

Birçok iş kolunun ortak üretimi olarak ortaya çıkan yapıların müteahhitleri ile kat malikleri arasında bir menfaat çatışması olması kuvvetle muhtemeldir. Bu menfaat çatışmasının hak eksenli bir düzlemde ilerlemesi için “silahların eşitliği” ilkesi çerçevesinde anagayrimenkulün yönetiminin en azından yapı müteahhidinden bağımsız kişilerce yürütülmesi oldukça önemlidir.

Yukarıda ifade edilen sorunların çözülebilmesi için 648 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu’nun 73. maddesine aşağıdaki fıkranın eklenmesi düşünülebilir.

-fakat toplu yapının tamamında, bağımsız bölümlerde en az üçte iki kat maliki yasal olarak ikamet ediyorsa, bir kat malikinin İlçe Nüfus Müdürlüğü’nden talebi üzerine bu yönde düzlenecek belgenin, ilgili kat malikince noter aracılığıyla geçici yönetime bildirilmesinden sonraki 45. günde, geçici yönetimin tüm yetkileri sona erer ve aynı günde noter tebligatında belirtilen yer ve saatte yeni yönetimin seçilmesi için olağanüstü toplantı çağrısı yapılmış sayılır.

Yönetim planının müstakbel kat maliklerinin haklarına zarar verecek nitelikte düzenlenmesini engelleyecek en akla yatkın çözüm bir “ön denetim” sistemi kurulmasıdır. Çünkü yukarıda ifade edildiği gibi yönetim planına geçici yönetim ile ilgili birtakım hukuka aykırı hükümler eklenebilmektedir.

Bu ön denetim sistemine tüm yapıların değil belli büyüklükteki yapıların dahil edilmesi daha anlamlı olabilir. Çünkü bağımsız bölüm sayısı azaldıkça ortak yerler ve ortak giderlerin niteliği üzerinde uzlaşma sağlanması ihtimali yükselmektedir.

Diğer önemli olan husus ise bu ön denetimi kimin yapacağıdır. İlk akla tapu idareleri gelebilir fakat özellikle toplu yapıların inşa edildiği bölgelerde görevli tapu idarelerinin görev yoğunluğu buna müsaade etmeyebilir. Bunun yanında kanunda olmasına rağmen bazı hak ve yetkilerin tapu daireleri sayesinde asla kullanılmayacağı haller olduğu, kanunun apaçık hükümlerine rağmen kanundan doğan ve sözleşme taraflarının anlaşması gerekmeksizin ifa edilecek bazı konuların tapu dairelerinde metni okuyarak buna ilişkin hüküm arayanlar, tarafların birlikte tapuya gelmesini zorlayanlar sıklıkla yaşanan olumsuzluklar (Özmen, 2012: 42,43) olduğu eleştiri de göz önünde bulundurulduğunda ön denetimin bir

yargı organınca yapılması daha akla yatkın gözükmektedir. Fakat yargı organının iş yükünün azaltılmasına yönelik genel toplumsal beklenti ve kamu politikasına uyumlu bir ara formül daha uygulanabilir nitelikte olacaktır.

Yukarıda ifade edilen sorunların çözülebilmesi için 648 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu'nun 28. maddesine aşağıdaki fıkranın eklenmesi düşünülebilir.

-Bağımsız bölüm sayısı otuzdan fazla olan yapılar, toplu yapılar ve kanuni zorunluluk gereği merkezi ısıtma sistemine sahip yapılar için kat maliklerince veya kat irtifakı sahiplerince imzalanan ilk yönetim planı tapu idaresine teslim edilemeden önce, sulh hukuk hakimine teslim edilir. Sulh hukuk hakimi yönetim planını en geç 10 (on) gün inceleyip görüşlerini bildirmek üzere arabulucuya gönderir.

Arabulucu yönetim planını Kat Mülkiyeti Kanunu'na uygunluğu açısından inceler ve raporunu hazırlar. Arabulucunun raporu yönetim planının uygunluğu yönündeysen, ilgili rapor yönetim planı ile birlikte tapu idaresine teslim edilir.

Arabulucunun raporu yönetim planında düzeltme öngörüyorsa, kat maliki bu düzeltmeleri yaparak, sulh hukuk mahkemesi kanalı ile arabulucuya gönderir. Arabulucu düzeltmeleri kontrol ederek uygunluk raporunu düzenler, her iki ilgili rapor yönetim planı ile birlikte tapu idaresine teslim edilir.

Kat maliki arabulucunun düzeltmelerini kabul etmek istemezse, sulh hukuk hakiminden bu konuda bir karar vermesini ister. Sulh hukuk hakimi arabulucunun düzeltmelerini aynen kabul edebilir, değiştirerek kabul edebilir veya tamamen reddederek yönetim planının uygunluğuna karar verilebilir. Sulh hukuk hakimince verilecek karar, gereği kat malikince yapıldıktan sonra yönetim planı ile birlikte tapu idaresine teslim edilir.

Yapı müteahhitlerinin kat maliklerinden maddi ve manevi olarak üstün olduğu satış öncesinde süreçte, anagayrimenkulün yönetimi ile ilgili geleceğe dönük bir takım sözleşme ve vekâletnameler düzenlendiği yukarıda ifade edilmiştir. Bu sorunun çözülebilmesi için 648 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu'nun 31. maddesine aşağıdaki fıkranın eklenmesi düşünülebilir.

-Kat irtifakı ve kat mülkiyeti kurulmadan önce, Kat Mülkiyeti Kanunu çerçevesinde düzenlenecek olan olağan ve olağanüstü kat malikleri toplantılarında kat maliklerinin oy hakkının devredildiğine ya da belirli kişilerin yönetici olmasına cevaz verildiğine dair yapılan her türlü sözleşme veya vekaletname, kat maliklerinin bu sözleşmeleri ve vekaletnameleri tek taraflı olarak feshettiklerine dair kat malikleri kurulu divan başkanlığına verilen dilekçe sonucunda tüm sonuçları ile birlikte sona ermiş sayılır.

4. KAT MALİKLERİNİN YAPI MÜTEAHHİDİNİN AYIPLI İFASINDAN KORUNMA HAKKINI ZEDELEYEN HÜKÜMLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Bu başlık altında kat maliklerinin bağımsız bölümlerindeki ayıplı ifalar değil anagayrimenkulün bağımsız bölümleri dışında kalıp, korunma ve ortaklaşa kullanma veya faydalanmaya yarayan yerleri olan ortak yerlerindeki ayıplı ifalar tartışma konusu edilmiştir. Çünkü kat malikleri, mülkiyetleri altında olan bağımsız bölümler ile ilgili ayıplı ifanın giderilmesini bireysel ve bağımsız olarak yapı müteahhidinden talep edebilir fakat anagayrimenkulün ortak yerlerindeki ayıplı ifanın tespiti ve giderilmesinin takibi yöneticinin sorumluluğundadır.

Bir yapı ve özelinde de bir konutun üretilmesinde kalıp, demir, beton, tuğla, su tesisatı, sıva, şap, boya, badana, fayans, pencere, elektrik, doğalgaz tesisatı, asansör, kapı vb. malzemesi ve işçiliği gibi alt sektörlerle ilişkin çok farklı uzmanlık alanları bir araya gelmektedir. Nihai tüketiciler ise bu unsurları bir araya getiren yapı müteahhidine bir bedel ödeyerek konutların maliki olmaktadır. Çoğu zaman yapı müteahhitleri yukarıda sayılan iş kollarının hiçbirini doğrudan üstlenmemekle birlikte süreci organize ederek risk sorumluluğunu almaktadırlar.

Konut üretimi birçok iş kolunun ortak çalışması sonucu ortaya çıkması sebebiyle ayıplı ifa konularının oluşması doğal bir durum olarak değerlendirilmelidir. Ancak buradaki temel sorun ayıplı imalatları düzeltmesi gereken inşaat firmasına ulaşamaması veya ilgilenmemesi ve akabinde sorunun yargıya intikal etmesidir. (Bayraktar & Bayraktar, 2017: 47) Yargıya intikal eden anlaşmazlıklar dikkate alındığında sözleşmelerin daha çok müteahhitler tarafından ihlal edildiği görülmektedir. (Uğur, Baykan, & Güneş, 2017: 123)

Yönetim planı marifetiyle kendisini ve kendisine yakın gerçek ve tüzel kişileri geçici yönetici olarak tespit eden yapı müteahhidi ayıplı maldan sorumlu olduğu ilk beş yıllık süreçte, ayıplı ifadan kaynaklı sorunların çözümünü kendi bütçesinden değil yönetimin bütçesinden karşılayabilecektir. Örneğin binanın ortak yerlerinden olan çatısında bir akıntı olması durumunda veya yine ortak yerlerinden olan asansörde bir arıza gerçekleşmesi durumunda, kural olarak, ilk beş yıllık süreçte bu ayıplı ifadan yapı müteahhidi sorumlu olması gerekirken, kendisi ve kendisine yakın geçici yöneticilerin süreci ilerletmesinin verdiği yardım ve kolaylıklı bu tip maliyetleri, yönetim bütçesinden karşılayarak dolaylı olarak kat maliklerine yansıtabilecektir. Halbuki bu tür anagayrimenkuller yapı müteahhidi ile illiyet bağı olmayan üçüncü kişilerce yönetilmiş olsaydı, bu tür aksaklıkların giderilmesi yönetici tarafından yapı müteahhidinden talep edilecek, karşılanmadığı takdirde dava açma hakkı kullanılabilirdi.

Yukarıda ifade edilen sorunların çözülebilmesi için 648 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu'nun 73. maddesine aşağıdaki fıkranın eklenmesi düşünülebilir.

-İnşaat sözleşmesinde yüklenicinin ayıplı ifası halinde sorumlu olduğu beş yıllık süre, toplu yapılarda ortak yerler bakımından, geçici yönetimin görev süresinin bitiminden başlamak suretiyle uygulanır.

SONUÇ

Toplu yapılar, kentleşmenin doğal bir sonucu olup gün geçtikçe hayatımızda daha fazla yer almaktadırlar. Toplu yapıların büyüklüğünün artması, buralardaki ortak ihtiyaçların nitelik ve niceliğinin artmasına yol açmakta ve bu durum da daha geniş yelpazeli bir anagayrimenkul yönetimi perspektifinin ortaya konmasını zorunlu kılmaktadır.

Kanun koyucunun gerçekleştirdiği düzenlemelerin, zaman içerisinde uygulanması ile hedeflenen amaçları gerçekleştirip gerçekleştirmediği anlaşılmaktadır. Kat Mülkiyeti Kanunu'nun toplu yapılarda günlük hayatın sağlıklı bir şekilde bir an önce başlaması ve devamı için düzenlediği "geçici yönetim" kurumunun uygulaması kat maliklerinin anagayrimenkülü yönetme hakkını ve yapı müteahhidinin anagayrimenkulün ortak yerlerindeki ayıplı ifasından korunma hakkını zedeleyecek niteliktedir. Zaman içerisinde yargı organlarına ve Kamu Denetçiliği Kurumu'na yansıyan uyuşmazlıklar yapı müteahhitlerinin bu sonuçları doğurabilecek eğilimlerde olduğunu göstermiştir.

Yerleşme süreci çok boyutu olan bir kavram olup (Arslan, 2018:2870), ufak birer mahalle veya köy haline dönüşen toplu yapıların yönetiminde, yerleşme perspektifinin öncelenmemesi, demokratik

esas ve usullerin takip edilmemesi gibi bir durum düşünülemez. İstisnai bir usül olarak sınırlı bir zaman dilimi için haklı gerekçelerle öngörülmüş olan geçici yönetim, kat malikleri ile menfaat çatışması içinde olması muhtemel olan yapı müteahhitleri tarafından amacı dışında kullanılmasına imkân sağlayan düzenlemeleri daha hak eksenli bir odağa yaklaştıracak şekilde dikkate alınmalıdır.

Bu çerçevede yönetim planları için yarı- yargısal nitelikli bir ön denetim mekanizmasının kurulması, geçici yönetimden ayrılmanın daha somut ve daha kolay uygulanabilir olması, kat maliklerinin anagayrimenkulün yönetim hakkına yönelik iradelerini engelleyen sözleşme hükümlerden caymanın kolaylaştırılması, yapı müteahhidinin anagayrimenkulün ortak yerlerindeki ayıplı ifasından kaynaklı sorumluluğunun başlangıcının geçici yönetiminin bitiş süresi olarak belirlenmesi gibi konular değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Arslan, E. (2018). İngiltere’de Yerelleşme Politikaları ve Yerel Yönetimler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 2868-2884.
- Bayraktar, D., & Bayraktar, E. A. (2017). Türkiye’de Yapı Müteahhitliği Tanımının Yasal Bir Çerçeve Tartışılması. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 4(2), 41-49.
- Bozkurt, C. (2010). *Kat Mülkiyetinde Yönetim Planı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çeliker, G. (2012). *Kat Mülkiyetinde Yönetim Planı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çevik, S. Ö. (2010). *Toplu Yapılarda Yönetim*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Durak, Y. (2015). Arsa Payı Karşılığı Kat Yapımı Sözleşmesi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(3), 207-252.
- Emlak Konut Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı A.Ş. (2018). *Gayrimenkul ve Konut Sektörüne Bakış Mayıs 2018*. Emlak Konut Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı A.Ş.
- Gayrimenkul ve Gayrimenkul Yatırım Ortak. Derneği. (2015). *Gayrimenkul ve Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı Derneği 2015 Yılı Faaliyet Raporu*. İstanbul: Gayrimenkul ve Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı Derneği.
- Güler, F. (2019, Haziran). Merkezi Isıtma Sistemlerinin Uygulanmasında Yaşanan Sorunların Kat Mülkiyeti Hukuku Açısından Sonuçları . *Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*(4), 48-64.
- Gürses, F. (2015). Yerel Demokrasi ve Siyasal Katılım: Kent Konseyleri Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 11(2), 49-68.
- Kamu Denetçiliği Kurumu, 2014/2765 (Kamu Denetçiliği Kurumu 0 12, 2014).
- Karakurt Tosun, E. (2019). Yasal Düzenlemeler Ve Ekonomik Göstergelerden Hareketle Türkiye’de Yabancılara Bağımsız Bölüm Satışlarının Analizi. *Tesam Akademi Dergisi*, 6(2), 67-100.
- Karakurt Tosun, E. (2018). Kentleşme, Güven, Dayanışma Kavramları Bağlamında Sosyal Sermaye ve Mülkiyet Geleneğinin Analizi. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 27(3), 27-44.
- Karasu, M. A., & Gültekin, N. (2012). Toplu Konut İdaresi Konutlarının Müşteri Memnuniyeti Açısından Değerlendirilmesi:Şanlıurfa İlinde Bir Uygulama. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 383-404.
- Mecek, M., & Uyar, A. (2016). Kent Bilincinin Oluşturulması İle Hizmet Pazarlaması Aracı Olarak Beyaz Masa Uygulaması Ve Hukuki Yapısı: Afyonkarahisar Belediyesi Örneği. *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 12(Özel Sayı), 143-157.
- Özcan, Z. (2018). İnşaat Sözleşmelerinde Yüklenicinin Ayıplı ve Eksik İfası . *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 0(11), 317-339.
- Özmen, E. S. (2012). Tapu Daireleri Uygulamaları Üzerine Düşünceler. *İstanbul Barosu Dergisi*, 86(4), 42-54.

- Öztrak, İ. (1967). Kat Mülkiyetinde Yönetim Planı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 22(3), 113-136.
- Saruhan, N. Ö. (2007). *634 Sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu Değişiklik Tasarısı Üzerinde Çalışmalar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turanboy, A. (1990). Yargıtay Kararlarına Göre Müteahhidin Teslimden Sonra İnşaatdaki Noksan ve Bozukluklardan Doğan Mesuliyeti. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 41(1), 151-189.
- Tuzcuoğlu, T. (2013). Kat Mülkiyeti Kanununa Eklenen Toplu Yapılara İlişkin Hükümlerin Değerlendirilmesi. *Journal Of Yaşar University*, 8(Özel), 2673-2706.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Adalet Komisyonu . (2007). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Adalet Komisyonunun 04/10/2007 tarih ve Esas No:1/332 Karar no: 3 Sayılı Raporu*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi 23 .Dönem 2. Yasama Yılı Cilt 4 19. Birleşim 13 Kasım 2007.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu. (2007). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi 23. Dönem 2. Yasama Yılı Cilt 4 20. Birleşim 14 Kasım 2007*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
- Uğur, L. O., Baykan, U. N., & Güneş, A. (2017). Kat Karşılığı İnşaat Sözleşmelerinde Sözleşme Risk Analizi Yaklaşımları. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 5, 122-137.
- Uysal, Y., & Atmaca, Y. (2018). Türkiye'deki Merkezi ve Yerel Yönetim İlişkilerinin Yönetişim Modeli Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(3), 411-424.
- Yargıtay 18.Hukuk Dairesi, Esas No: 1999/ 6211 Karar No: 1999 / 7670 (Yargıtay 18.Hukuk Dairesi 6 14, 1999).
- Yargıtay 3. Hukuk Dairesi, Esas No: 2004/9157 Karar No: 2004/9403 (Yargıtay 3. Hukuk Dairesi 9 20, 2004).
- Yargıtay 3. Hukuk Dairesi, Esas No: 2005/1913 Karar No: 2005/2338 (Yargıtay 3. Hukuk Dairesi 2005).
- Yargıtay 5.Hukuk Dairesi , Esas No: 1980/ 3807 KararNo: 1980 / 4380 (Yargıtay 5.Hukuk Dairesi 12 31, 1980).

PARADOKS EKONOMİ, SOSYOLOJİ VE POLİTİKA DERGİSİ

PARADOKS ECONOMICS, SOCIOLOGY AND POLICY JOURNAL

ISSN: 1305-7979

Yıl: 2021, Cilt/Vol: 17, Sayı/Issue: 1, Page: 35-64

Editörler / Editors in Chief

Baş Editör

Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN

Alan Editörü

Prof. Dr. Sema AY

Teknik Editör

Doç. Dr. Hilal YILDIRIR KESER

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.

Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors. None of the contents published cannot be used without being cited.

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof.Dr.Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr.Elif KARAKURT TOSUN
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Mariah EHMKE (University of Wyoming)
Doç.Dr. Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Doç.Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ahmet MUTLU (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof.Dr.Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Doç.Dr.Rasim AKPINAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül ATANUR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülin ASLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr.Mustafa KOCALOĞLU (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Işın KIRIŞKAN (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Burcu ÖNGEN BİLİR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersoy SOYDAN (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZALTIN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)
Dr. Enes Battal KESKİN (Uludağ Üniversitesi)

Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi

Yıl: 2021, Cilt/Vol: 17 Sayı/Issue: 1

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Meryem ATİK	Akdeniz Üniversitesi
Prof.Dr. Rabia Vildan İYİGÜNGÖR	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Serpil AYTAÇ	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç.Dr. Anıl AKIN TANRIÖVER	Bursa Teknik Üniversitesi
Doç.Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç.Dr. Zafer DURDU	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç.Dr. Salih BATAL	Yalova Üniversitesi
Doç.Dr. Elvettin AKMAN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Mert GÖKIRMAK	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç.Dr. İbrahim KAMİL	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Sibel AKGÜN	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Sevcan GÜLEÇ SOLAK	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç.Dr. Sefa USTA	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç.Dr. Ahmet UÇAR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan CANDAN	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Çiğdem AKMAN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arzu ÖZSOY ÖZMEN	Kocaeli Üniversitesi

ANALYSIS OF CURRENT SITUATION AND PROBLEMS OF AGRICULTURAL COOPERATIVES: THE CASE OF DENİZLİ ACIPAYAM DAIRY COOPERATIVES

TARIMSAL KOOPERATİFLERİN MEVCUT DURUM ANALİZİ VE SORUNLARI: DENİZLİ-ACIPAYAM İLÇESİ SÜT KOOPERATİFLERİ ÖRNEĞİ

Merve ÇELİK

*Pamukale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
ÇEEİ ABD Yüksek Lisans Öğrencisi*

Prof. Dr. Hacer Simay KARAALP-ORHAN

Pamukale Üniversitesi, İİBF, ÇEEİ Bölümü

ÖZET

Türkiye AB ülkelerinde en fazla süt ihracatı yapan 3. Dünya'da ise 8. ülkedir. Buna karşın, süt üretimi küçük ölçekli aile işletmeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. İşletmelerinin %71'i 10baştan az ineğe sahiptir. Kooperatifleşme sektörün sürdürülebilirliği ve sorunların çözümünde önemli olmasına karşın dağınık, küçük, parçalı yapısı etkinliğini azaltmaktadır. Çalışmanın amacı Denizli Acıpayam ilçesi köyleri süt kooperatiflerinin mevcut durumunu analiz etmek ve sorunlarını incelemektir. Kooperatif başkanları ve üyelerle yapılan görüşmelere göre temel sorun finansmandır. Düşük süt fiyatı ve yüksek maliyetlerin üretici gelirini düşürdüğü, buzağı ve süt destek primlerinin yetersiz olduğu, sorunların çözümünde kooperatifler ve üyeler yalnız kaldıklarını belirtmiştir. Üyeler fiyatların belirlenmesinde kooperatiflerin yeterli temsil edilmediği ve haklarının savunulmadığını düşünmekte, kooperatiften süt paralarını düzenli alamamaktadır. Bunlar kooperatiflerin etkinliğini azaltırken, üyelerin sorumluluklarını yerine getirmemelerine neden olmaktadır. Üretiminde kadın emeği yoğun olmasına karşın, kooperatiflerin faaliyetlerinde kadınların yer almadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Tarımsal Kooperatif, Süt Kooperatifi, Süt Sektörü, Denizli*

ABSTRACT

While Turkey is the third-highest dairy exporter country in the EU, it is the eighteenth in the World. In this context, milk production is carried out by small-scale family businesses. 71% of businesses have less than 10 cows. Although cooperatives are important for the sustainability of the sector and the solution of the problems, their scattered, small and fragmented structure reduces their effectiveness. The aim of the study is to analyze the current situation of the dairy cooperatives of Denizli Acıpayam villages and to examine their problems. According to the interviews with the cooperative heads and members, the main problem is financing. It is stated that while low milk price and high costs decrease the producer income, the calf and milk support premiums are insufficient and the cooperatives and members are alone in solving the problems. The members think that the cooperatives are not adequately represented and their rights are not defended in determining the prices, and they cannot receive milk income from the cooperative regularly. While these reduce the efficiency of the cooperatives, they cause the members not to fulfill their responsibilities. Although women labour is intensive in production, women are not involved in cooperative activities.

Keywords: *Agricultural Cooperative, Dairy Cooperative, Milk Sector, Denizli*

GİRİŞ

Kooperatifçilik hareketi, 19.yy'da Avrupa ülkelerinde ortaya çıkmış sonrasında tüm Dünya'ya yayılmıştır. Kooperatifçilik ekonomik iş birliği çerçevesinde, ortak amaçlara ulaşmak isteyen kişiler tarafından oluşturulan örgütlenme modelidir. Mal ve hizmetlerin üretiminde ve sunumunda, ortakların pazarlık gücünü arttırmada, piyasanın işleyişini ve yapısını düzenlemede kooperatifler önemli görevler üstlenen (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2012:1), yoksulluğu azaltmak, yardımlaşma ve dayanışmayı arttırmak amacıyla küçük üreticilerin bir araya gelerek oluşturduğu örgütlenmelerdir. Özellikle tarımsal kalkınma kooperatifleri, sürdürülebilir bir ekonomi ve kalkınmanın temel kaynaklarını sağlamaktadır. Gelirin tabana yayılması, gelir eşitsizliğinin azalması, kır-kent nüfusunu dengede tutması, istihdam yaratması, orta ve düşük gelirli tüketici ya da üreticilerine gelir güvencesi sağlaması bakımından kooperatif işletmeler önemli roller üstlenmektedir. Ayrıca fiyat istikrarı sağlayarak ülkedeki enflasyonu belirli bir düzeyinde kalmasına katkı sağlamaktadır. Türkiye'de tarım sektörü gıda güvenliği, diğer sektörlerle hammadde sağlaması, milli gelir ve ihracat içindeki payı ve özellikle barındırdığı nüfus nedeniyle önemli bir yer tutmaktadır. Ekonomideki yapısal dönüşüme karşın Türkiye'de istihdamın tarım sektöründeki payı 2018 ve 2019 yıllarında %18,4 ve %18.1 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2020). Bu bağlamda, Türkiye'de tarım sektöründeki sorunlar bir taraftan istihdamın yüksek olması, milli gelir içinde tarım sektörünün payının ve tarımsal verimliliğin düşük olması, arazilerin küçük, parçalı olması nedeniyle ölçek ekonomilerinden yararlanılamaması ve birçok üründe üretimin talebi karşılayamaması, iken diğer taraftan yüksek girdi ve düşük ürün fiyatları, araçların varlığı, yetersiz ve eksik desteklemeler nedeniyle üreticilerin yeterli bir gelire sahip olamamasıdır. Gerek üreticilere düzenli ve yeterli gelir sağlama, gerekse kırdan kente göçün devam etmesi, kırsal kalkınma ve yoksullukla mücadeledeki etkisi nedeniyle tarımsal kooperatifleşme büyük önem arz etmektedir. Tarım sektöründeki kooperatif işletmelerin tüm bu katkılarına rağmen, Türkiye'de etkinlik yönünden gücü zayıftır. Bu durumun en önemli nedenleri arasında sayıca çok fazla, parçalı ve dağınık yapıda olmalarıdır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de sayıca fazla olan köy merkezli örgütlenmiş süt kooperatiflerinin mevcut durum analizi yaparak, kooperatiflerin yapısı ve sorunlarını araştırmaktır. Bu amaçla Denizli ilinde kooperatifleşmenin en fazla olduğu Acıpayam ilçesindeki süt kooperatifleri başkanları ve kooperatiflere üye olan küçük süt üreticileri ile nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümünde tarımsal kooperatifçilik, üçüncü bölümde Türkiye'de tarım ve süt kooperatifçiliğine ilişkin genel bilgilere yer verilirken,

dördüncü bölümde Denizli ilindeki tarımsal kooperatifleşme özetlenmiştir. Alan araştırmasına ilişkin bulguların yer aldığı beşinci bölümden sonra çalışma sonuçlanmıştır.

TARIMSAL KOOPERATİFÇİLİK

Kooperatiflerin amacı yeterli ekonomik güce sahip olmayan gerçek kişilerin meslek ve geçimlerine yönelik ihtiyaçlarını karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle rasyonel bir şekilde ekonomik olarak karşılamak ve temin etmektir (Ankara İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2015). Tüm dünyada değişen ekolojik dengeler nedeniyle gıda krizlerinin yaşanabileceği uyarıları, gıda güvenliği, sürdürülebilir ve güvenli tarıma yönelik düzenlemeler tarımsal faaliyetlerin önemini artırmıştır ve tarım alanında kooperatifleşmeyi desteklemiştir. Tarım sektöründe örgütlenme ve üretici örgütlenmesi denildiğinde akla ilk gelen tarımsal amaçlı kooperatiflerdir. Tarımsal kooperatifler (tarım kooperatifleri) üreticilere sağladıkları girdi (hayvansal, bitkisel, ilaç, gübre, enerji vs.) pazarlama, depolama, nakliye ve seracılık gibi faaliyetlerle çiftçi gelirlerine doğrudan ve tüketicilere de dolaylı olarak katkı sağlayan oluşumlardır. Tarımsal üretimin doğa koşullarına bağlı olması nedeniyle ürün fiyatları ve kalitelerinin yıldan yıla değişiklik göstermesi, tüketici fiyatları ve çiftçi gelirlerinde istikrarsızlıklara ve dalgalanmalara neden olmaktadır. Bu nedenle, kooperatifler bir taraftan üretim araçlarını düşük maliyetle ve ucuza temin ederek ve de kredi desteği vererek üyelerinin kazançlarının artması ve gelirlerinde istikrar sağlanması ve dolayısıyla gelir dağılımındaki farklılıkların azalmasını hedeflerken diğer taraftan ekonomik ve çevresel krizlere dirençli ekonomik işletmeler aracılığıyla sürdürülebilir kırsal kalkınmayı destekleyerek, bölgelerarası dengesizliği azaltmaya yardımcı olacaktır. Aynı zamanda kooperatifler, ulusal ve uluslararası piyasalarda açlığın yok olması ve gıda güvenliğinin sağlanmasına katkı sağlarken, mikro tarım üreticileri ve dezavantajlı grupların (kadın ve gençler) desteklenmesinde ve yoksulluğun azaltılmasında önemli bir rol oynamaktadır (FAO, 2012:2). Kooperatifleşme, tarım sektöründe tekelliliğin ortadan kalkması ve tarım ürünlerinin ihraç edilmesi ve dış piyasada rekabet edebilmesi bakımından etkilidir. Tahminlere göre küresel tarım ürünlerinin %50'si kooperatifler aracılığıyla pazarlanmaktadır (Ticaret Bakanlığı,2020). Bununla birlikte, kooperatifler bulunduğu yörede istihdam olanakları yaratılması, serbest piyasa ve rekabette gelişme, kayıtdışılığın azaltılması ve sermayenin tabana yayılması gibi kazançlar sağlamaktadır (Çetin, 2009:48). Özellikle kırsal kesimdeki nüfus yoğunluğunun fazla olması kırsal kalkınma ile ekonomik kalkınmanın doğrudan ilişkili olmasına neden olmaktadır. Kırsal kalkınma, kırsal kesimde yaşayan insanların sosyal ve ekonomik hayatını geliştirmek amacıyla hazırlanan bir strateji ve genel anlamda bir tarım politikasıdır (Tan ve Karaönder, 2013: 89). Özetle, tarımsal kooperatifler başta çiftçi gelirinin yükselmesi ve sürdürülebilir olması bakımından gerekli iken diğer taraftan tarımın gelişmesi, kırsal sanayinin kurulması, istihdam sağlanması ve yerel düzeyde kırsal girişimciliğin artırması nedeniyle kırsal yörelerin kalkınması ve sosyo-ekonomik olarak gelişmesi ve bölgelerarası dengesizlik ve yoksulluğun giderilmesi bakımından önemlidir.

TÜRKİYE'DE TARIMSAL KOOPERATİFÇİLİĞİN GELİŞİMİ

Türkiye'de kooperatifleşmeye yönelik uygulamalar ilk olarak tarım sektöründe başlamış olup, Osmanlı dönemine dayanmaktadır. 1863 yılında Mithat Paşa tarafından oluşturulan Memleket Sandıkları Türk kooperatifçilik hareketinin başlangıcı kabul edilmektedir. Memleket sandıkları, aynı zamanda Türkiye'de tarım kredi kooperatiflerinin ilk örneğini oluşturmaktadır. Fakat zaman içinde verilen kredilerin geri ödenmemesi ve işleyişindeki aksaklıklar nedeniyle bu sandıklarının yerini 1883 yılında Menafi Sandıkları almıştır. 1888 yılında ise tarımsal krediye artan talep nedeniyle Ziraat Bankası kurulmuş ve

faaliyette bulunan sandıkların sermayesi Ziraat Bankasına devredilmiştir (Yazan, 2017:222). Uzun yıllar kooperatifçilik alanında gelişme olmamış, 1914 yılında Aydın'da "Milli Aydın Bankası" (TARIŞBANK) kurulmuş ve banka aracılığıyla Aydın ve çevresindeki incir üreticilerini desteklemek amaçlanmıştır. Bankanın desteğiyle 1915 yılında "Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Anonim Şirketi" (TARIŞ) Türkiye'deki ilk tarım satış kooperatifi olarak kurulmuştur. 1923 yılında, Cumhuriyet ilan edilmeden önce, "İstihsal Alım Satım Ortaklık Kooperatifleri Nizamnamesi" çıkarılmış ve bu nizamnameye dayanarak birçok kooperatif kurulmuştur, tarıma dayalı kooperatiflerin bazıları şunlardır: Ödemiş Tütüncüler Alım Satım Kooperatifi (1924), Tire Çiftçiler Kooperatifi (1927), Edirne ve Bursa'da Meyve-Sebze ve Konservecilik Kooperatifleridir (Ticaret Bakanlığı, 2020). Kooperatifçilik Cumhuriyetin ilk yıllarında Atatürk'ün desteği ile büyük bir ivme kazanmış, bir tarım ülkesi olan genç Türkiye Cumhuriyeti için ekonomik büyümenin kaynağı olmuştur (Hacısüleyman ve Şanlı Gülbahar, 2019: 958). Cumhuriyet döneminde kurulan belli başlı tarımsal kooperatifler şu şekildedir: 21 Nisan 1924 tarihinde ilk tarım kooperatifi kanunu olan "İtibari Zirai Birlikleri Kanunu" çıkarılmış fakat 1930 Dünya bunalımının da etkisiyle başarılı olamamıştır. Bu kanunun yerine 5 Haziran 1929 yılında 1470 sayılı "Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu" yürürlüğe konmuştur. Ziraat Bankası'nı kooperatiflerin ana bankası olarak nitelendirmiştir. 2 Kasım 1935 tarihinde, 2834 sayılı "Tarım Satış Kooperatifleri Kanunu" ve 2836 sayılı "Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu" çıkarılmıştır. Daha sonra 1937 yılında İzmir İncir Tarım Satış Kooperatifleri Birliği ve İzmir Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği, 1938 yılında Giresun Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği ve FISKOBIRLIK kurulmuştur. II. Dünya Savaşının olduğu dönemde Türkiye'de de kooperatifçilik hareketleri yavaşlamış olup 1940 yılında Çukurova bölgesinde ÇUKOBIRLIK kurulmuştur. 1949 yılında İzmir Pamuk ve İzmir Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği faaliyete geçirildi. Türkiye'deki ilk pancar kooperatifi 1951 yılında Adapazarı'nda faaliyete geçmiş ve 1951-1954 yılları arasında çeşitli illerde Pancar Ekicileri Kooperatifleri ve 1953 yılında şeker sanayi ve pancar üreticilerini desteklemek için Şekerbank kurulmuştur. İlk pancar kooperatifi 1972 yılında 1163 sayılı kanun ile PANKOBIRLIK adını almıştır. 1952 yılında ANTBIRLIK, 1954 yılında MARMARABIRLIK ve Gülbirlik ve 1958 yılında TASKOBIRLIK kurulmuştur. 1961 Anayasası 51. Madde ile birlikte, kooperatifçilik hareketleri güçlenerek devlet daha aktif bir rol almaya başlamıştır. 1961 Anayasası ile birlikte Türkiye'de planlı kalkınma dönemini başlamış ve birinci kalkınma planından itibaren planlarda kooperatifçilik politikalarına yer verilmiştir¹. 1966, 1969 ve 1978 yılında sırasıyla TRAKYABIRLIK, TIFTIKBIRLIK ve KARADENİZBIRLIK kurulmuştur (Koç, 1984: 369-370). 10 Mayıs 1969'da 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, günü yürürlüğe girmiştir. 1960'lı yıllarda kurulan köy kalkınma kooperatifleri 1163 sayılı yasa ile birlikte birlik düzeyinde örgütlenmiş ve 1971 yılında Köy-Koop Merkez Birliği (KÖY-KOOP) kurulmuştur.

1935 tarih ve 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu, 1984 yılında çıkarılan 238 sayılı KHK (kanun hükmünde kararname) ile kaldırılmış, bu kararname 1985 yılında 3186 sayılı yasaya dönüştürülmüştür. Fakat zaman içerisinde tarım satış kooperatif birlikleri üzerinden destekleme alımlarının devlet tarafından yapılmasının üretici ve kooperatifleri olumsuz etkilemesi ile 1994 yılında sona erdirilmiştir. Bununla birlikte, 2000 yılında çıkarılan 4572 sayılı "Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun"la, söz konusu kooperatif ve birliklerin özerkleşmeleri ve demokratikleşmeleri yönünde yeni hükümler getirilmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2020). 1997 yılında kurulan Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği (OR-KOOP) 18 ormancılık, 8 köy kalkınma ve diğer tarımsal amaçlı kooperatifler (D.T.A.Koop), 1 hayvancılık ve 1 tarım olmak üzere 28 kooperatif birliği tabanında yer almaktadır. 2001 yılında 1163 sayılı kooperatifler Kanunu Kapsamında Sınırlı Sorumlu

1 Kalkınma planları itibarıyla kooperatifçiliğe ilişkin yaklaşım ve politikalar için detaylı bilgi için bkz. Özdemir ve Başaran (2003)

Türkiye Sulama Kooperatifleri Merkez Birliği (TÜSKOOP-BİR), günümüzde 10 sulama ve 3 köy kalkınma toplam 13 kooperatif birliği bünyesinde yer almaktadır. 2003 yılında kurulan Türkiye Hayvancılık Kooperatifleri Merkez Birliği (HAY-KOOP)'in bünyesinde 2020 yılı itibariyle 34 hayvancılık ve 2 köy kalkınma ve D.T.A.Koop olmak üzere toplam 36 kooperatif birliği bulunmaktadır. 2004 yılında 1163 Kooperatifler Kanunu ile Su Ürünleri Kooperatifleri Merkez Birliği (SÜR-KOOP Merkez Birliği), Doğu Karadeniz, İstanbul, Çanakkale, Balıkesir, İzmir, Muğla ve Mersin Su Ürünleri Kooperatifleri Bölge Birlikleri tarafından kurulmuştur. AB uyum yasaları çerçevesinde 2005 yılında 5200 sayılı "Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu" kapsamında süt sektöründe merkez birlik olarak Türkiye Tarımsal Süt Üreticileri Merkez Birliği-SÜTBİR kurulmuştur. 2012 yılında Tarım Kooperatifleri Merkez Birliği (TARIM-KOOP) kurulmuş olup günümüzde 8 tarım, 5 köy.kal. ve diğer t.a, 1 hayvancılık ve 1 orman olmak üzere 15 kooperatif birliğini kapsamaktadır.

Türkiye'de tarımsal kooperatiflerin tek amaçlı (sadece satın alma, kredi sağlama, satış, işleme, sigorta gibi belli konuda örgütlenen kooperatifler) ve çok amaçlı (üyelerin birden fazla ihtiyacını sağlayan tarımsal kalkınma kooperatifleri) olabilmektedir. Tek Amaçlı Tarım Kooperatifleri: Tarım Alım, Tarım Kredi, Tarım Sigorta, Tarım Satış, Tarım İşleme ve Tarım Hizmet Kooperatifleridir. (GEKA, 2016;24). Bu kooperatifler faaliyet alanlarına göre, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığından birinin görev alanına girmektedir. Bu kapsamda, Gümrük ve Ticaret Bakanlığın 2017 de yayınladığı rapora göre Türkiye'de faaliyet alanına göre en fazla sayıdaki kooperatif; konut yapımı alanında (27.361) olup sırasıyla tarımsal kalkınma (7.201), motorlu taşıma (5.803), sulama (2.523) ve tüketici kooperatifleri (2.170) yer almaktadır. Kooperatif ortak sayısında ise ilk sırada pancar ekicileri kooperatifleri bulunmaktadır (1.448.171). Bunları sırasıyla konut yapı (1.273.274), tarım kredi (1.001.418), sigorta (827.765) ve tarımsal kalkınma kooperatifleri (775.563) izlemektedir (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2017:14). 2019 verilerine göre ise, faaliyet alanına göre en fazla kooperatif sayısı konut yapımı alanında (83.942), tarımsal kalkınma (6.821) motorlu taşıma kooperatifleri (5.493) ve tüketici kooperatifi (2.026)'dir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020; Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2019); Tarım ve Orman Bakanlığı 2019).

Tablo 1: Türkiye’de Tarımsal Örgütlenme

Tabi Olduğu Kanun	Türü /Ürün Grupları	Birlik Sayısı	Ortak/Üye Sayısı
BİRİM KOOPERATİFLER			
1163 S.K.	TARIMSAL KALKINMA	6.784	738.544
1163 S.K.	SULAMA	2.473	319.729
1163 S.K.	SU ÜRÜNLERİ	565	30.559
1163 S.K.	PANCAR EKİCİLERİ	31	1.397.191
1581 S.K.	<i>Tarım Kredi</i>	1.625	809.725
4572 S.K.	Tarım Satış(*)	338	332.925
1163 S.K.	Tütün Üretim ve Pazarlama(*)	18	939
1163 S.K.	Yaş Mey ve Sebze Pazarlama (*)	29	2.953
GENEL TOPLAM		11.816	3.628.673
ÜRETİCİ BİRLİKLERİ			
5200 S.K.	HAYVANSAL ÜRETİM	571	320.787
5200 S.K.	BİTKİSEL ÜRETİM	235	21.247
5200 S.K.	SU ÜRÜNLERİ	31	1.214
5200 S.K.	ORGANİK ÜRÜNLER	30	2.438
TOPLAM		867	345.686
ISLAH AMAÇLI YETİŞTİRİCİ BİRLİKLERİ			
5996 S.K.	DAMIZLIK SIĞIR	81	240.314
5996 S.K.	DAMIZLIK KOYUN - KEÇİ	80	249.409
5996 S.K.	ARI	80	72.325
5996 S.K.	DAMIZLIK MANDA	30	8.898
5996 S.K.	TAVUK	6	759
T O P L A M		277	571.705

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı (2020)

(*)Ticaret Bakanlığının sorumluluk alanında bulunmaktadır.

Tablo 1’e göre 31.08.2020 tarihi itibarıyla tarımsal örgütlenme içinde en fazla üye sayısı pancar ekicileri (1.397.191), tarımsal kalkınma (738.544) ve sulama (319.729) kooperatiflerindedir. Üretici birlikleri içinde ise en fazla 320.787 üye çiftçi ile Hayvansal üretim bulunmaktadır. Bu bağlamda, özellikle süt üretimi ile ilgili birlikler örgütlenmede daha aktif olmuşlardır (Kızılaslan ve Doğan, 2013: 157). Türkiye’de çeşitli amaçlara yönelik oldukça fazla sayıda kooperatif olmasına rağmen, bu örgütlenmeler üreticilerin hakları savunacak ve yenilikleri takip edebilecek güçte bir yapıya sahip değildir (Koroğlu, 2003;65). Dağınık ve küçük örgütlenmeler nedeniyle üreticiler arasında tam bir dayanışma sağlanamamaktadır. Yöneticilerin tam olarak kooperatif ilkelerine benimseyememesi, eğitim seviyesinin düşüklüğü kooperatif işletmelerin etkinliğini zayıflatmaktadır.

Süt Sektörü ve Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Örneği Olarak Süt Kooperatifleri

FAO’ya göre dünya genelinde yaklaşık 150 milyon hane yada 750 milyon insan süt üretimi ile uğraşmaktadır. Dünyadaki süt üretiminin büyük çoğunluğu gelişmekte olan ülkelerde küçük ölçekli üreticiler tarafından üretilmekte ve süttten elde edilen gelir ailenin temel kaynağını oluşturmakta ve küçük üreticilere istihdam sağlamaktadır (FAO, 2013). Süt üretiminde özellikle kadınlar, geleneksel olarak sığırların beslenmesi, sütün sağılması, işlenmesi ve pazarlanmasında yer aldıkları için süt üretiminde önemli

bir rol oynamaktadır. Süt ve süt ürünlerinin üretimi açısından önemli bir yere sahip olan süt kooperatifleri özellikle günlük süt üretimi ile küçük süt üreticilerine destek olmakta (pazarlama, tarım aletleri temini), yerli halkın süt ve süt ürünleri ihtiyacını karşılamakta, etkin çalışma ve teknolojiye uyum sağlarken dış piyasaları da sektörün rekabet gücünü arttırmakta, yerel girişimciliği teşvik etmekte ve kırsal kalkınmaya destek olmaktadır.

AB'de süt ürünleri tarım sektöründeki ikinci en büyük sektördür. Çıktı değeri açısından sebze ve bahçe bitkilerinden sonra ve tahıllardan önce yer almaktadır. 2018 yılında AB'de 172.2 milyon ton çiğ süt üretilmiş (EUROSTAT, 2019) olup AB, Dünya süt üretiminin yaklaşık %20'sini karşılamaktadır. AB'de süt üretimi yapan bir çiftliğin ortalama büyüklüğü 30 inektir (Copa-Cogeca,2014). AB'de süt sektörü ağırlıklı olarak kooperatifler halinde örgütlenmiş olup, kooperatifler % 55 pazar payına sahiptir. Bu kooperatifler bir taraftan dünyanın önde gelen çok uluslu şirketleri kadar büyük olabilirken, diğer taraftan KOBİ ve mikro ölçekli küçük kooperatifler şeklinde de olabilmektedir. Avrupa'nın en büyük 20 süt üreticisinin 10 tanesi süt kooperatifidir. Bu bağlamda AB'de süt kooperatifleri tüm tarım kooperatifleri içinde en yüksek paya sahiptir ve yaklaşık 400.000 süt üreticisinin süt ürünleri kooperatiflerine üye olduğu tahmin edilmektedir. 2015 yılında tüm Avrupa inek sütü üretiminin yaklaşık %64'ü kooperatifler tarafından sağlanmıştır. Hollanda'da süt kooperatiflerinin pazar payı %86 olup, daha sonra sırasıyla Polonya (75 %), İtalya (68 %), Almanya (67 %) ve Fransa (54 %) gelmektedir (Augère-Granier, 2018: 2). Süt ürünleri pazarında kooperatiflerin en etkili olduğu ülke Hollanda'dır. Hollanda'da gerek süt işletmeleri gerekse süt kooperatifleri Avrupa'daki emsallerine göre daha büyük ölçekli ve mekanizedir. Örnek olarak, Hollanda merkezli Dünyanın en büyük süt ürünleri kooperatiflerinden biri olan FrieslandCampina 2019 yılında 278 milyon Euro kar elde etmiş olup, üretilen sütün %90'nını işlemektedir. Toplam 11.476 mandıra çiftliğinin üye olduğu kooperatif ağırlıklı olarak Hollanda, Belçika ve Almanya'da faaliyet göstermektedir. Üye mandıra çiftçiler kooperatif aracılığıyla şirketin ortak sahibidir (FrieslandCampina, 2020). Süt kooperatifleri bir üretici örgütlenmesi olup üyelerine pazara erişim, pazarlık gücü sağlama ve girdi desteği yaparak maliyetleri düşürme imkanı sağlamaktadır ve AB ortak tarım politikası tarafından desteklenmektedir (Augère-Granier, 2018: 2). Diğer taraftan, genellikle aile işletmeleri tarafından yapılan süt üretimi, AB ülkelerinde başka üretim alternatiflerinin bulunmadığı geri kalmış kırsal bölgelerde ekonomik, sosyal ve coğrafi açıdan kırsal kalkınmaya önemli bir katkı sağlamaktadır (Copa-Cogeca,2014).

Türkiye'de ise 2019 yılında süt üretimi 22.960 milyon ton olup, bunun %90,5'ini inek, %6,6'sını koyun, %2,5'ini keçi ve %0,3'ünü manda sütü oluşturmaktadır. Süt veriminin yıllık 0.72 ton/baş olan Türkiye'de 2012-2019 döneminde verimliliğin azaldığı tespit edilmiştir. 2012 yılında süt üretimi 17.401 milyon ton iken yıllık verimlilik 0.79 ton/baş'tır. 2019 yılında sağılan hayvan sayısı 31.968 milyona ulaşmış olmasına karşın verimlilik düşmüştür (Ulusal Süt Konseyi, 2020). Türkiye'de süt sığırcılığı küçük ölçekli aile işletmelerinden oluşmakta olup, işletmeler ölçek ekonomilerinden yararlanamamaktadır. 2018 yılı verilerine göre süt işletmelerinin %71'i (%51.7'si 1-5 baş ve %20'si 6-9 baş) 10 adetten az sığır varlığına sahip işletmelerden oluşmaktadır. Çiğ süt üretiminde küçük işletmelerin üretim ve verimliliği artırması için örgütlenmesi kooperatifler ve birlikler tarafından desteklenmesi önemlidir (ZMO, 2019). Türkiye Dünya inek sütü üretiminde AB-28, ABD, Hindistan, Brezilya, Çin, Rusya ve Yeni Zelanda'dan sonra sekizinci sıradadır. AB ülkeleri içinde ise Almanya ve Fransa'dan sonra en fazla inek sütü üreten üçüncü ülkedir (Ulusal Süt Konseyi, 2019:11). Türkiye süt ve süt ürünleri ticaretinde net ihracatçı olup, 2019 yılında en fazla Irak, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bangladeş ve Mısır'a ihracat yaparken, ithalatı İrlanda, KKTC, Hindistan, Yeni Zelanda ve İtalya'dan yapılmaktadır (Ulusal Süt Konseyi, 2020). Türkiye'de tarımsal kalkınma kooperatiflerinden biri olarak faaliyet gösteren süt

kooperatiflerinin üretim maliyetlerini düşürmek, süt kalitesini arttırmak ve ortaklarının kazancını arttırmayı hedeflemektedir. Çeşitli süt kooperatifleri üye üreticilere hayvan beslenmesinde ihtiyaç olan tohum, gübre, yem, silajlık mısır gibi ürünlerin temini, süt toplama ağı oluşturma, süt tankeri, soğutma tankı temini ile soğuk zincir sağlama, küçük aile üreticilerine finansman ve ürün pazarlama desteği, yerinde eğitim, laboratuvar, ziraat mühendisi ve veterinerlik hizmetleri gibi çeşitli faaliyetler sunarken, büyük ölçekli kooperatiflerin kendilerine ait süt ve et işleme tesisleri bulunarak ülke çapında katma değeri yüksek ürün üretmektedir.

Türkiye’de süt sektöründe örgütlenme SETBİR, SÜTBİR ve ASÜD üretici kooperatifleri ve birlikleri çatısı altında toplanmıştır. 1976 yılında hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren sanayi firmaları ve sektöre hammadde tedarik eden firmaların üye olduğu bir sanayi üretici örgütü olarak Türkiye Süt, Et, Gıda Sanayicileri ve Üreticileri Birliği Derneği (SETBİR) kurulmuştur. Üretici örgütünün amacı Türkiye’de süt, et ve gıda sanayiinin gelişmesine katkıda bulunmaktır. Günümüzde 54 adet firma ve 86 üyeden oluşmaktadır. SÜTBİR (Süt Üreticileri Birliği-Türkiye Süt Üreticileri Merkez Birliği) AB uyum yasaları çerçevesinde 5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu kapsamında kurulmuştur. 2005 yılında 7 süt üretici birliğinin biraraya gelmesi ile merkez birliği olarak üst örgütlenmesinin gerçekleştirmiştir. SÜTBİR’in amacı üretilen sütün ulusal düzeyde planlamasını yapmak, pazarlamaya ilişkin üyelere yardımcı olmak ve üyelerini yönlendirmek, kayıt dışı süt üretimini engellemektir. Türkiye genelinde 71 ilde 730 ilçede 305 adet süt üreticileri birliği ve 450.000 üye üretici ile faaliyet göstermektedir. 2009 yılında süt ve süt ürünleri sektöründe faaliyet gösteren sanayicilerin bir araya gelmesiyle ASÜD (Ambalajlı Süt ve Süt Ürünleri Sanayicileri Derneği) kurulmuştur. ASÜD’ün amacı süt sektörünün sorunlarının çözümüne katkıda bulunmaktır (TAGEM, 2018:42). Süt sektöründe faaliyet gösteren merkez birlikler ise 2003 yılında kurulan Türkiye Hayvancılık Kooperatifleri Merkez Birliği (HAY-KOOP)’dir. Merkez Birliği’nin amacı, ortak birliklerinin ve bunlara bağlı kooperatiflerin, ortaklarının küçük ve büyük baş ile kanatlı, arı, hayvan ve bunlara ait ürünlerinin üretimi, işlenmesi, pazarlanması ve verimlerinin artırılması için ıslah çalışma yapmaktır. 1971 yılında kurulan Köy-Koop Merkez Birliği (KÖY-KOOP) hayvancılık-Süt üretimi ve işlenmesi olmak üzere seracılık,halı-kilim üretimi, zeytin ve zeytinyağı işletmesi, bal, çeltik üretimi ve işlenmesi çiçekçilik, fidan, salça, reçel, konserve üretimi vb.alanlarda faaliyet göstermektedir. 2012 yılında kurulan TARIM-KOOP süt dahil birçok hayvansal ve bitkisel üretimle uğraşan üreticilerin yaşam koşullarını iyileştirmek, ekonomik ve sosyal yönden kalkınmalarını sağlamak, ürünlerin üretim, değerlendirme ve pazarlama konusunda çiftçilerin haklarınısını, düzenlenmesini ve geliştirilmesini amaçlamıştır. Tablo 1’e göre, üretici birlikleri içinde ise en fazla 320.787 üye çiftçi ile hayvansal üretim bulunmaktadır. Islah amaçlı yetiştirici birlikleri içinde ise en fazla üye damızlık koyun - keçi (249.409) ve damızlık sığır (240.314) birliklerindedir. 2020 itibarıyla ürün grupları bazında bir tane süt üretici merkez birliği (Sütbir) Türkiye genelinde 71 ilde 730 ilçede, merkez birliğe üye 308 adet süt üreticileri birliği ve 214.013 üye çiftçisi ile faaliyet göstermektedir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020). Türkiye’ de başarılı süt kooperatif örneği olarak ürünleri ile marka değeri taşıyan 1967 yılında kurulmuş ve 2000’in üzerinde ortağı olan Tire Süt Kooperatifi ve 1979 yılında kurulmuş olan ÖRKOOP yer almaktadır.

Süt sektöründe üretim ürün özelliklerinden kaynaklanan yapısal özellikler nedeniyle diğer sektörlerle göre daha riskli olup, sektör olarak çevresel koşullar, iklim değişiklikleri, tüketici tercihleri, ham madde fiyatlarındaki dalgalanmalar, piyasa koşulları ve teknoloji değişimi gibi değişkenlerden çok daha fazla etkilenmektedir. Türkiye’de süt sektörünün karşılaştığı en önemli sorunlar; üretim maliyetinin yüksek oluşu, küçük ölçekli işletme yapısı, ürün kalitesinin düşük olması, ihracatın yetersiz olması, kayıt-dışılık ve pazarlamadır (TAGEM, 2018: 11-13). Kooperatifleşme sektördeki sorunların çözümüne yardımcı

olmak açısından önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda gerek Dünya'daki çeşitli örneklerde gerekse Türkiye'de bir kooperatifin başarılı olabilmesi için 10 temel özellik bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanmaktadır: bir ihtiyacı karşılaması, kurucu bir gruba ve vizyona sahip olması, fizibil bir çalışma planının hazırlanması ve iş planının yapılması, amaçlarının açıkça belirlenmesi, üye desteğinin alınması ve doğru yönetim tarzının benimsenmesi, uygun lokasyonun belirlenmesi ve üye ve yöneticileri eğitim ve pratik yapmayı devam etmesi (GEKA, 2016:24).

DENİZLİ İLİ TARIMSAL KOOPERATİFLER

1927 Sanayi sayımına göre Denizli ekonomisi tarıma (681 işyeri) ve dokumacılığa (481 işyeri) dayalı olup Denizli'de ilk kooperatifleşme kentte tarihsel olarak millattan önce Romalılar döneminden beri üretimin yapıldığı dokuma alanında olmuştur. Bu alanda ilk kooperatif 1933 yılında kurulup, 1935 yılında faaliyete geçen Kale Dokumacılar Kooperatifi'dir. Hemen ardından ilde tarımsal amaçlı Köy kalkınma kooperatifleri kurularak hızlı bir kooperatifleşme oluşumuna gidilmiştir (Akoğlu, 2018:932). Günümüzde Denizli'de tarım kooperatifleri tarımsal kalkınma, sulama ve su ürünleri alanında kurulmuştur. Denizli İl Tarım ve Orman Müdürlüğü'nün 2019 verilerine göre ildeki toplam tarımsal kooperatifi sayısı 276 olup, toplam ortak sayısı 42.423'dür. En fazla kooperatif, 28.074 ortak ile Tarımsal Kalkınma (190), 14.219 ortak ile Sulama (83) ve 130 ortak ile Su ürünleri (3) kooperatifidir. Tarım ve Orman Bakanlığı Denizli İl ve Tarım Orman Müdürlüğü 2018 yılı verilerine göre, Denizli'de bitkisel üretimde tarla bitkileri arasında en fazla 691.160 ton ile slaj mısır, meyvecilikte 289.085 ton ile elma ve sebze ürünleri arasında 134.837 ton ile kavun üretimi yapılmaktadır. Kentteki en büyük hayvansal üretim 709.828 ton ile süt üretimi olup bunun 701.388 tonu inek sütü üretimidir. İlde toplam 678 süt toplama merkezi ve 28 süt ürünleri işletmesi bulunmaktadır. Denizli'deki büyükbaş hayvancılık işletmeleri küçük ölçekli olup, işletmelerin %41,8'inin büyükbaş hayvan varlığı 1-4 adet'tir.

Tablo 2: Denizli ve İlçelerinde Bulunan Tarımsal Kooperatifler

İLÇE ADI	KOOPERATİF TÜRÜ							
	TARIMSAL KALK.		SULAMA		SU ÜRÜNLERİ		TOPLAM	
	ADET	ORTAK SAYISI	ADET	ORTAK SAYISI	ADET	ORTAK SAYISI	ADET	ORTAK SAYISI
ACIPAYAM	36	6.005	19	3.493			55	9.498
BABADAĞ	0	0	0	0			0	0
BAKLAN	7	642	2	61			9	703
BEKİLLİ	3	187	0	0			3	187
BEYAĞAÇ	4	2.723	1	266			5	2.989
BOZKURT	6	564	7	958			13	1.522
BULDAN	13	1.037	2	119			15	1.156
ÇAL	7	693	2	283			9	976
ÇAMELİ	13	3.693	4	613			17	4.306
ÇARDAK	6	868	5	859			11	1.727
ÇİVRİL	23	2.761	12	3.008	3	130	38	5.899
GÜNEY	5	477	2	229			7	706
HONAZ	8	825	12	2.496			20	3.321
KALE	15	2.311	2	168			17	2.479
MERKEZEFENDİ	0	0	1	163			1	163
PAMUKKALE	12	1.395	0	0			12	1.395
SARAYKÖY	6	558	0	0			6	558
SERİNHİSAR	5	491	3	130			8	621
TAVAS	21	2.844	9	1.373			30	4.217
TOPLAM	190	28.074	83	14.219	3	130	276	42.423

Kaynak: Denizli İl Tarım ve Orman Müdürlüğü (2019)

Tablo 3'e göre 2019 yılında Denizli'de en fazla tarımsal kooperatif Acıpayam ilçesinde (55) bulunmaktadır. Ortak sayısı 9.498 olan kooperatiflerin 36'sı tarımsal kalkınma ve 19'u sulama kooperatifidir. Denizli'de en az kooperatif ise Merkez Efendi (1) ilçesindedir. Denizli'de en fazla kooperatifin olduğu Acıpayam ilçesinde kooperatiflerin çoğunluğu aynı anda sulama, süt toplama ve tarımsal kalkınma gibi birden fazla faaliyet alanında bulunmaktadır. Bu nedenle ilçede faal olan 52 kooperatif arasında sulama ve/veya tarımsal kalkınma faaliyetlerinin yanı sıra süt toplama faaliyetinde bulunan kooperatif sayısı 38'dir. Acıpayam ilçesi büyükbaş hayvan varlığı ve süt üretimi ile öne çıkmakta olup çiğ süt toplayan ve pazarlayan kooperatifler ağırlıktadır. Aynı zamanda yörede çeşitli özel sektöre ait süt firmaları bulunmaktadır. Tarım ve Orman Bakanlığı Denizli İl ve Tarım Orman Müdürlüğü 2018 yılı verilerine göre, Denizli'de en fazla sığır 65.166 adet ile Acıpayam'da olup, Denizli'nin toplam sığır varlığının %22'si ilçede yer almaktadır. Daha sonra 71.651 baş koyun ve 42.046 baş keçi bulunmaktadır. Acıpayam ilçesindeki 84 adet süt toplama merkezi olup ayrıca 29 adet şahıs tankı bulunmaktadır. 2019 yılında aylık toplanan süt miktarı ise 13.500 ton'dur (Tarım ve Orman Bakanlığı Acıpayam İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü: 2020). Denizli'de bir tanesi merkezde olmak üzere, 7 ilçede Süt Üreticileri Merkez Birliği (SÜTBİR) şubesi bulunmaktadır. SÜTBİR şubesi olan ilçeler Acıpayam, Buldan, Çameli, Çardak, Çivril, Honaz ve Tavas'dır. Denizli'de TARIM-KOOP'e bağlı 54 kooperatif ve 9706 ortak bulunmakta (TARIM-KOOP, 2020). Denizli HAY-KOOP (KÖY-KOOP)'ne 2019 yılı itibariyle 18 ilçede 120 kooperatif ve 15.641 çiftçi ortaktır. İlçeler arasında en fazla üyeye sahip il Acıpayam'dır. Acıpayamda 17 kooperatif, 2939 ortak bulunmaktadır (HAY-KOOP, 2020).

DENİZLİ-ACIPAYAM İLÇESİ SÜT KOOPERATİFLERİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Alan Araştırmasının Amacı ve Kapsamı

Çalışmanın amacı, Denizli ili Acıpayam ilçesinde köy merkezli örgütlenmiş süt kooperatiflerinin mevcut durum analizi yapmaktır. Bu kapsamda, köy merkezli kooperatiflerin işleyişi ve sorunlarına ilişkin kooperatif yöneticileri ve kooperatife üye olan üreticiler ile görüşme yapılmıştır. Denizli'de hayvansal üretim bakımından en fazla süt üretimi yapılmakta olup, Acıpayam ilçesi en fazla tarımsal kooperatifinin bulunduğu ve en fazla süt üretiminin yapıldığı ilçe olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle çalışmada Denizli Acıpayam ilçesi Yumurtaş, Yeşildere, Yeniköy, Yazır ve Gümüş köylerinde örgütlü 5 kooperatif başkanı ve kooperatife üye olan 15 küçük süt üreticisi ile derinlemesine görüşme (mülakat) yapılmıştır. Ele alınan kooperatiflerin B4 numaralı kooperatif hariç tamamı sulama ve süt kooperatifi olmak üzere her iki alanda faaliyet göstermektedir. Çalışma kooperatif üyelerinin çoğunlukla küçük üreticilerden oluşması ve birbirine çok yakın köylerde oluşan dağınık ve parçalı kooperatif yapısını analiz edilmesi bakımından önem arz etmektedir.

Alan Araştırmasının Yöntemi

Bu çalışmanın ana materyalini, tarımsal amaçlı süt kooperatif ortaklarına ve kooperatif başkanlarına sorulan sorulardan elde edilen veriler oluşturmaktadır. Bunun için nitel araştırma yöntemlerinin en güçlü tekniklerinden biri olan derinlemesine görüşme (mülakat) uygulanmıştır. Sosyal bilimlerin birçok alanında olduğu gibi hukuk ve tıp gibi birçok farklı disiplinde kullanılmakta olan derinlemesine görüşme yöntemi araştırılan konunun bütün boyutlarını kapsayan, daha çok açık uçlu soruların sorulduğu, detaylı cevapların toplandığı ve kişilerin kendilerini birinci elden ifade etmesine imkan veren bir veri toplama tekniğidir. Karşıdaki kişinin duygu, bilgi, tecrübe ve gözlemlerine yüz yüze, birebir

görüşme yoluyla ulaşılır (Tekin, 2006:101-102). Yarı yapılandırılmış görüşme formunun kullanıldığı çalışmada, kooperatife üye 15 küçük süt üreticisi ve 5 kooperatif başkanı ile görüşülmüştür. Üreticiler kar topu yöntemi ile rastgele seçilmiş olup 16 soru sorulmuştur. Kooperatif başkanlarına ise 26 soru iletilmiştir. Katılımcıların görüşmelerinden elde edilen veriler ile tümevarımsal analiz yapılmıştır. Alan araştırması, Denizli’de en çok tarımsal kooperatifin bulunduğu Acıpayam ilçesinde Ekim-Aralık 2019 döneminde gerçekleştirilmiştir. Hayvancılıkla ilgili faaliyetlerin yoğun olduğu Acıpayam’da süt üretimi ve mandıracılık faaliyetleri öne çıkmaktadır.

Araştırma Bulguları

Çalışmada incelenen süt kooperatiflerinin mevcut durumu ve sorunlarına yönelik bulgular kooperatif başkanları ve kooperatife üye süt üreticileri kapsamında ele alınmıştır.

Kooperatif Başkanlarına İlişkin Durum Analizi

Kooperatif başkanlarına demografik bilgiler, eğitim seviyesi, mesleği, geçim kaynakları, kooperatifteki örgütlenme ve üst örgütlenme, yönetim, ortaklar ile iletişim, faaliyetler, eğitimler, denetim, kooperatif büyüklüğü, makine ve teknolojik aletlerin varlığı, kar payları, küçük üreticilerine katkıları ve yaşadıkları sorunlara ilişkin sorular yöneltilmiştir. Elde edilen demografik bulgulara göre, Denizli ili, Acıpayam ilçesinin köylerinde örgütlü olan kooperatif başkanlarının tamamı erkektir ve yaş ortalaması 50’dir. Kooperatif başkanların 3’ü lise, 1’i ortaokul, 1’i ilkökul mezunu olup tamamının mesleği çiftçiliktir ve geçimlerini çiftçilikten sağlamaktadır. Sınırlı sayıda genç kooperatife üye ve/veya kooperatif çalışanı olmasına karşın, yönetimde hiç genç yer almamaktadır. Halbuki kooperatifçilik hareketinin başarılı ve sürdürülebilir olması ve aynı zamanda yörenin kalkınması açısından gençlerin ve kadınların örgütlenme içerisinde aktif rol oynaması ve kadın üreticilerinin sayısının artması önemlidir. Kooperatiflerde 30 yaş altı genç üye durumu şu şekildedir: B1’in yönetiminde bulunduğu kooperatifte, 3 genç çalışan ve 30 genç ortak, B2’nin 4 genç çalışan 20 ortak ve B3’ün 1 genç çalışanı ve 2 genç ortağı bulunmaktadır. B4’ün 4 genç çalışanı ve 3 genç ortağı bulunmaktadır. B5’in genç çalışanı bulunmamakta ve 1 genç ortağı bulunmaktadır. Kooperatiflerde gençlerin aktif rol oynamasına nasıl karşılırsınız sorusuna tamamı olumlu yaklaşmakta olup, sadece bir kooperatif başkanı gençlerin isteksiz olduğunu dile getirmiştir. *“Çok iyi buluyorum hatta gençler kooperatifle ilgili birşeyler yapmak isterse danışmanlık, yardımıcılık yaparız da”*(B5) *“Azınlıkta olduğumuzdan , çalışmıyor gençler gelipte ne traktör kullanıyor ne bir iş yapıyor ama kooperatifler ayakta duramıyor, yem pahalı süt ucuz ondan”*(B3).

İlçenin en büyük kooperatifi, Yumurtaş tarımsal ve süt kooperatifidir. 108 aktif ortağı bulunan kooperatif, Yumurtaş, Yeşildere, Yeniköy ve Bademli köylerinde örgütlüdür. En küçük kooperatif ise Gümüş köyünde örgütlü olan kooperatiftir. Kooperatifin aktif üye sayısı 21’dir. Kooperatifler sulama ve süt kooperatifi olarak faaliyet göstermekte olup, ortaklar çeşitli yıllar itibariyle her iki faaliyetten ya da yalnızca birisinden faydalanmaktadır. Kooperatiflerin sütçülük ile ilgili genel faaliyetleri ise yem ve süt satışlarıdır. B1, B2 ve B5 kooperatifleri topladıkları sütleri aynı özel sektör süt firmasına satarken, B3 ve B4 kooperatifleri ise bir diğer özel sektör firmasına satış yapmaktadır. B4 kooperatifinin kendine ait bir çiftliği bulunmaktadır. Kooperatiflerin ortak sayıları, faaliyet alanları, örgütlü olduğu köyler ve makine-ekipman varlığı aşağıdaki tablodaki gibidir.

Tablo 3: Kooperatiflere İlişkin Bilgiler

	Ortak Sayısı	Faaliyetleri	Örgütlü Olduğu Köyler	Makine ve Ekipman Varlığı
B1	200 (aktif üye:108)	Sulama, satış (süt ve yem) tarımsal faaliyetler	Yumurtaş, Yeşildere, Yeniköy, Bademli	Biçerdöver, Traktör, iş makinesi, süt soğutma tankı, arazide kullanılacak bütün makineler
B2	60 (aktif üye:40)	Sulama, satış (yem ve süt), süt toplama, Tarımsal faaliyetler	Gümüş Yazır	Biçerdöver, Traktör, Pulluk, mandıra, süt tankı,
B3	40 (aktif üye:21)	Satış (yem ve süt), süt toplama	Gümüş	Bütün makineler satılmış, sadece süt tankı bulunmakta
B4	87 (aktif üye:87)	Satış (süt ve yem), tarımsal faaliyetler, slaj ve paket yapımı kooperatif tarafından çiftlik kurulması	Yazır	Mandıra (süt tankeri), biçerdöver, 2 mısır slaj makinesi, 2 çayır biçme makinesi, 1 strejleme maki-nesi, 1 rulo makinesi
B5	272 (aktif üye:84)	Sulama, süt ve yem satışı, süt toplama, traktör hizmeti	Yazır	Süt soğutma tankı, ekin-hasat makineleri, slaj öğütme makinesi

Kooperatifçilik hareketlerinin başarılı olabilmesi için kooperatif başkanlarının eğitime ve yeniliklere açık olması gerekmektedir. Türkiye’de kooperatif hareketinin başarısız olmasının nedenleri arasında başkanların eğitim seviyelerinin düşük olması gelmektedir (GEKA, 2016: 36). Yöneticilerin seminer, konferans, eğitim faaliyetler vb. gibi etkinliklere katılım bu açıdan önemlidir. Aynı zamanda kooperatiflerin marka değeri taşıyan ürünler üretmeleri ve verimliliklerini arttırabilmeleri için üyelerine eğitim faaliyetleri düzenlemeleri ve AR-GE yatırımları yapmaları önemlidir. Görüşülen kooperatif başkanlarının kısmen eğitim aldıkları tespit edilmiştir. Konuya ilişkin başkanların görüşleri şu şekildedir: *“eğitim yöneticiler olsun ortaklar için anca 1 tane. Mesela Pamukkale Meslek Yüksek Okulun’da konferansa katıldım, bir de Antalya’da bir kursa gittim. Pardon birde Denizli’de girişimci proje kursuna gittim.”*(B4) *“En son katıldığım 2 Aralık Antalya Sulama hakkında bir eğitim sempozyumuna katıldık 4 gün, yıllık 5-6 tane eğitim seminerine katılırız.”*(B5). *“Eğitim faaliyetleri oluyor il tarım ve ilçe tarımda zaman zaman şirketler il oluyor, yılda en az iki defa yapıyoruz”*(B1). AR-GE faaliyetlerine ile ilgili görüşleri şu yöndedir: *“AR-GE’ye bizim ayrı bir birimimiz yok, kooperatiflerde böyle bir birim kurmak çok zor”*(B4). *“Araştırmayla ilgili bişey yok ki sütünü ve yemini veriyoruz biz bunlarla uğraşıyoruz, süt parasını da dağıtıyoruz”*(B3). AR-GE’ye yatırım yapabilen süt kooperatifleri arasında Tire Süt Kooperatifi bulunmaktadır. Tarım ve Orman Bakanlığı desteği ile kurulan güneş enerjisi sistemi ile kooperatif fabrikasında süt güneş enerjisi ile soğutulmaktadır. Fakat GEKA (2016) yapılan çalışmada da Denizli’deki kooperatiflerin üniversite, araştırma merkezi, kamu kurum ya da başka bir kuruluşla ortak çalışması bulunmamakta, ürünlerini işlenmiş ürüne dönüştürmemekte ve bu konuda bir planı bulunmadığı tespit edilmiştir.

Türkiye’deki kooperatiflerin başlıca sorunları arasında kooperatifler ile ortaklar arasında entegrasyon sağlanamaması ve iletişim kopukluğu yer almaktadır. Gülse Bal (2003)’da KARADENİZBİRLİK kapsamındaki 4 ilde yapmış olduğu çalışmasında üyeler ve kooperatif yöneticileri arasında iletişimsizlik tespit etmiştir. Yönetim ve üyeler arasındaki iletişim sorusuna yönelik doğrudan alıntılar şu şekildedir: *“Genelde devamlı görüşüyoruz, ama süt parasında daha sık görüşüyoruz. Toplantıya katılım yok yani gelmiyorlar ana konu sıkıntılar, genel sorunlar yani”*(B2). *“Çiftlik kurulduğunda o senelerde çok toplantı yapıyorduk, şimdilerde ayda bir oluyor”*(B4). *“Üyelere aylık yönetim toplantılarına isterlerse dinleyici olarak dahil edebiliriz, bunun haricinde yıllık genel kurula herkesin katılması zorunludur. Genelde gündemi yönetim ya*

da başkan değil üyelerin talebi belirler”(B5). Kooperatif başkanları ile üyelerin arasındaki iletişim enformal ilişkiler dahilinde ilerlemektedir. Görüşmeler ofis vb. yerler yerine kıraathanelerde gerçekleşmektedir. Yercan ve Kınıklı (2018), İzmir süt kooperatifleri için yaptığı çalışmasında genel kurul toplantılarına katılmayı etkileyen faktörleri bilgilendirme (ortakları toplantı yapılacağından haberdar olmama), ortakların sahip olduğu sağılan hayvan sayısı ve kooperatifçilik bilincinin eksik olması olarak tespit etmiştir.

Başarılı bir kooperatif hareketi için, teknolojik yeniliklere açık olması, makine- ekipmanları ile ortak ve üyelerinin üretimlerinde faydalı olmaları gerekmektedir. Buna göre en fazla makine-ekipman B1 ve B4'ün yönetimindeki kooperatiflerde bulunmaktadır. Bu soruya ilişkin doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir. “Daha öncelerden mahalle aralarından toplanıyordu. Biz bunu bitirdik yani 2007’den beri merkezi sistemde herkes getiriyor, döküyor, ondan sonra güğümlerin çelik olması işini biz taa 2008’de geçtik”(B4) “Süt soğutma tanklarımız var ekim ve hasat makinalarımız var bunlarla ekin yapıyoruz en son slaj öğütme makinesi kooperatifimiz tarafından alındı”(B5). En küçük ve en az ortağı olan B3 kooperatif başkanı, makine ve ekipmanlarının hepsini ekonomik kriz nedeniyle sattıklarını ifade etmiştir. Bundan dolayı makine ve ekipmanı bulunmamaktadır. “Azınlıktayız çalışan yok, döndüremedik hepsini sattık, süt soğutma var satmadan önce en son traktör almıştık”(B3). Parçalı, küçük ve çok sayıdaki kooperatiflerin teknoloji kullanım imkanları sınırlı ve dolayısıyla verimlilikleri düşük olacaktır. Sağlam (2006)’nın Ağrı ilinde faaliyet gösteren Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinde yapmış olduğu çalışmadan elde ettiği bulgulara göre gelişme aşamasında olup kooperatifçilik bilincinin yeterince yerleşmemiş kooperatiflerde pazarlama, girdi temini ve eğitim sorunlarının yanısıra teknolojilerden de yararlanılamadığı, var olan süt soğutma tankının da kullanılmadığı bildirmiştir. Çanakkale Biga İlçesi süt üretim kooperatiflerinin yapısal sorunları arasında teknolojik donanımın yetersiz olmasıdır. Süt depolama ve işleme tesislerinin yetersizliği ile hayvan yetiştiriciliği ve süt üretiminde geleneksel yöntemlerin kullanılmasıdır verimliliğin de düşük olmasına neden olmaktadır (Bektaş ve Seki, 2016:16). Diğer taraftan başarılı kooperatif örneklerinde var olan alet-ekipman kullanımının yanı sıra ileri teknolojinin kullanarak inovatif girişimlerde bulunduğu görülmüştür.. Buna göre, Tire Süt Kooperatifinin İzmir Kalkınma Ajansı’ndan %75 hibe desteğiyle güneş enerji santrali kurarak elektrik ihtiyacının %40’ını bu santralden sağlaması ve 60 köyde bulunan süt soğutma tanklarına yeni teknoloji ile donatarak etkinliğini arttırmıştır (Hacısüleyman ve Şanlı Gülbahar, 2019: 962).

Aylık en fazla sütü B1 yönetimindeki kooperatif toplamaktadır. Kooperatif, aylık 250 ton süt toplarken, çevresindeki çiftliklerden 290 ton olmak üzere toplamda 540 ton süt toplamaktadır. Aylık en az sütü ise 42 ton ile B3 yönetimindeki kooperatif toplamaktadır. B4 yönetiminde olan kooperatifin bir çiftliği bulunmaktadır. Ortakların katkıları ile kurulan çiftlik aylık ortalama 30 ton süt vermektedir. Kooperatif toplamda üreticilerin sütleri ile birlikte 114 ton’u yöredeki ulusal bir firmaya pazarlamaktadır. “Süt ineği olan çiftlik var, kooperatife ait oraya biz 116 tane almıştık şu anda 90 tane var. Çek Cumhuriyetinden hepsini aldık, monrt milyard ırkı da farklı, bakanlıktan ithalat izni alıyorsun sonra gidip oradan seçiyorsun bakanlıktan iki temsilci veriyorlar biri veteriner, biri mühendis, pazarlığı yapıyorsun alıyorsun”(B4). Buna göre, B1, B2 ve B5 kooperatifleri topladıkları sütleri aynı özel sektör süt firmasına satarken, B3 ve B4 kooperatifleri ise bir diğer özel sektör firmasına satış yapmaktadır.

Tablo 4: Süt Kooperatiflerinin Üretimi ve Üst Örgütlenmesi

	Ortalama Aylık Süt Toplama Miktarı (Ton)	Kar Payı (Yıllık)	Üst Örgütlenmesi
B1	540 ton	%3	Süt Üreticileri Birliği
B2	150 Ton	%30, %40	Süt Üreticileri Birliği
B3	42 Ton	Kar payı yok	Süt Üreticileri Birliği
B4	114 Ton	Yıllık kar payı ortalama 13.000 TL	Süt Üreticileri Birliği
B5	115-125 Ton	Yıllık kar payı cironun binde 1 ve 2 arasında değişmekte	Türkiye Sulama Birliği Et ve Süt Birliği

Üst örgütlenmelerin kooperatifçilik hareketindeki etkisi ve önemi nedeniyle katılımcılara kooperatiflerinin üst örgütlenmede yer alıp alınmadığı sorulduğunda tamamının süt üreticileri birliğine (Süt-bir) üye olduğu beyan etmişlerdir. Üst birliklerin en önemli görevlerinden biri ulusal süt konseyinde birim kooperatifleri temsil etmesidir. Bu konseyde, süt fiyatı belirlenmekte, çiğ süt satışı yurt içinde belirlenen fiyat üzerinden yapılmaktadır. Konseyde firma sahiplerinin, süt üreticilerinin ve bakanlığın temsilcileri bulunmaktadır. 15 Kasım 2019-31 Aralık 2020 tarihleri arası çiğ süt fiyatı 2,30 TL olarak belirlenmiştir. Büyük firmaların piyasa fiyatları üzerinde belirleyici olması küçük üreticilerin fiyat dalgalanmalarına karşı korumasız ve güvencesiz bırakmaktadır (Yıldırım, 2017:63). Katılımcıların çoğu süt ve yem fiyatlarına ilişkin birliğin kooperatifleri tam olarak temsil edemediği ve haklarını savunmadığını dile getirmiştir: *“Bu konseyi okumuş, hayvancılıkla, çiftçilikle alakası olmayan insanlar yönetiyor, konsey zenginlerin istediği şekilde ayarlanıyor, fabrika sahiplerine göre bu iş güç meselesi. Kooperatifler birleşmeli, halk birleşip güçlü olmalı”*(B2). Özellikle yem fiyatlarının ve girdi maliyetlerinin yüksek olması, süt fiyatlarının bunu karşılayamaması ilk başta küçük süt üreticisini zorlamakta, daha sonrasında üyesi ve ortağı olduğu kooperatifi zorlamaktadır. Katılımcılar hem kendi kooperatiflerinin hem de süt üreticilerinin borçlarının arttığını dile getirmiştir. *“Girdi maliyetlerinin düşük olması gerekiyor, geçen seneden bu yana maliyetler yükseldi. Bizim kooperatiflerin en fazla 60 bin alacağı olurdu, şu anda 500 bin alacağımız var bunun nedeni maliyetlerin yüksek olması”*(B2). *“Önerimiz kalmadı artık küçük çiftçiyi bitirdiler yani yem pahalandı, süt fiyatı iyi değil, gelir-gider karşılayamadığı için baktık milletin kredi borcu var, baktık nasıl olacak en güzeli bütün makineleri satalım borcumuzu ödeyelim dedik”*(B3). Benzer şekilde Gündüz ve Dağdeviren (2011) Samsun’un Bafra ilçesindeki süt sığırcılığı ile uğraşan işletmelerin maliyetleri içinde en önemli kalemin yem olduğunu tespit etmiştir. Küçük üreticilerin içinde bulunduğu bu olumsuz durumu Tire süt kooperatifi üyeleri için çok boyutlu bir proje ile aşılabilmektedir. Üretici, kooperatif, yerel yönetim ve tüketici arasında yapılan işbirliği sonucunda uygulanan “okul sütü” ve “süt kuzusu” projelerine İzmir Büyükşehir Belediyesinin belirli bir fiyattan düzenli alım yapması kooperatifin pazarlama ve nakit akışı sorununu çözmüş, özel şirketler karşısında rekabet gücü arttırmış ve böylece kooperatif düzenli alım, satım yapabilmektedir. Bu durum aynı zamanda kooperatifin üye sayısını da arttırmıştır (Yıldırım, 2017:63-64).

Acıpayam ilçesinde buluna kooperatifler köylerde örgütlenmiştir. Bazı köylerin nüfusu az olmasına rağmen iki yada üç tarımsal ve süt kooperatifi faaliyet göstermektedir. Bu durum da aynı hak ve çıkarlara sahip küçük üreticiler arasında rekabeti doğurmaktadır. Diğer taraftan çok sayıda küçük kooperatifinin verimli olamamakta ve katma değer yaratamamaktadır. Buna ilişkin GEKA (2016)’nın TR32 bölgesinde yapmış olduğu çalışmada elde ettiği bulgulara göre, yörede günlük 1000 litrenin altında süt toplayan kooperatiflerin verimli olamayacağını belirtmiştir. Dağınık ve parçalı bir yapıya sahip kooperatiflerin neden birleşemediği katılımcı başkanlara soru olarak iletilmiştir. Başkanlar: *“Birleşmeyi isteriz, gerçekleştirmemesi diğer kooperatifin sulama yapma şansı olmadığından dolayı, sulama işini bizim yaptığımızdan*

ve de sulama kooperatifi altında birleşimine karşı kooperatifin taraf olmamasından dolayı birleşim sağlanamamaktadır. Eğer sulama kooperatifi çatısı altında birleşim olmaz ise herhangi bir sulama işi yapamazsın”(B5). Kooperatif başkanların bazıları birleşmemenin nedenini anlaşmazlıkların ve siyasi düşüncelerin farkı olmasından kaynaklandığını dile getirmektedir: “Şu anda bir köyde birleşemiyoruz, nedeni seçimlerden dolayı oluyor, insanlardan dolayı oluyor, anlaşmazlıklardan dolayı siyasi düşünceler var”(B3). “Kooperatifler politik nedenlerden bölünmüş, siyasi nedenlerde bunda etkili”(B4). Bazı kooperatif başkanları ise birleşme taraftarı değildir. Bunun nedeni ise kooperatiflerin borçları ve kendi kooperatifindeki imkanları karşı kooperatifin yararlanmasını istememesinden kaynaklanmaktadır. “Birleşmem hayır, mesela bizim imkanları Yazır’lılara vermem onlara göre imkanlıyız ama halk olarak tutumlu değiliz”(B2). “Her yerde iki kooperatif var bugün bana vercek yarın öteki tarafa gidiyor, rekabetten ziyade beğenmedi mi kaçıp gidiyor”(B4). Bazı köylerde birden fazla kooperatifin bulunması, kooperatifleri parçalı ve dağınık bir yapıya sahip olmasına neden olmaktadır. Aynı hak ve çıkar sahibi küçük üreticilerin bir araya gelecek oluşturdukları örgütlenmelerin bu durumu kooperatifleri güçsüzleştirmektedir. Kooperatiflerin birleşmeleri desteklenmelidir. Örneğin bakanlık tarafından çıkarılan desteklenmeler, ilçe bazında örgütlenen kooperatifler faydalanması ile küçük kooperatiflerin birleşmesi desteklenebilir.

Kooperatiflerin genel sorunları arasında mali sorunlar en önemlisidir. Bunun yanında 1980 sonrası uygulanan tarım politikaları ve 2006 yılında çıkarılan tohum yasası ile dışa bağımlılık artmış, tarımsal üretimde yerel küçük üreticilerin maliyetleri de bununla birlikte artış göstermiştir. Kooperatif başkanlarının genel olarak karşılaştığı sorunlara yönelik cevapları aşağıdaki gibidir. “Tohum yasası insanlara zarar verdi, 2006’da çıkan tohum yasası ile insanlara destek veriyorum diyor, bu destek zarar ediyor. Mesela önceden ne yapıyordu insanlar 500 dolu buğday kaldırdı mı bunun 100 dolusunu tohum olarak ayırıyordu. Şimdi olmuyor, sertifikalı ürün ve tohum yasası aslında dışa bağımlılığı arttırıyor. Sıkıntı burda ülkenin tarım politikalarında”(B4). “Pazarlama 5 kuruş 10 kuruş koyuyorlar sütçüye yer yerinden oynuyor ama bize sattıkları şeyden yem olsun herşey pahalı önce pazarlama olmalı”(B3)

Kooperatif Başkanlarının diğer sorunları ise tahsilattır. Katılımcı başkanların tamamı en büyük sorunun tahsilat olduğu dile getirmiştir. Bu noktada çözümsüzlükten ve hiç bir yerden destek alamadıklarını ifade etmiştir. “Başlıca kooperatiflerin asıl sorunu sıkıntısı tahsilattır. Tahsilatta herhangi bir yasal olarak yaptırımın üye bazlı uygulanmamasından dolayı tahsilatta zorlanırsınız. Üyeye hizmet vermedesin ama tahsilatta herhangi bir şekilde yaptırım zorunluğu bulunmamakta önerimiz zamanında alacaklardan tahsil edilemeyen borçların %3 temerrüd faizi ile artılarak alınması”(B5). “En büyük sorun tahsilatta sıkıntı var yani yıllık tahsilat yapılmış olsa yani hiçbir sorun olmaz, döngü tamamen sağlanır.”(B4). Bu sorunların çözümüne ilişkin kooperatifler yasası çıkartılması ve kooperatifler bankasının kurulması tavsiye edilmektedir (Mülayim,1990;36-37). Sağlam (2006)’ın araştırmasında benzer sonuçlar elde etmiştir. Buna göre, kooperatifçilik bilincinin yeterince yerleşmediği gelişme aşamasındaki kooperatiflerde ortaklar sorumluluklarını yerine getirmemektedir. Yalnız kalan başkanlar süreçte yorulmakta ve uğraşmak istememektedir. Diğer taraftan süt fiyatları ve fiyattaki istikrar ile üyelerin kooperatife bağlılık arasında ilişki bulunmuştur. Buna göre, önceki çalışmada İngiltere’de de düşük süt fiyatının üyelerin kooperatife bağlılığını azalttığı (Bhatti, 2010), Kanadalı çiftçilerin ise eğer en iyi fiyatı sağlarsa kooperatifleri destekledikleri belirtilmiştir (Dakurah et al., 2005). Aksaray süt sığırcılığı yapan kooperatif ortaklarının %83.3’ü gelirinin artmasında kooperatifin rolü olduğunu belirtmiş olup bu durum kooperatife bağlılığın temel göstergesi kabul edilebilmektedir (Paksoy ve Bulut, 2020:260).

Bu bağlamda, kooperatif başkanlarına sorunlarının çözülmesine yönelik bakanlıktan ya da herhangi sivil toplum kuruluşundan yardım alıp almadıklarına ilişkin olumsuz cevap vermiş ve sorunlarını birebir kendilerinin çözdüklerini iletmıştır. “Bir yerden destek alamadık 2 defa meclise yazdığımız halde tahsilat

konusunda bize yeterli bilgi vermediler, üyeseniz kooperatif size hizmet vermek zorundadır. Eğer kooperatife borçlanan bir şahıs parasını ödemekte tamamen kendi hesabına göre çalışmaktadır. Zoraki olarak kim-seden para tahsil edemeyiz”(B5). GEKA (2016)’a göre, kooperatiflerin karşılaştığı sorunlarla ilgili olarak bürokrasi, yasa ve mevzuat konularında bilinçlendirilmeleri, hukuki sorunlar yaşadıklarında üst birlikler aracılığı ile danışmanlık hizmetleri verilmesi önerilmektedir.

Kooperatiflere yönelik destekleme programları sorunların çözümünde etkili değildir. Devlet destekleri, makine-ekipmanlarda zaman zaman gerçekleşmekte çoğu zaman yatırımlar TKDK (Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu)’dan çekilen krediler ile yapılmaktadır. *“İthalatta destek vermiyorlar, makine ve ekipman alırsan İl tarımlarda desteği vardı, bunun %50 ye yakın desteği oluyordu %40’a düşürüldü, 120 başlık sağma hayvan projesi yaptık biz 2014’te TKDK destekli” (B4). Sulama ve aynı zamanda süt toplayan kooperatifin yönetimindeki başkanın destekler ile ilgili düşüncesinde, enerji fiyatlarında indirim olursa, desteklerin yeterli olacağı yönündedir. “Sütün 1 litresinden 10 kuruş alıyoruz, elektrikle tarımsal sulama amaçlı %30 indirim alıyoruz, enerji fiyatları biraz yüksek fiyatların düşürülmesi dahilinde destek olarak yeterlidir”(B5). Kooperatiflerin sorunlarının çözümüne yönelik olarak öncelikle üye üreticilerin sorunlarının çözülmesi gerekmektedir. Üreticilerin kooperatiflere olan borçlarının azalması, aynı zamanda kooperatiflerin borçlarının azalmasına neden olacaktır.*

Kooperatiflerin üretim döngüsünün devamı ve sürdürülebilirliği için ekonomik varlığının güçlü olması gerekmektedir. Kooperatiflerin etkinliğinin arttırmasında işbirlikleri faydalı olmaktadır. Bu bağlamda başarı örneği olarak Tire Süt Kooperatifi verilebilir. 2007 yılında başlayan İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Tire Süt Kooperatifi arasında gerçekleşen Okul Sütü ve Süt Kuzusu projeleri ile bir taraftan kooperatif ve üyelerine düzenli gelir aktarılabilirken diğer taraftan tüketiciye doğrudan güvenli ve sağlıklı ürün temin etmektedir. Bu şekilde yerel yönetim ve Tire Süt kooperatifi arasındaki işbirliğinin gelişmesi, üretimi arttırıcı projelere destek ve danışmanlık vermesi kooperatifin bilgi ve tecrübe düzeyini arttırarak karşılaşılan bürokratik ve ticari problemleri aşacak çözümleri üretme ve uygulama becerisi kazandırmıştır (Hacısüleyman ve Şanlı Gülbahar, 2019: 962). Benzeri projelerin arttırılması kooperatiflerin becerilerini arttırarak üretimlerini destekleyecektir. Son olarak katılımcı başkanlar, başarılı bir kooperatif nasıl olmalı ve Türkiye’de başarılı süt kooperatifi örneği verebilir misiniz? sorusununa çoğunlukla Tire Süt Kooperatifini örnek göstermiş ve buna ilaveten *“Üyelerin sadık olması ve kooperatifin görevlerini yerine getirmesi lazım”(B2)* şeklinde cevap vermiştir. Buna göre, başarılı kooperatiflerden, ticaret odası, ticaret borsası ve yerel yönetimlerden alınacak mentörlük desteği ve işbirlikleri kooperatiflerin gelişmesinde ve sorunlarının çözümünde yol gösterici olacaktır.

Kooperatif Üyelerine İlişkin Durum Analizi

Kooperatiflerin örgütlü oldukları köylerdeki, 15 süt üreticisi ile yarı yapılandırılmış soru formuyla derinlemesine görüşme sağlanmıştır. Kooperatiflerin işleyişi ve mevcut durumlarına yönelik üye üreticilere demografik bilgilerin yanı sıra kazançları, genel maliyetleri, devletten ve kooperatiften aldıkları destekler, kooperatiften memnuniyet düzeyleri, kooperatif yönetimi ile iletişimleri, karşılaştıkları sorunlar ve çözüm yöntemleri, kooperatifte verilen eğitimler ve başarılı bir kooperatifçilik için yapılmasına gerekenlere ilişkin sorular sorulmuştur. Görüşmecilerin 3’ü kadın, 12’si erkektir. Üyelerin en yaşlısı 78, en genci 28 yaşındadır. Kooperatif üyelerinin yaş ortalaması 53.4’tür. En genç üye, lise mezunu olup aynı zamanda kooperatifte de çalışmaktadır. Diğer üyeler ilkökul mezunudur. Üreticilerin mesleği çoğunlukla çiftçilik olup altı üretici ise emeklidir. Genel olarak değerlendirildiğinde, Denizli Acıpayam ilçesi köylerinde süt sığırcılığı yapan üreticilerin yaş ortalamasının (53.4) diğer bölgelerden daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Koç ve Uzmay (2018), Trakya bölgesi için yapmış oldukları çalışmada kooperatife üye

olan olmayan süt üreticilerin tamamının erkek ve ortalama yaşın 45.73 olduğunu bulmuştur. İzmir'de süt sığırcılığı işletmecilerinin ortalama yaşının 45.48 Uzman (2017) ve 45.10 (Yercan ve Kınıklı, 2018), Adana'da ortalama yaş 45.96 (Yılmaz, 2010), Kars'ta 43.1 (Demir, Aral ve Sarıözkan, 2014), Ağrı'da 47.3 (Bakan ve Aydın, 2016), Aksaray'da 44 (Paksoy ve Bulut, 2020) olarak tespit edilmiştir. Görüşme yapılan kooperatif başkanlarının beyanına göre ise kooperatife üye genç üretici en fazla 30 genç ortak ile kooperatif B1'dedir. Buna göre, incelenen kooperatiflerde 30 yaş altı toplam 56 genç üye bulunmaktadır. Buna göre, Aydın Can, Engindeniz ve Can (2017a) çalışmasında gençlerin büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yapma konusunda çok fazla istekli olmadığı ve daha çok kamu kurumlarında maaşlı bir işte çalışma beklentisi içinde olduğunu gözlemlenmiştir. Fakat günümüzde ekonomik krizler ve işgücü piyasasına katılan gençlerin sayısının artması nedeniyle %25'e ulaşan 15-24 yaş arası genç işsizliği büyük bir ekonomik ve sosyal bir sorun olarak yer almaktadır. Kooperatifçilik, birçok yörede kırsal kalkınma ve istihdam yaratma konusunda sorun giderici olabilmektedir (Çetin, 2009; 42). Özellikle az gelişmiş yörelerde süt kooperatifçiliği kırsal kalkınma, kırdan kente göçün hafiflemesi ve yoksullukla mücadele açısından önemlidir. Tarımsal kooperatiflerin desteklenmesiyle kırsal kesimde kadınlar ve gençler için istihdam alternatifleri yaratılabilecektir. Diğer taraftan, gençler kooperatiflerde teknoloji kullanımına ve yeni uygulamaların geliştirilmesine yardımcı olabilecektir. Aydın Can ve Engindeniz (2017b) gençlerin tarımsal girişimcilik alanında yatırım yapmasının en önemli nedeni olarak tarımsal yenilikleri uygulamak olduğu ve bunun gençlerin modern tarım yapma konusunda daha istekli olduklarının bir göstergesi olarak düşünülebileceğini belirtmiştir. Yerel girişimciliğin teşvik edilmesi bakımında genç çiftçilere hibe desteğinin artırılması bu kapsamda önemlidir.

Diğer taraftan, üyelerin eğitim düzeyinin düşük ve ortalama yaşının yüksek olması Türkiye'de tarımsal kooperatiflerin etkin işleyememe nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Ortakların çoğu üye olmadan önce kooperatif ana sözleşmesini okumadığını ve kooperatifçilik ile ilgili herhangi bir yayını okumadığını belirtmiştir (Ertan ve Kaya, 2012). Yaş arttıkça ortakların ana sözleşmeyi okuma olasılığının azaldığı tespit edilmiştir (Yercan ve Kınıklı, 2018: 172). Görüşülen kooperatif üyesi üreticilerin biri hariç (lise mezunu) hepsi ilköğretim mezunudur. Önceki yapılan çalışmalarda süt üreticilerinin Konya (%74.83), Doğu Akdeniz Bölgesi (% 61) ve Ağrı'da (%74.7) büyük oranda ilköğretim ve ortaokul, İzmir ve Aksaray'da ilköğretim mezunu olduğu tespit edilmiştir (Boz, 2013; Bakan ve Aydın, 2016; Yercan ve Kınıklı, 2018, Paksoy ve Bulut,2020). Bu sonuçlar, bölge üreticilerin eğitim seviyesinin diğer bölgelerle benzer olduğunu göstermektedir. Acıpayam köylerinde kooperatife üye olan en eski üretici 42 yıldan beri üye olup kurucular arasında iken, en yeni üye en genç olup 4 yıldır üyedir. Üyelerin kooperatife üyelik süresi ortalama 25 yıldır. Koç ve Uzman (2018), Trakya bölgesinde kooperatif üyesi olan üreticiler için tarımsal faaliyet tecrübesi ortalama 23.12 yıl iken, olmayanlarda ortalama 18.50 yıl olduğu tespit etmiştir.

İşletme büyüklüğü açısından üyelerin sahip oldukları inek sayısı ve kooperatife vermiş oldukları süt miktarları oldukça farklılık göstermektedir. Buna göre üyelerin çoğunlukla mikro ölçekli küçük üreticiler olduğu tespit edilmiştir. En fazla ineği (1200) olan bir üretici kooperatife günlük ortalama 110 ton süt vermektedir. Bir üreticinin 40 ineği (günlük 200 kilo süt), bir üreticinin 20 ineği (günlük 200 kilo süt) ve bir üreticinin ise 10 ineği (günlük 110 kilo süt) bulunmaktadır. 10 üreticideki inek sayısı 5 ve altında olup, kooperatife en az süt veren (14-15 kilo) üreticilerin 1 ya da 2 ineği bulunmaktadır.

Bir hareketin başarılı olabilmesi ve gelişmesi için eğitim faaliyetleri zorunludur. Kooperatifçilik hareketinde de eğitim ortaklara, yöneticilere, özellikle gençlere yöneliktir. Üretimde kullanılan belirli yöntem ve teknikler bu eğitimler ile aktarılmaktadır (Aktaş, 2007:46). Kooperatiflerin eğitim faaliyetleri oluyor mu sorusuna tüm katılımcılar eğitim faaliyetlerini, il ve ilçe tarım düzenlerse olduğunu, üye oldukları

kooperatiflerin bünyesinde eğitim faaliyetlerinin gerçekleşmediğini ifade etmiştir. İl ve ilçe tarımın düzenlediği eğitimler ise üreticiler için yeterli olmadığı ve daha sıklıkla düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir. *“Yılda bir kere geldiler ilçe tarımdan hocalar damlamanın nasıl yapılacağını, sulamanın nasıl olacağını, ineğin nasıl sağlacağını anlattılar. 15 gün ders verdiler üretime faydası oluyo, bilinçleniyosun nasıl gübreli-cen nasıl tohumlucan nasıl ilaçlıcan ona göre mahsulü çok alıyon, bu süreler arttırılmalı 6 aya bir yapılısın düzeni yok kooperatif te kendi yapmıyor”*(Ü13). Bazı katılımcılar ise eğitim faaliyeti olmasını gerek görmemektedir. *“Eğitim faaliyeti kooperatifin olmuyo, olmamasının nedeni milletin yapabileceği standart şeyler zaten eğitim verilebilecek durum yo. Süt yapan belli yem belli gübre belli bu babadan oğula gelen bir şey. Adamın babası 40 yaşında kendi 15 yaşından beri hayvan bakıyo zaten eğitimi babadan görüyo”* (Ü11). Türkiye’de birçok kooperatifte olduğu gibi kooperatif üyelerinin eğitim düzeyi ve kooperatifleşme bilincinin düşük olması önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Üniversite, yerel yönetimler yada ziraat odaları tarafından verilen eğitimler, kooperatiflerin yeni yatırımlar yapma, verimliliği artırma, katma değeri yüksek ürün üretme ve iyi tarım yapma imkanı sağlamaktadır. Buna örnek olarak Tire Süt Kooperatifi’nin üreticilere yönelik eğitim çalışmalarının sonucu olarak süt verimliliğindeki artış verilebilir. Üreticilere verilen eğitim ile sağmal inek başına Türkiye genelinde yılda 3 ton iken Tire kooperatifinde yılda 7 tona ulaşmıştır (Hacısüleyman ve Şanlı Gülbahar, 2019:963). Paksoy ve Bulut (2020) Aksaray ilinde süt sığırcılığı yapan kooperatif ortakları eğitim faaliyetlerinin öncelik verilmesi gereken konularından başında gördüğünü belirtmiştir. Denizli, Aydın, Muğla bölgesinde yapılan araştırmada ise ortaklarına eğitim ve danışmanlık hizmet vermek isteyen kooperatiflerin diğerlerine göre yeni yatırım planı yapma eğiliminin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (GEKA, 2016: 168).

Türkiye’de olduğu gibi gelişmekte olan ülkelerde, kadınların istihdamdaki yeri kayıt dışı ve eğreti işlerdir. Tarımda ise kadınlar, ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Bu olumsuz durum kooperatifler için de geçerlidir. Kadınların kooperatif içindeki yönetsel rolleri sınırlı ya da son derece azdır. Ancak bu durumun aksine uluslararası kooperatifçilik hareketi, son yıllarda kadınların kooperatif içerisindeki rolünü ve istihdamını arttırmak adına adımlar atmaktadır. Bunun yanında özel kadın kooperatiflerinin kurulmasını desteklemektedir. (Turan,2005;107). Denizli Acıpayma ilçesi seçili köylerinde yapılan alan araştırmasında katılımcı kadınların, kooperatifte istihdam edilmesi ve yönetsel olarak katılımlarının söz konusu olmadığı ve üretici olarak çalışan kadınların kooperatif ile iletişimi bulunmadığı tespit edilmiştir. Toplantıların geneli kıraathanede ve erkekler arasında yapılmaktadır. Kadınların tamamı, kooperatifler içerisindeki faaliyetlerini eşlerinin yerine getirdiğini ifade etmiş kendilerinin sadece üretimde yer aldıklarını belirtmişlerdir. Konuya ilişkin doğrudan alıntılar şu şekildedir: *“Kooperatifin faaliyetlerine ben katılmıyorum, genelde eşim iletişim kuruyor”*(Ü1). *“Mesela diyor ki akşam toplantı yapcaz diyo, bizim bu köy yerinde toplantıya kadın gitmiyor. Erkekler gidiyo dinliyo bize bir şey demiyorlar, deseler aslında. Ben gitsem aslında decem gelsinler bizi bir daha bilinçlendirsinler. Ama gidemezsin laf olur, kadınlar katılamıyor, aslında katılacak öyle bir hakkı var. Ama kahvede oluyor bir köy odası yok ya da bişey yok ee ben kahveye gittim mi ertesi gün laf çıkar, bizim burası öyle aslında 3-5 kadın toplanıp hep beraber gitsek, o ben gitmem laf olur, o ben gitmem laf olur. Ama ben giderim ama bi ben giderim. Kooperatif başkanı seçim yapılırken desteklemek için gittik koca köyde 4 bayandık. O kadar utandım ki döndük geldik hemen, neymiş efendim bayanlar oy kullanamazmış, eşler kullanırmış. Aslında bizimde hakkımız var kullanamadık 4 bayan bak”* (Ü3). Buna göre, kadınların faaliyetleri ve yönetsel rolleri artırılması için toplantıların kıraathanelerde değil, kadınların da rahatça katılım sağlayabilecekleri köy odası, kooperatif odası, ofis yada çay bahçesi vb. mekanlarda olması önemlidir. Kadınların ve gençlerin kooperatiflerde aktif rol oynaması kooperatiflerin sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Bu kapsamda, FAO tarafından Afrika bölgesindeki küçük ülkelerde bulunan kadın çiftçilere yönelik gönüllü üyelik, demokratik

katılım ve liderlik ilkelerini destekleyerek, iyi tarım yöntemleri ve kooperatif uygulamaları ile ilgili eğitimler verilmiş, katılımcıların pazarlama becerileri de arttırılmıştır. Tarım bakanlığı yada yerel yönetimlerin katkılarıyla bu yönde etkinlikler düzenleyerek kadınların kooperatiflere katılımı ve söz sahibi olmasına yönelik bilinç oluşturmaları teşvik edilmelidir.

Kooperatif kanununa göre, tarımsal ve süt kooperatif yönetimi üyelerine, üretime faydalı olacak ekipmanları sağlamak, hayvancılık ve bitkisel ihtiyaçlarını karşılamak, en önemlisi de pazarlama görevidir. Bu doğrultuda katılımcılara kooperatiflere niye üye olma ihtiyacında bulduklarını ve kooperatiflerinin faaliyetlerinde memnun olup olmadıkları sorusu iletilmiştir. İfadeleri şu yöndedir: *"Napcam üye olmayıp vergi vercem ayrı üye olmasam kendi başıma çiftçilik yapcam kooperatifin malzemesi var, pulluğu var bunlardan yararlanmak için en kötü ihtimal sıra almam lazım kooperatif bana bunları sağlıyo"*(Ü11). *"Süt satmak için bir, birde bizim kooperatif sulama kooperatifi bu süt sonradan eklendi asıl amacı sulamayı. Su sulamak için mecbur kooperatife üye olcan süt içinde üye olmaz isen destek alamazsın çünkü işlerini kooperatif yürütüyor"*(Ü4). *"Memnun olmasan ne yapcan başka çaren yok 5 kilo sütü alıp nereye satcan şimdi bana devlet hayvancılık yapmasak hiçbir geçim sağlamaz"* (Ü9). *"Memnunum ovadaki işimizi borçluda olsak yaptırıyoruz"*(Ü13). Katılımcılardan biri ise kooperatifin faaliyetlerinden memnun değildir. *"Memnun değilim, şeffaf olmadıkları için sorgulayamıyoruz"*(Ü15). Üye ve ortak süt üreticilerinin çoğunluğu faaliyetlerinden memnundur. Üyelerin çoğunluğu üretimde kooperatifin ekipmanlarını kullandığı ve sütlerini pazarladıkları için memnun olduklarını belirtirken, başka alternatiflerinin olmadığı ve memnun olmadığını belirten üye ise yönetimin şeffaf olmadığını düşünmektedir. Kooperatiflerin yönetimi üyelerine ve ortaklarına karşı şeffaf ve hesap verilebilir olması, üyelerin talepleri arasında yer almaktadır. Bunun sağlanması sonucunda üyelerin ve ortakların kooperatif içerisinde aidiyet ve örgütsel vatandaşlığı arttırır. Bir örgütün kurumsallaşabilmesi için şeffaf olması, hesap verebilmesi ve kişisel olmayan uzun vadeli hedeflerin belirlenmesi gerekmektedir. GEKA (2016) TR32 bölgesi içinde yapmış olduğu çalışmada yöredeki kooperatifler genel itibarıyla amatör ruhlu ve zamanlarının çok az bir bölümünü yönetsel görevlere ayırabilen kimselerce idare edildiği tespit etmiştir.

Başarılı bir kooperatif, üyelerin üretim girdilerini sağlayarak küçük üreticileri desteklemektedir. Bunu kooperatifin sahip olduğu makine ve ekipmanlar ile yapar. Kooperatifin üretim girdilerini temin etmekte üyelerine yardımcı oluyor mu, ucuz girdi sağlayarak üreticiye destek oluyor mu? Sorusuna verilen cevaplara büyük çoğunlukla olumlu olmuştur. Bu cevaplara ilişkin örnekler şu şekildedir: *"Tabii ki oluyo, çiftimizi sürüyorlar, sütümüzü verdiğimiz için bizim süttten kesseler bile sürüyorlar, paket, slaj, yapıyorlar her türlü aletimiz bulunuyor"*(Ü14). *"Eve kadar yemi falan getirir, her ayın 16'sında yazdırır-sın seni arar ya da mesaj atar. Bu ay ne kadar yem alacaksan ona göre. Yem bayidekine göre daha ucuz ol-maz"*(Ü4). Fakat üreticileri bir kısmı da kooperatiflerin girdi maliyetlerinde herhangi bir etkisinin olmadığından şikayet etmektedir. *"Biçerken ödüyöz, elden fazla hesap çıkarıyorlar. Kooperatif demek, millete yardımcıdır. Şimdi benim motorum var. Yağın duzunu kendim koyuyom, benim verdiğim fiyat ile onların fiyatı aynı oluyor. Ne anladım bu kooperatiften neden ucuz yapmıyorlar"*(Ü3). Küçük üreticiler tek başlarına satın alamayacakları sabit yatırımları (alet ve ekipmanları) kooperatif aracılığıyla kullanmak-tan memnun olmasına karşın girdilerin kooperatif tarafından da pahalı temin edilmesinden memnun olmadıklarını bildirmişlerdir.

Süt üreticilerine karşılaştıkları sorunlara yönelik çiğ süt satışından elde ettikleri kazançlarına yeterli olup olmadığı ve bununla birlikte kooperatifçiliğin sorunlarına çözümüne ilişkin katkıları ile ilgili sorular sorulmuştur. Sorulan sorular çerçevesinde, görüşme sağlanan süt üreticilerin başlıca sorunları, üretim girdilerin maliyetlerinin yüksek olmasıdır. Bunun yanında örgütlü oldukları kooperatiflere borçlarının fazla olması, çiğ süt satışı sonrasında kooperatiflerden düzenli gelir elde edememesi ve kazançlarının

maliyetleri karşılayamaması gibi genel olarak mali sorunlar oldukları katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Katılımcılara süt üretiminden kazançların yeterli olup olmadığını ve maliyetleri karşılayıp karşılamadığı sorusuna verilen cevaplar şu yöndedir: *“Düzen olmadığı için elimize para geçmiyor, ancak süt primi alabiliyoruz, süt parası almıyoruz kooperatiften. Çünkü vermiyorlar, adam yok su parası, yok ceryan parası yani kesinti olunca gelir yeterli değil”*(Ü1). *“Zararınız ne diye sor aylık bir gelir yok. Süt paraları yeme, samana, yeme gidiyor. Kazanç yok işte. Kazancımız yetmiyor”* (Ü2). *“Borçlu duruma düşüyoruz çünkü yem pahalı süt ucuz, kooperatife borçlu kalıyoruz cebimizden ödemeye gidiyoruz. Yeterli değil”* (Ü7). 15 katılımcı süt üreticilerin tamamı girdilerin yüksek olmasından dolayı süt üretiminden elde ettikleri kazancın yetmediğini ifade etmektedir. Katılımcıların bazıları emekli, bazıları ise kooperatifte çalışarak yan gelir elde etmekte, böylelikle üretime devam ettiklerini belirtmiştir. 2018 yılının aralık ayında çiğ süt destekleme primi; litresi 10 kuruştan 25 kuruşa yükseltilmişti. Kasım 2019’dan itibaren tekrar 10 kuruşa düşürülmüştür (<https://www.sozcu.com.tr/2019/ekonomi/sut-prim-destegi-25-kurustan-10-kuruşa-dusuruldu-5425140/>). Gerekece olarak bütçede yaşanan mali kriz olarak gösterilmiştir. Buna göre, süt fiyatları üreticiler açısından sütün satış yerinin belirlenmesinde en önemli faktörlerden biridir. Süt fiyatları arttıkça üreticilerin sütünü kooperatif aracılığıyla pazarlama olasılığı azalmaktadır. Süt üretimleri fazla olan büyük ölçekli işletmelerde süt kooperatiflere satılmamakta, dolayısıyla süt fiyatının artması, kooperatif aracılığıyla pazarlama olasılığını azaltmaktadır (Koç ve Uzmay, 2018). Süt fiyatlarının düşük olması çeşitli il ve ilçelerde yapılmış birçok çalışmada da belirtilmiştir (Yılmaz, 2010; Boz, 2013; Aydın Can, Engindeniz ve Can (2017); Koç ve Uzmay 2018; Paksoy ve Bulut, 2020). Kasım öncesi son dört ayda ise süt destek primleri ödenememiştir. Üreticilere doğan buzağılar için destekleme verilmektedir: 4 Ay ve üzeri buzağılara 350 TL/baş, Soy kütüğüne kayıtlı 500 TL/Baş, Döl Kontrollü Boğanın Yavrusu (ilave) 50 TL/Baş ve Yetiştiricilik Bölgesi İlleri (ilave) 200 TL/Baş’dır (TC.Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018). Katılımcı üreticilere desteklemelerin üretime katkısına ilişkin sorulduğunda *“Buzağı desteklemesi yılda 1 kere buzağı doğunca gidip bildiriyorum, mesela buzağı başına 200 TL alıyorum yılda. Ona devlet veriyö devlet desteği ama çiftçi tam olarak desteklenmiyor, gübreye destek diyo yok, mazota destek diyo yok”*(Ü13). *“Bu köyde hep kooperatiften destek alınır, burası bir dayanak adam sıkışır borç alır, buzağı desteği alıyoruz 300 falan ama tam desteklenmiyor. Büyük besanelerin vergi borcunu düşüyor, küçük çiftçinin 500 tl borcu olsun hemen icraya veriyor. Tamam alsın ama müsamma göstereyim çiftçiye traktörün yakıtı 6,5 lira süt 2.30 desteklerle 2.80”* (Ü11) belirtmiştir.

Katılımcı süt üreticilerin en önemli sorunları ise kooperatiflerinden süt parasını düzenli alamadıkları yönündedir. Bu sorunun çözümünde ise hiçbir yerden destek alamadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların tamamı kooperatifler ile sorun yaşadığında başka bir yerden yardım alamadığını belirtmişlerdir. *“Maalesef kooperatifler kendi sorunlarında etkililer senin sorunlarında etkin olmazlar süt parasından bak 7. Ayda süt parası alındı 1.aya gelindi hala süt parası verilecek aradaki borcu sen hesap et, başkanların kooperatiflerin bu kadar yararı var”*(Ü7). Denizli Acıpayam ilçesi süt kooperatifine üye olan üreticiler kooperatiflerine sütü sattıklarını fakat süt parasını düzenli alamadıklarını, çiğ süt satış fiyatlarının ucuz fakat kooperatifin sağlamış olduğu girdi fiyatlarının pahalı olduğunu bildirmiştir. Buna göre elde edilen sonuçlar diğer yörelerdeki süt kooperatifleri için yapılan çalışmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Başaran ve Irmak (2018), Edirne tarımsal amaçlı kooperatiflerde yaptıkları çalışmada da üyelerin kooperatiften satın alınan girdi fiyatlarını yüksek bulurken, ürün satış fiyatlarının ise yeterince yüksek olmadığını belirtmiştir. Aydın Can vd. (2017) çiğ süt ve büyükbaş hayvan yemi alanında faaliyetini sürdürmekte olan Kocaeli ili Derince ilçesi Çavuşlu Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifinde yapmış olduğu çalışmada da benzer sonuçları tespit etmiştir. Üyeler en çok çiğ süt ve buzağı

desteği aldıklarını fakat yem fiyatlarının çok yüksek olduğu sütü istedikleri fiyattan satamadıklarını ve kar marjının düşük olduğunu belirtmiştir.

Katılımcıların başarılı bir kooperatif modeli tanımı, üreticilerin kooperatiflerinden emeklerinin karşılığını alabildikleri, pazarlama becerileri gelişmiş, üretmeyi ve üyelerine hizmet edebilen bir kooperatif şeklindedir. Bu konuya ilişkin ifadeleri şu yöndedir: “Üretmeli, ürettiğini satmalı bizde o yok küçük olduğundan olabilir”(Ü13). “Kendini değil üyelerini düşünen bir yönetici olmalı”(Ü7); “Başarılı bir kooperatif karşılıklı olmalı hani emeğinin karşılığını alman lazım, emeğinin karşılığını çiftçi alamıyor”(Ü9); “Yani kooperatif demek her kooperatif ne olursa olsun vatandaşına, üyesine yardımcı olması lazım, yani başka yerden ucuz olması lazım”(Ü3); “Başta üreticiye yardımcı olmalı gidip araştırmalı, kooperatifin parası olmalı, para olduğu zaman şu yem 80-83 lira nakit olduğunda 76 lira pazarlık sınırı var”(Ü4); “Vatandaş olarak köylüler olarak kooperatifi sorgulayabilmek yönetimi sorgulaman lazım mesela 6 aya bir toplantısı olması lazım biz ne yapıyoruz senede 1”(Ü11). Yörede kooperatifçilik alanında en yaygın olan süt toplama kooperatiflerinin büyük bir çoğunluğu, mikro ölçekli küçük üretici olup ürünlerini işlemeden veya katma değer yaratacak bir adım gerçekleştirmeden doğrudan alıcıya vermektedir. Ürünün homojene yakın olması fakat yörede çok fazla sayıda kooperatifin olması (hatta bir köyde birden fazla kooperatif olması) fiyatın düşük olmasına neden olmaktadır. Bu durumda yakın mesafedeki kooperatiflerin birleşmeleri, kooperatifler altında süt toplamının yanı sıra toplu sağım, soğuk zincir ve hijyeni koruyarak ürünlerini işlenmiş ürüne dönüştürerek katma değer yaratmaları konusunda teşvik edilmeleri gerekmektedir. Köylere yakın yörede tarıma dayalı işletme kapsamında entegre tesislerin kurulması teşvik edilmelidir.

SONUÇ

Türkiye net ihracatçı olduğu süt sektöründe, AB ülkeleri içinde en fazla ihracat yapan 3., Dünya’da ise 8. ülkedir. Yapısal özellikler nedeniyle diğer sektörler göre daha riskli olan süt üretimi, çevresel koşullar, iklim değişiklikleri, tüketici tercihleri, ham madde fiyatlarındaki dalgalanmalar, piyasa koşulları ve teknoloji değişimi gibi değişkenlerden çok daha fazla etkilenmektedir. Türkiye’de süt üretimi küçük ölçekli aile işletmeleri tarafından gerçekleştirilmekte olup, işletmelerinin %71’i 10 baştan az ineğe sahiptir. Bunu yanı sıra sektörde karşılaşılan temel sorunlar yüksek üretim maliyetleri, ürün fiyatındaki istikrarsızlık, düşük ürün kalitesi, pazarlama ve kayıt dışılıktır. Kooperatifleşme sektördeki sorunların çözümüne yardımcı olmak açısından önemli olmasına karşın dağınık, küçük ve parçalı yapıda olması etkinliklerini azaltmaktadır. Bu çalışmada süt kooperatiflere ilişkin mevcut durum analizi ve sorunlarına yönelik olarak Denizli-Acıpayam ilçesi köylerinde faaliyette bulunan süt kooperatifleri başkanları ve üyeleriyle görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre gerek kooperatif başkanları gerekse de kooperatife üye üreticilerin yaş ortalamasının 50’nin üzerinde, gençlerin ve kadınların gerek üye gerekse yönetici olarak kooperatifçilik hareketine katılımını sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Kadın emeğinin yoğun olduğu üretimde, inek bakımı ve süt sağımından kadınlar sorumlu iken kooperatif faaliyetlerine eşlerinin katıldığı, kadınların ise istemedikleri halde geri planda kaldıkları belirtilmiştir. Süt kooperatiflerinin en büyük sorunu ise finansmandır. Süt fiyatının düşük ve girdi fiyatlarının yüksek olması üretici gelirini düşürmektedir. Devletin buzağı ve süt destek primleri yetersiz görülürken, birçok üye süt ve yem fiyatlarına ilişkin süt üreticileri birliğinin kooperatifleri tam olarak temsil edemediği ve haklarını savunmadığını düşünmektedir. Diğer bir sorun üyelerin kooperatiften süt paralarını düzenli bir şekilde alamamalarıdır. Tüm bunlar, küçük kooperatiflerin etkinliğini azaltmakta ve üyelerin kooperatife yönelik sorumluluklarını yerine getirmede isteksiz olmasına neden olmaktadır. Gerek üyeler gerekse kooperatif başkanları sorunlarının çözümünde yalnız olduklarını belirtmiştir. Üreticiler makine,

alet temini ve pazarlama imkanından dolayı kooperatife üye olduklarını bildirmiştir. Başkanlar ve üyelerin çoğu eğitim faaliyetlerinin yetersiz olduğunu belirtmiştir.

Süt kooperatiflerinde önemli bir sorun olan finansman sorununun çözümüne yönelik olarak makro ve mikro düzeyde politikaların gerekliliği açıktır. Çiğ süt fiyatlarını belirleyen ulusal süt konseyinde taraflar arasında sosyal diyalog ortamı eşit bir şekilde sağlanmalıdır. Süt sektöründeki sürdürülebilirlik için üreticilerin refahı dikkate alınmalıdır. Üreticinin temsil gücü artırılarak, fiyatlar belirlenirken girdi maliyetleri, dünya süt-yem paritesi dikkate alınmalıdır. Hayvancılığın ve sütçülüğün geliştirilmesinde örgütlü yapıların gerekliliği kaçınılmazdır. Küçük aile işletmeleri desteklenerek optimum işletme ölçeği büyüklüğüne ulaştırılmalı ve kooperatifleşme yaygınlaştırılmalıdır. Bu bağlamda üreticiler kooperatifleşme konusunda bilinçlendirilmeli, kadınların ve gençlerin kooperatif bünyesinde yer alması teşvik edilmedir. Gerek sütte kalite, hijyen, teknik destek, verimlilik ve üretimi arttırmak gerekse kırsal kalkınmaya destek olmak amacıyla kooperatifleşme teşvik edilmelidir. Kooperatifleri devlet teşviğiyle birleştirilerek dağınık ve parçalı yapıya son verilmesi finansman sorununun çözümünde etkili olacaktır. Başarılı örneklerde olduğu gibi kooperatif bünyesinde çiftlikler ve fabrikaların kurulması, yerel yönetimler, üniversite ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliklerine gidilmesi sağlıklı ve katma değerli ürün üretimini desteklerken, kooperatiflerin düzenli bir gelir sağlamasına, ucuz girdi temin etmesine ve üreticilerin düzenli bir gelir elde etmesinde etkili olacaktır. Diğer taraftan, finansal sorunların çözümüne yönelik olarak kooperatif bankasının kurulması ve devletin örgütlü üreticiyi primlerle desteklemesi kooperatiflerin cazip kurumlar haline gelmelerini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akoğlu, F. (2018), Denizli’de Dokumacılık ve Dokumada Kooperatifinde İlkler: Kale Dokumacılar Kooperatifi ve Denizli Dokumacılar Birlik Kooperatifi, *Belgi Dergisi*, 16(2): 928-943.
- Aktaş, C. (2007), *Türkiye’de Kooperatifçilik Eğitiminin Gelişimi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE İşletme ABD Kooperatifçilik Bilim Dalı, İstanbul
- Augère-Granier M.L. (2018), The EU Dairy Sector, European Parliamentary Research Service [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/630345/EPRS_BRI\(2018\)630345_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/630345/EPRS_BRI(2018)630345_EN.pdf) (24.09.2020)
- Aydın Can, B., Engindeniz, S. ve Can, O. (2017a), Kırsal Kalkınmada Kooperatiflerin Rolü Ve Önemi; SS Çavuşlu Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Örneği, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 52(Özel sayı):120-139.
- Aydın Can, B. ve Engindeniz, (2017), Gençlerin Tarımsal Girişimcilik Eğilimleri: Türkiye’de Örnek Bir Araştırma, Ed. Koç, S., Orhan A. ve Gözen M.Ç., *Kayıt Dışı İstihdam ve Ekonomi*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Başaran H. ve Irmak E. (2018), Edirne’de Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerde Ortaklık Yapısı ve Kooperatif Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi, *KSÜ Tarım ve Doğa Dergisi*, 21(Özel Sayı): 116-122,
- Bektaş, S. ve Seki, İ. (2016), Süt Üretim Kooperatiflerinde Etkinlik ve Verimlilik: Biga Örneği, *ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1): 1-18.
- Boz, İ., 2013, Doğu Akdeniz Bölgesi’nde Süt Sığırcılığı Yapan İşletmelerin Yapısı, Sorunları ve Çözüm Önerileri, *KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi*, 16(1): 24-32.
- Copa-Cogeca (2014), Milk producers, Part of sustainable growth, file:///C:/Users/TOSH%C4%B0BA/Downloads/Milk%20producers,%20part%20of%20sustainable%20growth%20(1).pdf (29.09.2020).
- Çetin, H. (2009), Kalkınma Sürecinde Kooperatifçiliğin Sosyal, Ekonomik ve Demokratik Etkileri Üzerine Genel Bir Değerlendirme, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 4(2):36-50.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yapı Kooperatifleri Portalı (2020), Kooperatif Genel İstatistikleri, <http://yapikooperatifportal.csb.gov.tr/Home/istatistik> (29.09.2020).
- Demir, P., Aral, Y., Sariözkan, S., (2014), Kars ili Süt Sığırcılık İşletmelerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Üretim Maliyetleri, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 25(1):1-6.
- Ertan, A. ve Kaya, M.S. (2012), Çünür Sulama Kooperatifinde Kooperatif-Ortak İlişkilerinin Analizi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(16): 127-129.
- EUROSTAT (2019), Milk and milk product statistics, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Milk_and_milk_product_statistics#-Milk_production (29.09.2020).
- FAO (2012). Agricultural Cooperatives Paving The Way for Food Security and Rural Development. 2012 International Year of the Cooperatives, <http://www.fao.org/3/ap088e/ap088e00.pdf> (20.02.2020)

- FAO (2013), Milk and dairy hold potential for improving nutrition of world's poor <http://www.fao.org/news/story/en/item/203977/icode/> (29.09.2020).
- FrieslandCampina, (2020), Financials, <https://www.frieslandcampina.com/about-frieslandcampina/financials/> (29.09.2020).
- GEKA (2016), *Güney Ege Bölgesinde Üretim Odaklı Kooperatiflerin Mevcut Durum Analizi ve Geliştirme Stratejileri*, Denizli: Güney Ege Kalkınma Ajansı.
- Gülse Bal, H.S. (2003), *Orta Karadeniz Bölgesi'nde Ayçiçeği Yetiştirme İşletmelerin Ekonomik Analizi ve Kooperatif-Üretici-İşleyici Entegrasyonunu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Osman Paşa Üniversitesi FBE, Tarım Ekonomisi ABD, Tokat.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, (2012), Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016, [http://www.turkey.coop/uploads/menu/t%C3%BCrkiye_kooperatif%C3%A7ilik_stratejisi_ve_eylem_plan%C4%B1_\(2012-2016\).pdf](http://www.turkey.coop/uploads/menu/t%C3%BCrkiye_kooperatif%C3%A7ilik_stratejisi_ve_eylem_plan%C4%B1_(2012-2016).pdf) (12.09.2020).
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2017), Türkiye'de Kooperatifçilik Raporu 2016. <http://koop.gtb.gov.tr/data/592ea2dd1a79f514ac499aae/TKR-2016-2017%200804-BASIM.pdf> (12.09.2020).
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2019), Türkiye Genel Kooperatif ve Birlik Sayıları <https://ticaret.gov.tr/data/5d43d82d13b876433065528e/TurkiyeGenelKooperatifveBirlikDagilimi%202018.pdf> (29.09.2020).
- Gündüz, O. ve Dağdeviren, M. (2011), Bafra İlçesinde Süt Maliyetinin Belirlenmesi ve Üretimi Etkileyen Faktörlerin Fonksiyonel Analizi, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 21(2):104-111.
- Hacısüleyman D. ve Şanlı Gülbahar, B. (2019), Sürdürülebilir Bölgesel Ekonomik Kalkınmada Kooperatifçiliğin Rolü: İzmir Tire Süt Modeli Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(4.):949-967.
- HAY-KOOP (2020), Denizli Hay-Koop Birliği, Hizmetler <https://denizlihaykoop.com/ortaklar/ortaklarimiz/> (04.10.2020).
- Kızılaslan, H. ve Doğan, H.G. (2013), AB ve Türkiye'de Tarım Sektöründe Örgütlenme ve Üretici Birlikleri, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(1): 146-159.
- Koç, Y. (1984), Türkiye'de 1974-1980 Döneminde Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinde İşçi-İşveren İlişkileri, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 38(3-4):367-403.
- Köroğlu, S. (2003), *AB ve Türkiyede Tarımsal Örgütlenme*, Uzmanlık Tezi, Tarım ve Köyişeri Bakanlığı, Dış ilişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Mülayim, Z.G. (1990), *Türk Kooperatifçiliğinin Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri*, İstanbul: Ekonomi ve Toplum Friedrich Ebert Vakfı.
- Özdemir, G. ve Başaran, B. (2003), Türkiye'de Kooperatifçiliğin Fikir, Anayasa ve Kalkınma Planları Çerçevesinde İncelenmesi, *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, 142: 33-46.
- Paksoy M. ve Bulut, O.D. (2020), Aksaray İlinde Süt Sığırcılığı Yapan Kooperatif Ortaklarının Sosyo-Ekonomik Özellikleri ve Kooperatif-Ortak İlişkilerinin İncelenmesi, *Uluslararası Tarım ve Yaban Hayatı Bilimleri Dergisi (UTYHBD)*, 6(2): 252 - 262
- Tan S. ve Karaönder, İ. (2013), Türkiye'de Tarımsal Örgütlenme Politikalarının ve Mevzuatının İrdenlenmesi: Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Örneği, *ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 1 (1): 87-94
- TAGEM (T.C.Tarım ve Orman Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü), (2018), Süt Sektör Politika Belgesi 2018-2022, <https://www.tarimorman.gov.tr/TAGEM/Belgeler/yayin/S%C3%BCt%20Sekt%C3%B6r%20Politika%20Belgesi%202018-2022.pdf> (02.10.2020)
- TARIM-KOOP (2020), Bağlı Kooperatifler, <http://www.tarimkoop.org.tr/baglikoop.html> (04.10.2020)
- Tarım ve Orman Bakanlığı Acıpayam İlçe ve Tarım Orman Müdürlüğü (2020), Acıpayam İlçe İstatistikleri
- Tarım ve Orman Bakanlığı Denizli İl ve Tarım Orman Müdürlüğü (2019), İstatistikler, <https://denizli.tarimorman.gov.tr/Menu/14/Istatistikler> (24.09.2020).
- Tarım ve Orman Bakanlığı (2018), Buzağı Destekleme Fiyatları. <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Tarimsal-Destekler/Hayvancilik-Desteklemeleri/Buzagi-Destegi/Buzagi-Desteklemesi> (24.09.2020).
- Tarım ve Orman Bakanlığı (2019), 2019 Faaliyet Raporu https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/Bakan%C4%B1k_Faaliyet_Raporlar%C4%B1/2019%20yili%20faaliyet%20raporu.PDF (29.09.2020).
- Tarım ve Orman Bakanlığı Reform Müdürlüğü (2020), Tarımsal Örgütlenme, <https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Link/33/Tarimsal-Orgutlenme-Tablosu> (24.09.2020)
- Tekin, H , (2006), Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme, *İstanbul University Sosyoloji Dergisi*, 3 (13): 101-116.

- Turan, N. (2005), Üretken Bir İstihdam Yaratılmasında Kooperatif İşletmelerin Potansiyel Katkısı, *Bilgi Yayınları*, 10(1): 99-111
- TÜİK. (2020). İşgücü İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 (20.02.2020)
- Ulusal Süt Konseyi (2019), Dünya ve Türkiye’de Süt Sektör İstatistikleri 2019, <https://ulusalsutkonseyi.org.tr/wp-content/uploads/Ulusal-Sut-Konseyi-Sut-Raporu-2019.pdf> (29.09.2020)
- Ulusal Süt Konseyi (2020), İstatistikler, <https://ulusalsutkonseyi.org.tr/istatistikler/> (29.09.2020)
- Yazan, Ö. (2017), Ziraat Bankasının İlk Yirmi Yılına Ait Bazı Kayıtların İncelenmesi, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(4) 221-237.
- Yercan, M. ve Kınıklı, F. (2018), Tarımsal Kooperatiflerde Ortakların Yönetime Katılımını Etkileyen Faktörlerin Analizi Üzerine Bir Araştırma: İzmir İli Sütçülük Kooperatifleri Örneği, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 24 (2): 203-214.
- Yıldırım, U.D., (2017), Tarımda Alternatif Kamusallığın Olanakları: İzmir Tire Süt Kooperatifi Örneği, *Meltem İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi*, 2(Kış): 50-67
- Yılmaz, H., (2010), *Süt Sığırıcılığında Kooperatifler Aracılığıyla Desteklemenin Ekonomik Ve Sosyal Etkileri: Adana İli Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi FBE, Tarım Ekonomisi ABD.
- ZMO (Ziraat Mühendisleri Odası) (2019), Süt Raporu-2018, https://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/62a096b3a91b26b_ek.pdf?tipi=38&cturu=D&sube=0 (29.09.2020).

PARADOKS EKONOMİ, SOSYOLOJİ VE POLİTİKA DERGİSİ

PARADOKS ECONOMICS, SOCIOLOGY AND POLICY JOURNAL

ISSN: 1305-7979

Yıl: 2021, Cilt/Vol: 17, Sayı/Issue: 1, Page: 65-80

Editörler / Editors in Chief

Baş Editör

Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN

Alan Editörü

Prof. Dr. Sema AY

Teknik Editör

Doç. Dr. Hilal YILDIRIR KESER

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors. None of the contents published cannot be used without being cited.

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof.Dr.Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr.Elif KARAKURT TOSUN
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Mariah EHMKE (University of Wyoming)
Doç.Dr. Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Doç.Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof.Dr.Ahmet MUTLU (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof.Dr.Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Doç.Dr.Rasim AKPINAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül ATANUR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülin ASLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr.Mustafa KOCALOĞLU (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Işın KIRIŞKAN (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr.Üyesi Burcu ÖNGEN BİLİR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersoy SOYDAN (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZALTIN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)
Dr. Enes Battal KESKİN (Uludağ Üniversitesi)

Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi

Yıl: 2021, Cilt/Vol: 17 Sayı/Issue: 1

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Meryem ATİK	Akdeniz Üniversitesi
Prof.Dr. Rabia Vildan İYİGÜNGÖR	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Serpil AYTAÇ	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç.Dr. Anıl AKIN TANRIÖVER	Bursa Teknik Üniversitesi
Doç.Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç.Dr. Zafer DURDU	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç.Dr. Salih BATAL	Yalova Üniversitesi
Doç.Dr. Elvettin AKMAN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Mert GÖKIRMAK	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç.Dr. İbrahim KAMİL	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Sibel AKGÜN	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Sevcan GÜLEÇ SOLAK	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç.Dr. Sefa USTA	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç.Dr. Ahmet UÇAR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan CANDAN	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Çiğdem AKMAN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arzu ÖZSOY ÖZMEN	Kocaeli Üniversitesi

TÜRKİYE'DE SİYASETİN KUTUPLAŞMASI VE KARİZMATİK OTORİTE

Dr. İbrahim İPEK

ÖZET

Türkiye'de siyaset tarihi incelendiğinde genellikle iktidar mücadelesi iki kutup arasında yaşanmaktadır. Bu kutupların bir tarafında Kemalist laikler diğer tarafında ise muhafazakar dindar bir kesim olduğu görülmektedir. Kemalist laiklerin parti liderlerinden ziyade ideolojik bir saf tuttuğu ve kurucu unsurların yolundan giden kitlelere hitap ettiği söylenebilir. Muhafazakar dindar kesimin ise daha çok lider öncülüğünde, dini ve muhafazakar söylemleri terk etmeyen karizmatik lider etrafında birleştiği söylenebilir. Partinin lideri ile özdeşleşmesi sürecinde seçmenlerin partinin ideolojisi ya da tüzüğü bağlamında olmaktan ziyade fanatizme dönüşen bir lider sevdası ile lidere duygusal/manevi bir bağlılık gösterebilmektedir. Liderin zaman içerisinde kurucusu olduğu partinin önüne geçmesi demokrasi açısından farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Partilerin ve liderlerinin demokrasi algısı parti tüzüklerine yansırken parti başkanının tek otorite olması eğilimi Türkiye'de siyasal hareketlerin liderleri ile sınırlı kalmasına neden olabilmektedir.

Max Weber'e göre, otorite tipleri üç ayrılmakta ve bu kurgusal sınıflandırmaya göre karizmatik otorite yani liderin otoritesi insanlar üzerinde önemli etkiye sahiptir. Weber'in otorite tipleri kurgulamasından yola çıkarak Türkiye'de siyasi partilerin önüne geçen liderlere otorite tiplerinde örnek oluşturmuştur. Bu çalışmada CHP'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, DP'nin kurucularından Adnan Menderes ve AKP'nin kurucusu Recep Tayyip Erdoğan Weber'in otorite kurgusundan yararlanılarak sosyolojik olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Otorite, Karizma, Weber, Siyaset, Türkiye

ABSTRACT

When the political history in Turkey is examined, it is seen that the power struggle usually occurs between two movements. One of these movements is Kemalist Secularism whereas the other movement is religious conservatism. It can be claimed that secular Kemalists would rather pursue the party ideology than the party leaders and address the population that follows the founding fathers. On the other hand, it can be said that religious section mostly follows constitutions depending on the party leader. These parties are founded by charismatic leaders who use religious and conservative discourse and these parties mostly lose the power struggle after their founding leaders lose their political power. The identification process of the supporters with the party leader happens within the context of a fanatic love for their leader and an emotional/spiritual commitment to the leader rather than within a context of party ideology or party bylaw. When the party leader takes precedence of the party, various results may appear. The tendency of seeing party leader as the absolute authority while the democracy perception of parties and leaders is reflected in the party bylaw can cause political movements to remain limited to their leaders.

Max Weber distinguishes three types of authority and according to this fictional classification, charismatic authority or authority of the leader has an important effect on people. Examples for the leaders who take precedence of their parties in Turkey are formed in the three types of authority based upon Weber's classification system for authority. In this study, Mustafa Kemal Atatürk, the founder of CHP; Adnan Menderes, one of the founders of DP and Recep Tayyip Erdoğan, the founder of AKP are examined sociologically by use of Weber's classification system for authority.

Key Words: Authority, Charisma, Weber, Politics, Turkey.

OTORİTE VE KAYNAĞI

Otorite, hâkim olmak ve egemenlik oluşturmak bağlamında siyaset ve sosyolojinin en temel konularından biridir. İktidar ve otorite arasındaki ilişki kuramsal ve felsefi anlamları üzerine birçok düşünürün tarih boyunca sorguladığı kavramlar olmuştur. İlk devlet yapılanmalarından günümüz modern devletlerine kadar otorite varlığını sürdürmüştür. Ancak bu süreçte otorite tanrılardan insanlara evrilen teolojik inançlardan ulus devletine uzanan bir süreçte egemenlik algısı değişime uğramıştır. Toplumun tarihinden getirdiği yönetim anlayışı şimdiki zamanına ulaşan egemenlik/hâkimiyet algısında izler bırakabilir.

Hâkimiyetin sağlandığı topluluk üzerinde, otoritenin salt şiddet yolunu kullanması durumunda akıl ile otorite arasında çatışma başlar ve akıl bu yetkeye düşman olur. Aydınlanma ile birlikte bireyin doğal hak talepleri şiddet temelli korku salma yöntemiyle bastırma eğilimde olması durumunda otoritenin akıl karşısında şansı yoktur. Yetkenin kendi kurallarını ihlal etmesi artık otoritenin zayıflamasına ve değişime uğramasına yol açmaktadır. Otoritenin hedeflediği toplumsal yapı akılla çelişmeye başladığı andan itibaren şiddet temelli korku üzerinden otoritesini devamını sağlamaya çalışırken toplum yeni akılcı otorite üzerinde düşünmeye eğilimdedir (Horkheimer ve Adorno, 1995: 105). Otorite her ne kadar toplum üzerinde baskısını hissettirse de akıl çerçevesinde gelişen toplumsal baskı otoritenin sarsılmasına etki edebilir.

Belirli bir toplumu karakteristik özelliklerini niteleyen tekniklerin, kuramların, davranışların, yaşama tarzlarının, kolektif tasarımların, inançların, değerlerin tümü o toplumun kültürün bir parçasıdır. Bu unsurların her birini tüm toplumlar içinde karşılaştırmalı tarzda incelemek mümkündür. Böylece ülkelerin gelişmişlik düzeyi, iktidar anlayışı ve ülkedeki otoritenin niteliklerini ortaya koymak kolaylaşacaktır (Duverger, 1984: 80). Toplumda kabul gören otorite aynı zamanda toplumun meşru koruyucu gücü olarak şiddet tekeli de elinde tutmaktadır. Geçmiş deneyimler, inançlar ve kurumlar üzerinden yükselen otorite iktidarını sağlamlaştırmaktadır.

İktidarda olabilmek için otoritenin sağlanması şarttır ve bu bağlamda otoritenin bileşenleri bir araya getirilmelidir. Bu bileşenlerin ilk kişisel muhakemeden vazgeçilmesidir. Otoriteye sahip olan kişi kültürel değerlerden yeri geldiğinde bağımsız düşünebilmelidir. Ancak bunu gerçekleştiremeyen ahlaki özerkliğini kuramamış bağımsız muhakeme gücüne erişememiş olabilir. Yani “Kişisel muhakeme” sayılan şey “kişisel” ile “kamusal” arasında bir başka alanda yapılmış ayrımla ilgili değildir. Bu ayrımın kendisi otoritenin kapsamınca, yani otorite geçerli olduğunda dışarda bırakılan gerekçelerle belirlenmiştir. Bu

durumda da kişisel muhakeme otorite taşımayanın bizzat kendisidir. Otoritenin sorgulanmadığı durumda da kişisel muhakeme yoktur. İkinci bileşen ise otorite sahibi kişinin beyanlarındaki etkinin önemi ortaya çıkmaktadır. Bunu anlamının en kolay yolu ise beyanda bulunanın işaret ettiği ya da doğrudan emrettiği olayın gerçekleştirilmesi ile ilgilidir (Lukes, 1990: 651). Otoritenin yani iktidarın sahibi olmak öncelikle halk yığınlarını etki altına alabilmek gücünden geçmektedir.

Otorite, liderlik etme hakkı ve sorumluluğunu üstlenmektir. Böyle bir liderlik, yeteneği, kabiliyeti ve toplumsal konumu takdir eden bir topluluk tarafından onaylanmaktadır. Sosyolojik manada otorite sayesinde, fiziksel şiddet gereksiz emirlere itaat edilmesi sağlanabilir. İnsanlar isteyerek bir liderin peşinden gitmesi, bu durumu legalleştiren ve doğruluğunu kabul ettiren olgudur. Devlet organizasyonunun olmadığı toplumlarda ise otorite, belirli eylem alanlarındaki hak ve sorumlulukları belirleyen toplumsal statülere karakteristik olarak dayanmaktadır (Earle, 2013: 15). Devlet organizasyonlarının kurulması ile politik bir örgütlenmeye dönüşen toplumda otoriteyi eline almak isteyen sınıfsal yapılanmalar daha belirgin hal almaya başlamıştır. Devletlerin zamanla tek kişinin otoritesinden çıkıp demokratikleşmesi sürecinde güç ve yetki kanunlarla yetki çerçevesi belirlenmiş kurumlara devredilmeye başlamıştır.

Otoritenin kişinin dışında devlet ve kanunlara dayanması, eşitlik kavramı üzerinden vatandaşlık bağı ile devlete bağlı olan tüm bireylere eşit yaklaşması durumudur. Devlet ekonomik manada politik toplumun resmi örgütüdür. Devletleşmiş bir toplumda otorite ile siyasal yönetim organı ayrımı yapılmaktadır. Siyasi erk, toplumun içsel düzenleme ve denetim araçlarını merkezileştirmiş olan toplum örgütünün elindedir; otorite ise, bir bütün olarak halktır. Yönetici sınıfın karşısında örgütlenen ve siyasi erki eline geçirmek isteyen bir başka karşıt grup ise toplumda sınıflı yapının doğmasına neden olur. Devletin elindeki güç ve yetki toplumsal yani düzenleme araçları, toplumsal sınıflar arasında karşıtlıkları aşmaya olduğu kadar, yönetici sınıf içindeki kişisel çıkarlar arası-zıtlıkları da aşmaya yöneliktir (Claessen ve Skalnik, 1993: 138-139). Bu sınıflaşma süreci aynı zamanda otorite sahibi liderlerin de ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Kitlelere yön veren, peşinden sürükleyen liderler gerek fikri gerekse hitabet gücü ile insanlar üzerinde etki yaratmaktadır.

Politik sosyolojide güç, otorite ve politika ile ilgili çalışmaların birçoğunun başlangıç noktası Max Weber olduğu söylenebilir. Weber gücü, karşı konulabilir olmasına rağmen insanların ya da grupların kendi isteklerini yapabilmesi olarak tanımlarken otoriteyi emre veren ile alan arasındaki güven ilişkisine dayandırmıştır. Bu durumda otorite sahibi emri veren kişi olarak bir rütbe veya sistemde etkin konum sahibidir (Giddens ve Sutton, 2014: 361-362). Weber otoriteye sahip olan kişileri ise kurgusal olarak açıklamıştır.

Weber Sosyolojisinde Otorite Tipleri

Sosyolojinin bilimsel bir disiplin olarak ortaya çıkmasından itibaren de otorite, önemli çalışma konularından biri olmuştur. Klasik sosyolojide Weber otoriteyi sosyolojik kurgulama ile üç tipte incelemiştir. Bu otorite tiplerini geleneksel, karizmatik, yasal/ussal olarak adlandırmıştır.

Geleneksel otorite, güç-otorite ilişkisinin ilk öğreneği olarak ortaya çıkmaktadır. Bu otoritenin kaynağı geleneklerden doğmaktadır. Liderin yönetsel anlayışı gelenekle bağdaştığı için kabul görmekte ve lider keyfi uygulamalar yapabilmektedir. Bu otorite tipinde miras yoluyla el değiştirme mevcuttur. Yani otorite sahibi kişi öldüğünde yerine geçecek olan gelenekler doğrultusunda aynı kanı taşıyan ya da geleneklere göre belirlenen kurallarla otoriteyi devralmaktadır. Otorite sahibinin altında çalışanlar ise sadece hizmetçi konumundadır. Bu toplumlarda otorite sahibinin emirleri geleneklere uygun olduğu sürece itaat edilmesi gereken kutsal söz gibi algılanmaktadır. Karizmatik otoritede lider meşruiyetini geleneklerden

almaz. Burada liderin kahramanlığı, başarısı, kişisel özellikleri ön plana çıkar. Toplumun lideri otorite olarak kabul etmesinde onun kişisel özelliklerine müthiş bir beğeni ve bağlılık vardır. Ancak bu bağlılık ve beğenin ortaya çıkmasında toplumdaki kargaşa ve kriz ortamının etkisi büyük olmaktadır. Bu durumda toplum bir önder arar ve karizmatik otorite bu arayışa bir çözüm önerisi olarak ortaya çıkar. Burada aranan özellik liderin sosyal statüsünden ya da mesleki uzmanlık bilgisinden çok toplumu söylemleriyle etkileme gücü önemlidir. Bu söylemde de toplumun beklentisi liderin halkına olan bağlılığına inanmasıdır. Yasal/ussal otorite tipinde ise toplum geleneklerden ya da bir kurtarıcı liderden medet ummamaktadır. Burada toplum meşru aklın belirlediği kanunlar çerçevesinde belirlenmiş kuralları otorite olarak kabul etmektedir. Lider ya da bürokratlar kanunlar çerçevesinde toplumda kuralları uygulamaktadır. Lider ve bürokrat toplumda bireyin üstünde bir statüye sahip olmadığı gibi bireye ve topluma hizmet eden birer hizmetkâr olarak görülmektedir. Bu otorite tipinde geleneklerden doğan kutsal aidiyet ya da lider karizması değil rasyonel aklın belirlediği kurallar vardır (Weber, 2005: 40).

Weber’e göre, gelecekte yasal otorite rakipsiz olarak tüm dünyaya egemen olabilir. Bu durumda da tümüyle rasyonelleşmiş bir dünya yasaları koyan ve uygulamaya geçiren bürokrasinin kontrolüne girecek yani “demir kafes”e hapsolacaktır. Bu durumu doğru bulmayan Weber, karizmatik bireyler aracılığıyla toplumun bürokrasi çıkmazından kurtulabileceğini düşünmektedir. Bu karizma bireylerin de tek şansı toplumun ve bürokrasinin üzerlerinde oluşturacağı zorlayıcı güçten kaçınmaları ile sağlanacağını belirtmiştir (Ritzer, 2011: 245). Modern dönemin otorite tipi olan yasal otorite hiyerarşinin de etkisi ile kanunlar ve sözleşmeler ile düzenlenmektedir. Weber’e göre, bu yasalar ve kanunlar toplumdaki hiyerarşide bürokrasinin elini güçlendirirken toplumu da demir bir kafese hapsedmektedir.

Otorite tiplerinin geçişken olduğu ve saf bir otorite tipinin var olmadığı Weber tarafından da belirtilmiştir. Bu otorite tiplerinin karışımı ampirik gerçeklikte meşrulaştırılması olası muhtemeldir. Hitler’in iktidara gelmesinde salt karizması değil, yasal otoritenin ve Alman hukuk sisteminin boşlukları da etkili olmuştur. Alman halkının yönelik geleneksel söylemler ve Nasyonal Sosyalizmin çekiciliği, karizmatik otorite ile yasal otoritenin ortak buluşması şekline dönüşmüştür. Burada Weber en etkin tespiti ise birçok siyasal kuramcının aksine lider ile kitle arasındaki ilişkiyi açıklamasında yatmaktadır. Weber’e göre, liderin rolü peşinden sürüklediği kitlenin sahip olduğu inançla kendi misyonunu bütünleştirerek hareket etmedir (Coser, 2015: 209). Toplumun geçmişini iyi okuyan liderlerin toplumsal beklenti ve inançlara yakınlığı karizma bireyin iktidara yürümesini kolaylaştıran önemli unsurlardan biri olarak görülmektedir.

Weber’in otorite tiplerine getirilen eleştirilen başında dört ideal eylem tipi (Geleneksel, duygusal, değere yönelmiş akılcı, amaca yönelmiş, akılcı eylem) geliştirmesine rağmen üç otorite tip ortaya koyması olmuştur. Bu eleştirilerin odak noktasında da yasal otorite öne çıkmaktadır. Burada yasal otorite ideolojik bir form olarak ortaya çıkmakta ve istenilen ideal olan ideolojinin meşruiyeti söz konusudur. Liderlerin yakalamaya çalıştığı amaçlarıyla ideolojilerinin kesişme noktasını oluşturmaktadır. Bu durumda da yasal otoritenin meşruiyeti bireyleri emirleri ile kontrol atına almasıyla değil, ideolojik amaçlara itaate bağlıdır. Dini örgütlenmeler, İran Devrimi sonrası devlet yapılanması ya da eski Sovyet komünizmi gibi hâkim ideolojik sistemler yasal otorite sitemine örnek olabilir (Giddens ve Sutton, 2014: 364). Yasal otoritenin temelde var olan sistem ya da ideolojiyi korumak uğruna insani duygu ve istemleri doğru/yanlış tümünden reddedebilir olmasına yönelik olabilmektedir. Giddens’in verdiği örnekte de hakim ideolojinin her şeyin önünde olduğu yasal otoritelerde birey sistemin gerisinde kalmakta ve birey ideoloji içindir anlayışı ortaya çıkmaktadır.

Karizmatik Otorite

Yunancada bir kimsenin içsel ve manevi güçle donatılmış olması olarak kullanılan karizma kelimesi, daha çok dini manada kullanılmıştır. Weber bu kavramı sosyolojisine uyarlayarak siyasi önderlerin ve askeri komutanların diğer bireylere etki edebilme kabiliyeti şeklinde kullanmıştır (Günay, 2012: 287-288). Weber, Rudolf Sohm'un Hristiyan kilisesi için dini anlamda kullandığı yasal olmasının yanı sıra karizmatik bir örgüt olduğu tanımlamasından karizmayı dünyevileştirerek sosyolojiye kazandırmıştır. Weber, öncelikle din sosyolojisinde kullandığı karizma kavramını, siyasal liderlerin kendini meşrulaştırmasında bir işaret olarak değerlendirmiştir (Weber, 2018: 83-84). Weber, dini saygınlığa sahip kişilerin sahip olduğu saygınlığı ilahi lütfâ yani karizmaya ve ilahi görevlendirmeye borçlu olduklarını belirtmiştir. Weber, dini literatürde yer alan başkalarını etkileyebilme yeteneği, kuvveti ve tanrı vergisi anlamındaki karizma sözcüğünü sosyolojiye kazandırmıştır. Weber burada karizma ile dini liderlerin sahip olduğu özel itibar, saygınlık ve prestijin nesnel değerlendirmesini kastederek sosyolojik bir uyarılama yapmıştır (Wach, 1987: 41-42). Weber otorite tiplerini oluştururken karizma kavramı topluma yön veren liderlerin vasıfları arasında görmüştür.

Karizma otorite Weber'in kurgusunda bu otoriteye tabi olanların yani takipçilerin ya da müritlerin bu otoriteyi nasıl gördüğüdür. Bu karizmanın meşruluğu öncelikle topluluğun kabulünde saklıdır. Bu kabulünde sağlam bir zeminde olması için liderin yani karizma otorite sahibinin takipçilerine fayda sağlaması önemlidir. Karizmatik otoriteye tabi olan yapıda artık karizmatik bir cemaat olarak adlandırılacaktır. Bu cemaat yapılanması daha çok duygusal normlara dayanmaktadır. Karizmatik lider yönetim kadrosunu liyakat ile değil, itaate göre seçmektedir. Lider burada sadece sadakat istemektedir ve gücünün hâkimiyet sahasındaki her noktada hissettirilmesini beklemektedir. Karizmatik otorite geçmiş reddederek devrim mantığıyla yepyeni bir oluşum vaat etmektedir. Meşruiyetini onayını aldığı takipçilerinden alan karizmatik otorite, öncelikle kendisini kanıtlamak ve çevresine yararlılık gösterme eğilimindedir. Karizmatik otorite sahibi partisinin ya da oluşunun devamlılığı için maddi güç imkanlarına ihtiyaç duymaktadır. Bağış, vakıf yapılanması, çeşitli hizmetler gibi yöntemlerle düzenli bir gelir elde eden otorite, gelirlerinin bir kısmını müritleriyle paylaşarak onların maddi kaygılarını da gidermektedir. Böylece müritlerinin gözünde bir saygınlığı ve karizması da artmaktadır (Weber, 2018, 360-365). Karizma sahibi liderin genel özelliklerini ve müritleriyle olan ilişkisini kurgulayan Weber, karizmanın rutinleşmesi konusuna da değinmiştir.

Weber'e (2018: 366-368) göre, karizma otorite rutin kalmaz. Bu durumda da gelenekselleşme sürecine girebileceği gibi rasyonelleşme sürecine de girebilir ya da ikisinin karışımı bir süreç yaşayacaktır. Bu değişim ve dönüşümün altında yatan neden ise farklılık gösterebilir. Takipçilerin/müritlerin maddi ve manevi çıkarları olabileceği gibi yönetim kadrolarının daha güçlü maddi çıkar elde etme amaçları da olabilir. Çıkarların sağlam temelleri sarsılmaya başladığı anda –bu durum genellikle karizmatik otorite kaybolduğu zaman- cemaatten/partiden ayrılmak ve daha sağlam görünen yeni bir sosyal konuma geçmek istikrarın yeni yakalanması olarak görülmektedir. Bu durumda yeni bir lider arayışı doğabilir. Bu lider arayışında kriter yine eski liderin yarattığı heyecan gibi ayırt edici özellikler olmalıdır. Sonuç olarak liderlik özellikleri gelenekleşme süreci yaşamaktadır. Karizmatik liderin halefini atması ve partililerin de kişiyi onaylaması yine bir başka karizmatik otorite devamlılığı sağlamada bir yöntemdir. Kalıtsal otorite devride yine önemli bir karizma aktarım yöntemidir. Kalıtsal karizma gelenekselleşme ya da gallesmeye yol açabilir. Böylece kişisel karizmanın yerini kan bağı alabilir.

Weber'in rasyonalizasyon süreçlerinin başında ya da sonunda insanların bir itiraz noktasının ve kapasitesinin olduğunu belirtmektedir. İşte bu itiraz noktasını oluşturacak güç karizmadır. Arkaik toplumlarda karizma bir devrim süreci yaşatabilmiştir. Modern dünyada ise bürokrasinin etkinliğini kırmada

karizmatik lider önemli bir konum geliştirebilir. Karizma rasyonaliteden kesin biçimde ayrılırken toplum üzerinde oluşturduğu siyasal etki Weber’in teorisindeki merkez noktadır (Raynaud ve Rials, 2003: 709). Weber’in tanımladığı resmî otorite aynı zamanda kanun ve yasa çerçevesinde hâkimiyet kurulmuş bölgenin otoritesini sağlarken, karizmatik otorite sınırsızdır. Lider eşsiz yetenekleri ile sahip otoritesi sorgulanamazdır. Örneğin Nürnberg Mitinginde Nazi yandaşları “Almanya Hitler’dir, Hitler Almanya’dır” şeklinde sloganlaşmıştır. İtalya’da Mussolini her zaman her durumda haklıdır prensibi, faşist dogmanın temeli hâline gelmiştir. Mussolini kendini *II Duçe*, Hitler de *Der Führer* unvanıyla kendilerini taçlandırmışlardır. Böylece liderlik sadece o lidere ait olan karizmatik otoritenin ifadesi hâlini almıştır (Heywood, 2013: 219). Weber’in kurgusundaki karizmatik lider Weber sonrası da birçok çalışmaya konu olmuştur. Liderlerin hâkimiyet kurduğu toplum üzerindeki etkinliği yaratmada izlediği yol ya da toplumun kurtarıcı olarak görmek istediği lider profili karizmatik otoritenin ön ayağını oluşturmaktadır.

Karizmatik liderde olması gereken özellikler her toplumun beklentilerine göre farklılık gösterse de benzer yönleri olduğu söylenebilir. Öncelikle toplumun bir kurtarıcıya ihtiyaç duyduğu dönemlerde karizmatik otoritede yani bir kurtarıcı olacak kişide özgüvenin yüksek olması, hitabetin güçlü ve söylemlerin etkileyici olması, toplumun inanç yapısına göre ahlaki bir doğruluk içermesi ve büyük değişimler vaat ederek kitleleri peşinden sürüklemesi gerekmektedir. Toplumun beklediği karizmatik otorite/lider aslında toplumun ne istediğini bilen ve toplumun istediklerine cevap veren ve onların dilinden konuşarak topluma bende sizden biriyim ve sizler için çalışacağım mesajını veren kişidir. Tarih boyunca liderlik ve liderler üzerine yazılan sosyolojik ve felsefi çalışmada benzerlikler ortaya çıkmıştır.

Weber’in en çok okuduğu düşünürler arasında Nietzsche’nin olması ve etkisi altında kaldığı bazı eleştirileri beraberinde getirmiştir. Weber’in karizmatik otorite/lider kurgusunu Nietzsche’nin insanların sürü ahlakına karşı koyan üstün insanın tarihsel duruşundan esinlenerek ürettiği eleştirileri yapılmıştır. Nietzsche’nin etkisinde kaldığı ve onun fikirlerini sosyolojileştirdiği eleştirilerine rağmen Weber’in kurguladığı karizmatik otorite siyaset sosyolojisinin etkin kavramları arasına girmiştir (Turner, 2014: 139). Weber kurguladığı otorite tipleri arasında en çok tartışılan karizma otorite günümüz siyaset sahnesindeki birçok lider için akademik çalışmalara konu olmuş ve olmaya devam etmektedir. Özellikle çeşitli siyasi partilerin liderleri önce isimlerini partileri ile bütünleştirip daha sonra isimleri partilerinin önüne geçtiği zaman karizmatik otorite parti içerisinde kurulmuş olmaktadır. Siyaset biliminde önemli bir yere sahip olan otorite tipleri Türkiye özelinde de değerlendirilebilir.

Türkiye Siyasetinde Karizmatik Otorite

Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye birkaç kez çok partili hayata geçiş denemesi yapmış olsa da 1946 yılına kadar çok partili hayata geçiş imkânı olmamıştır. 1946’da yapılan genel seçimlere Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Demokrat Parti (DP) katılmıştır. Böylelikle Türkiye’de çok partili yaşama geçilmiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye’de birçok parti kurulmuşsa da günümüze kadar ulaşan CHP olmuştur. Bu durumun temel sebebi ise CHP’nin bir karizmatik lider partisi olmasında değil bir ideoloji ve sistemi temsil etmesi olarak açıklanabilir. CHP’nin kurucusu aynı zamanda cumhuriyetin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk olması sebebiyle CHP sistemin ve cumhuriyetin temsilcisi olarak da görülmekte kişiden ziyade bir ideolojiyi (kurucu ideolojiyi) temsil etmektedir. Mustafa Kemal Atatürk cumhuriyetin kurucusu olarak aynı zamanda Weber’in kurguladığı karizmatik otoritenin bir temsilcisidir.

Osmanlı Devleti’nin dağılma döneminde dünyaya gelen Mustafa Kemal, milliyetçiliğin tüm dünyada etkisini hissettirdiği bir dönemde yine Osmanlı’nın en sıkıntılı coğrafyalarından biri olan Selanik’te doğmuştur. Weber’in kurgusunda bahsettiği olağanüstü dönemlerin ve coğrafyaların kesişme noktası

sayılabilecek bir yer olan Selanik çökmekte olan bir imparatorluğun siyasi şekillendirilmesinin merkezinde bir şehirdir. Karizmatik otoritenin ortaya çıkması için gerekli olan kaos ortamı bu dönemde fazlasıyla mevcuttur. 1. Dünya Savaşı'nın akabinde Anadolu'nun işgali esnasında halk bir lidere ihtiyaç duymuştur. Bu liderin karizması dağılmış ve parçalanmış olan halkı yeniden bir araya getirebilmeli ve eski günlerindeki gibi ihtişamlı döneme ulaştırabilmelidir.

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışıyla başlayan Kurtuluş Savaşı, cumhuriyetin ilanı ve Mustafa Kemal'in cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmasıyla yepyeni bir rejim ve karizmatik otorite kurulmuştur. Bu rejimi 1. Dünya Savaşı sonrası gücünü neredeyse tamamen kaybetmiş olan Osmanlı patrimonyal sultanizmi üzerine kurmuştur. Patrimonyalizm devleti yöneten otoritenin (krallık, hanlık vs) kullandığı kişisel aynı zamanda bürokratik gücü elinde tutmasıdır. Bu sistemin en uç şekli olan sultanizm yani tek kişinin geleneksel otoritesiyle yönetim ve askeri güç kontrolü eğilimidir. Geleneksel otoritenin hüküm sürdüğü bu yönetim algısında hükümdarın gücü keyfi kontrolü patrimonyal otorite olarak da tanımlanabilir. Otoritenin temelde geleneksel olduğu, ancak otorite sahibinin kişisel özerkliği yoluyla otorite uyguladığı duruma "patrimonyal" otorite olarak tanımlanmaktadır. Weber'in patrimonyal bürokrasi olarak tanımladığı özgür olmayan memurların idaresindeki geleneksel egemenlik karizma otorite ile son bulmuştur. (Weber 2018: 351-352, 2005: 60-64). Atatürk işte bu patrimonyal sultanizme karşı sistematik olarak halkın desteğini arkasına alıp kendi devrimini gerçekleştirmiştir.

Atatürk'ün kişilik özelliklerine bakıldığı zaman topluma yön veren devrimci bir lider olması, imparatorluk mirası olan tebaadan modern bir batılı toplum yaratma çabası karizmatik otoritesinin toplumdaki etkisiyle ölçülebilir. Ozankaya'ya (1991: 501) göre, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'ndaki önderliği kadar savaş sonrası eylemleri, yazıları ve bağımsızlık mücadelesi veren Asya ve Afrika'daki toplumlara rol model olması yönüyle karizma lider özelliklerine sahiptir. Atatürk'ün Türkiye sınırlarını aşan karizması O'nun birçok akademik çalışmaya konu olmasına da neden olmuştur.

Atatürk cumhuriyeti ilan ettikten sonra bir devrimci olarak iktidarını ve devrimlerini güçlendirmek ve temelleri daha da sağlamlaştırmak adına ülkenin bürokratik anlayışında önemli değişiklikler yapmıştır. Osmanlıdan miras kalan tebaayı bir cemiyete dönüştürmek yolunda laiklik, Atatürk için en değerli ilke konumunda olmuştur. Mardin'e (1997: 159-161) göre, dinin toplumsal yapıdan çıkarılması ve İslam dinin tamamen kişisel alanda bırakılması yönündeki çalışmaları Atatürk'ün hayalini kurduğu modern toplumun en özelliklerinden biridir. Atatürkçülere göre, dini kullanarak halkı sömüren, hurafeci imamlar, tekke ve zaviyeler olarak adlandırılan kümelenmeler bireyin Allah'la doğrudan ilişki kurmasındaki araçlar olarak toplumda dini ayrıcalıklar elde etmektedir. Ancak buradaki yanlış İslam'ın temel şartlarının (savm, salat, hac, zekat, kelime-i şahadet) kişisel faaliyet değil bir topluluk faaliyeti değildir. İslam'da cemaatin günlük faaliyetleri de az ya da çok dinsel kurallar çerçevesinde yürütülmektedir. Yine İslam dünyasının kurumsal mekanizması Batı dünyasından çok farklıdır. Marx'ın "Asya Üretim Tarzı", Durkheim'in "Mekanik Dayanışma Toplumu" kavramları İslam ve Doğu toplumlarını açıklamada sosyolojik ipuçları vermektedir. İslam topluluklarında da kurumların değil, insan ilişkilerinin temel birim olmasının gerçekliği ile hareket edildiğinde mezhepler yalnızca bir görüş değil aynı zamanda İslam'da bir siyasi parti gibidir. Bu nedenle Batı dünyasında görülen sınıf çatışmaları İslam dünyasında mezhep çatışması olarak ortaya çıkmaktadır. Atatürk'ün yaratmaya çalıştığı özgür bireyin kurumsallaşması yüzyıllardan beri süre gelmiş olan dini/sosyal değerler ve çatlaklardan dolayı tam manası ile gerçekleşmemiştir.

Atatürk'ün ardından karizmanın rutinleşmesi sürecinde İsmet İnönü CHP'nin başına geçmiştir. İsmet İnönü, Kurtuluş Savaşı yıllarındaki askeri başarıları, Lozan Barış Anlaşması'nın mimarlarından biri olması ve Atatürk'ün yakın çalışma arkadaşı olarak başbakan koltuğuna oturmuştur. Ancak bu dönemde

karizmatik liderin yani Atatürk’ün devrimci atılımları hız kesmiş ve devrimlerin korunması/sistematikleştirilmesi bağlamında rutinleşme evresine geçilmiştir.

Türkiye siyasetinde iki kutbu oluşturanlardan birincisi, Kemalist laikler (CHP, DSP vs) ikincisi II. Abdülhamit geleneğinden olduğunu iddia eden muhafazakar, merkez sağ, siyasi İslam son dönemde de muhafazakar demokrat (DP, ANAP, DYP, RP, AKP vs) olarak adlandırılan siyasi yapılanmalardır. Türkiye’de iktidar mücadelesi bu iki kutbun ideolojik bakışları çerçevesinde liderlerinin karizması ile şekillenmektedir. Atatürk sonrası karizmatik otorite kurgusu İsmet İnönü ile rutinleşme sürecine girerken, Atatürk döneminde otoriter/jakoben yöntemlerle cumhuriyetin temel devrimleri sağlamlaştırılmaya çalışılırken bastırılan dindar muhafazakar kesim Atatürk sonrası siyaset sahnesine çıkma fırsatını Adnan Menderes ile yakalamıştır.

CHP içindeki muhalefetten doğan Demokrat Parti (DP) Celal Bayar önderliğinde kurulmuştur. Kurucular arasında yer alan Adnan Menderes, 1950-1960 yılları arasında partinin genel başkanlığını ve Türkiye Cumhuriyeti başbakanlık görevini üstlenmiştir. Atatürk döneminde 1932 yılında çıkarılan genelgeyle ezanın Türkçe okunması, DP’nin iktidara gelmesinin hemen ardından 1950 yılında yeniden Arapça okunmaya başlanmıştır. Menderes halkın talepleri doğrultusunda yaptığı düzenlemelerle halk nezdinde karizmasını yükseltirken diğer kutbun gerçekleştirdiği ve halk tarafından kabul görmeyen kanunları da seçmenlerinin istekleri doğrultusunda düzenlemiştir.

Karizmatik otorite olmak yolunda fevri ve sert üslup kullanmak birçok lider için halkı etkilemek adına kullanılan bir yöntemdir. Halkın sesi olmak adına ve kitleyi genişletmek için kullanılan dil toplumda liderin etkinliğini artırma da önemli bir araçtır. Adnan Menderes’te bu yöntemle Atatürk’e karşı söylem ve demeçlerde bulunmuştur. *“İstiklal Savaşı diyorsunuz. Pekala üç ayda bitirilebilirdi. Bunu yıllarca uzatmasında Mustafa Kemal’in yerleşme ihtirasi...”* gibi konuşmalar Adnan Menderes otorite kurduğu kitesindeki Kemalist devrim karşıtlarını daha güçlü şekilde yanına almıştır. Bunu söylemlerine rağmen Adnan Menderes “Atatürk’ü Koruma Kanunu” çıkarmıştır. CHP ise bu kanuna Atatürk’ün hatırasını korumak için kanuna ihtiyaç olmadığını belirterek karşı çıkmıştır (Aydemir, 1993: 199-200). Adnan Menderes “Yeter söz milletindir” sloganıyla çıktığı iktidar yolunda milletin hoşnutsuzluklarını dile getirmesi, otoriter rejime bir nevi başkaldırı cesareti Weber’in karizmatik otorite kurgusundaki lidere uygun hamlelerdir.

Atatürk devrimlerinin bir kısmının halk tarafından kabul görülmediğini belirten DP, mecliste hükümet programını açıklayan Adnan Menderes milletin kabul etmediği devrimleri korumayacağını beyan etmiştir. Bu beyanın temelinde Kemalist devrimin laiklik anlayışı olduğu yapılan yasal düzenlemelerden bellidir. DP iktidarının ilk ayında ezan tekrar Arapça okunmaya başlanmıştır. Devlet radyosunda Kuran okunmaya başlamış, din kültürü dersi seçmeli olmaktan çıkarılıp zorunlu hale getirilmiş, 1951’de yedi imam hatip okulları açılmış ve 1954-55 eğitim öğretim yılında on altıya çıkarılmıştır. 1950-60 yılları arasında on beş bin yeni cami inşa edilmiş, 1946’da on bir olan Kuran kursu ya da cami inşası için var olan dini örgütlenme sayısı 1960 yılında beş bin yüz dörde çıkmıştır (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2000: 315-316). Bu sayısal verilerden de anlaşılacağı üzere Adnan Menderes’in halk desteği ve karizması öncelikle halkın muhafazakar dokusuyla kurmuş olduğu uyumda olduğu söylenebilir. Bu karizmanın arkasındaki toplumsal destek ise yine kurucu otorite ile olan ideolojik çatışmanın temellerine dayanmaktadır. İktidar mücadelesinin ilk sivil rekabeti Kemalist’in ordu içindeki etkinliğiyle askeri bir darbe gerçekleşmiş ve Menderes’in idamıyla Menderes dönemi kapanmış olsa da bu süreçle ilgili tartışmalar güzümüze kadar uzanmaktadır. Muhafazakar kesim için ölümsüzleşen karizma bir otorite olmaya devam eden Menderes’in ismi ve partisi yine benzer bir şekilde büyük bir seçim zaferiyle tek iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ve lideri Recep Tayyip Erdoğan dönemiyle benzerlikleri mevcuttur.

Bingöl ve Akgün'e (2005: 4-31) göre, DP ve AKP birbirini tamamlayan iki partidir. Her iki partinin dini/manevi hassasiyeti, otoriter Kemalist rejimin baskısına karşı liberal ve özgür düşüncüyü savunduğu iddiası, özelleştirmeyi savunmaları gibi birçok benzer siyasi anlayış vardır. Her iki partinin seçmen kitlesinin dini/manevi hassasiyeti yüksek muhafazakar kesim olması kitlelerinin benzer bir karizma otorite arayışında olduğunun da göstergesidir. DP'nin özellikle son dönemlerinde baskıcı bir anlayışa varan ve muhalefeti sindirmeye yönelik siyasal davranışlarını özellikle 2015 sonrası AKP'de de görmek mümkündür.

Türkiye 28 Şubat sürecinden sonra girdiği çalkantılı siyasi atmosferden koalisyon hükümetiyle sonuçlanan bir seçim yaşamıştır. Bu koalisyon hükümeti döneminde yaşanan 1999 Marmara Depremi ve 2002 de yaşanan derin ekonomik kriz karizma otoritenin bir kurtarıcı olarak görüleceği kaos ortamı için oldukça uygun bir zemin hazırlamıştır. Erdoğan önderliğinde 2001 yılında kurulan AKP bu kaos ortamının sağladığı fırsatı iyi değerlendirerek ve toplumun beklentilerine uygun bir siyasal yaklaşımla kuruluşundan bir yıl sonra iktidara gelmiştir.

Erdoğan'ın İstanbul Büyükşehir Belediye başkanlığı döneminde okuduğu bir şiir yüzünden hapse atılması ve siyaset yasağı getirilmesi gibi uğradığı haksızlıklar toplumun özellikle muhafazakar ve adalet yanlısı kesimi tarafından eleştirilmiştir. Erdoğan'ın bu süreçte kazandığı kitle kaos ortamının da etkisiyle büyümüş ve partisini iktidara getirecek zemin hazır hale gelmiştir. Weber'in karizma otorite kurgusunda belirttiği rasyonel akıl çerçevesinden topluma hizmetkar olmaya gelen bir lider ve bürokrat ekibine sahip anlayışla yoluna devam eden Erdoğan toplumda artık büyük bir karizmaya sahip olmuştur.

Karizma kavram olarak bireyi sıradan insanlardan ayıran özel istisnai güçleri olan ya da niteliklere sahip olan anlamında kullanılmaktadır. İlahi kökenleri ve kutsal aidiyetiyle olağandışı özelliklere sahip bu kişi lider sayılabilir. Hatta karizmatik kişinin sihirli güçlerinin olduğuna dahi inanılabilir. Bu özelliklerin öncelikle karizmayı lider olarak kabul eden taraftarlarınca nasıl görüldüğü ile ilgilidir (Weber, 2005: 75-76). AKP döneminde 2016'da gerçekleşen 15 Temmuz olayları sonrası Erdoğan'da yaşadıklarını anlatırken darbecilerin kendisini Marmaris'te aradığını belirterek "Bunlar Nur Dağı'nın içindekini görmediler" (Erdoğan, 2015) şeklinde açıklamamıştır. Yine o dönem AKP, Erdoğan'ın fotoğrafının yer aldığı ve Sezai Karakoç'a ait şiirden bir dize olan "Göklerden gelen bir karar var" sloganıyla birçok yerde reklamlar yayınlamıştır. Weber'in karizma tanımlamasında yer alan kutsal ve ilahi kökenler Erdoğan için özellikle 15 Temmuz sonrası sıklıkla kullanılmıştır. Erdoğan karizmasıyla kendi partisinin önüne geçmiş bir lider olarak Weber'in karizmatik otorite kurgulamasına büyük ölçüde uygun bir liderdir.

Sonuç

Türkiye siyaset tarihinde iktidara gelen liderlerin en temel özelliklerine bakıldığında Weber'in kurguladığı karizmatik otorite sahibi olma nitelikleriyle örtüştüğü söylenebilir. Atatürk'ün bir parti kurucusu olmasından ziyade savaş meydanlarında elde ettiği zafer ve uluslararası saygınlığı iç siyasette olduğu kadar dış siyasette de karizmatik bir lider olduğunu göstermektedir. Ülke içinde ise izlediği otoriter laiklik anlayışı oluşturduğu sisteme karşı bir karizma arayışı üretecek kadar büyük etki yaratmıştır. Atatürk'ün devrimlerini kökleştirmek adına yürüttüğü jakoben yaklaşım eleştirilere neden olduğu kadar devrim için gerekli bir süreç olarak da görülmektedir.

Atatürk'ün ölümünün ardından rutinleşen karizma CHP çatısı altında filizlenen muhalefet yine CHP'den koparak yeni bir karizma arayışı içinde olmuştur. Atatürk döneminin laiklikten ödün veremeyen otoriter yönetim anlayışı Atatürk dönemi sonrası cumhuriyet tarihinin uzun soluklu iktidar mücadelesinde muhafazakar kesiminde varlığını ortaya çıkarmıştır.

Menderes dönemiyle Türkiye siyaset sahnesine çıkan ve Kemalizm’in karşısına konumlanan muhafazakar karizma, kitlesini Kemalist ideolojinin otoriter laik anlayışını değiştirme sloganıyla iktidara talip olmuştur. Weber’in karizmatik otoritesinin genç cumhuriyetteki muhafazakar karşılığı olan Menderes’in, gelenekçi söylemlerle toplumun manevi dokusunu sahiplenme yolunda özellikle Anadolu insanıyla yakınlık kurduğu söylenebilir. Menderes’i iktidara taşıyan bir diğer etken ise yine Atatürk sonrası CHP’de karizmanın süründürülebilir bir ivme kazanamaması ve rutinleşen karizma sonrası toplumun yeni söylemlere duyduğu ihtiyaç kadar otoriter rejimin baskısı da etken oluşturmuş olabilir. Yasal otoritenin güç kazanmadığı inişli çıkışlı ekonomik ve siyasi gelişmelerin yoğun olarak yaşandığı Türkiye gibi ülkelerde kaos ortamları belli periyotlarda görülmekte ve bu dönemler karizma lider adayları için bir fırsat niteliğine dönüşmektedir.

Avrupa Birliği’ne adaylık süreci, ekonomik kriz, Marmara depremi gibi birçok faktörün birlikte oluşturduğu bir kaos dönemi Erdoğan ve AKP için iktidar gelmede büyük bir fırsat sunmuştur. Hıta-betteki gücü, toplumun beklentilerini iyi analiz etmesi, uğradığı haksızlıklarla mağduriyetini en iyi şekilde ifadeden siyasi ve ekonomik özgürlükler vaadiyle Erdoğan tartışmasız bir karizmaya ile iktidara gelmiştir. Erdoğan öncülüğünde her girdiği seçim öncesi yakaladığı mağduriyeti en iyi şekilde fırsata çeviren AKP Erdoğan’ın karizmatik liderliği ile de iktidarını güçlendirmeyi başarmıştır. Erdoğan’sız bir AKP’nin düşünülmez olmasına doğru ilerleyen bir AKP artık bir lider partisi konumundadır. Bu durumda Erdoğan sonrası için AKP’yi rutinleşen karizma ve devamında da toplumun yeni bir siyasi oluşum arayışına gireceğine bir işarettir.

KAYNAKÇA

- Aydemir, Şevket Süreyya, (1993). *Menderes'in Dramı*. İstanbul, Remzi Kitapevi.
- Bingöl Yılmaz, Akgün Şener, (2005). "Demokratlıktan Muhafazakar Demokratlığa: Demokrat Parti İle Adalet ve Kalkınma Partisinin Karşılaştırmalı Bir Analizi" *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (9) 2005 / 1 : 1-33.
- Bryan, S. Turner, (2014). *Klasik Sosyoloji*, (Çev. İdil Çetin), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Claessen J. M. Henri; Skalnik, Peter, (1993). *Erken Devlet*, (Çev. Alaeddin Şenel), Ankara, İmge Yayınları
- Coser, A. Levis. (2015). *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları*, (Çev. Himmet Hülür, Serhat Toket, İbrahim Mazman), Ankara: Deki Yayınları.
- Duverger, Maurice, (1984). *Politikaya Giriş*, (Çev. Semih Tiryakioğlu), İstanbul, Varlık Yayınları.
- Earle, Timothy, (2013). *Şefler Nasıl İktidara Geldiler*, (Çev. Burak Gürel, Demir Demiröz), İstanbul, Versus Yayınları.
- Erdoğan, Recep Tayyip, (2017). "Erdoğan'dan 15 Temmuz İçin "Hz. Muhammed'li Örnek" Erişim Tarihi: 04.04.2020.
- <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/erdogandan-15-temmuz-icin-hz-muhammedli-ornek-161248h.htm>
- Giddens, Anthony, Sutton W. Philip. (2014). *Sosyolojide Temel Kavramlar*, (Çev. Ali Esgin), Ankara, Phoenix Yayınları.
- Günay, Ünver. (2012). *Din Sosyolojisi*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Heywood, Andrew (2013). *Siyasi İdeolojiler*, (Çev. Hüsamet İnaç), Ankara, Adres Yayınları.
- Horkheimer Max, Adorno W. Theodor, (1995). *Aydınlanmanın Diyalektiği*, (Çev. Oğuz Özügül), İstanbul, Kabalcı Yayınları.
- Kalaycıoğlu Ersin, Sarıbay Ali Yaşar, (2000). *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, İstanbul, Alfa Kitapevi
- Lukas, Steven, (1990). *İktidar ve Otorite*, (Ed. Tom Bottomore, Robert Nispet), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, (Çev. Sabri Tekay), Ankara, Verso Yayıncılık.
- Mardin Şerif. (1997). *İdeoloji*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Ozankaya, Özer, (1991). *Toplumbilimi*, İstanbul, Cem Yayınevi.
- Raynaud, Philippe, Rails Stephane. *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, (Çev. İsmail Yerguz, Necmettin Sevil, Emel Ergun, Hüsnü Dilli), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ritzer, George. (2011). *Klasik Sosyoloji Kuramları*, (Çev. Himmet Hülür), Ankara: Deki Yayınları.
- Wach, Joachhim. (1987). *Din Sosyolojisine Giriş*, (Çev. Battal İnandı), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Weber, Max. (2005). *Bürokrasi ve Otorite*, (Çev. Bahadır Akın), Ankara: Adres Yayınları.
- Weber, Max. (2018). *Ekonomi ve Toplum*, (Çev. Latif Boyacı), İstanbul: Yarın Yayınları.